Interreg

Cofinanțat de Uniunea Europeană

interreg-rohu.eu

România - Ungaria

MIKROKOSMOS

Urmașii culturali ai lui Bartók

Galeria portretelor românilor din Ungaria

Dezvăluirea ethosului și a moștenirii culturale a lui Béla Bartók prin diverse discipline artistice.

Programul INTERREG VI-A România - Ungaria

GOVERNMENT OF ROMANIA

HUNGARIAN GOVERNMENT

Cuprins

Preambul 5
Eftimie Murgu 10
Gheorghe Pomuţ 20
Emanoil Gojdu 30
Ioan Dragoş 40
Lucian Magdu 50
Lucia Borza 58
Vasile Gurzău 66
David Voniga 74
Iosif Ioan Ardelean 82
Vasile Erdeli (Erdélyi Vazul) 90
Victor Babeș 98
Ioan Bud (Bud János) 108
Amplasamente în Ungaria 118
Camera memorială din Aletea (Elek) 120
Casa Culturală și Comunitară a Românilor din Ungaria, Jula (Gyula) 123
Statuia lui Gheorghe Pomuț, Jula (Gyula) 125
Curtea Gojdu, Budapesta 127
Casa Tradițională Română și Biserica ortodoxă română, Chitighaz (Kétegyháza) 129

Biserica ortodoxă română și Parcul Mihai Eminescu și placa memorială Vasile Gurzău, Micherechi (Méhkerék) 131

Biserica ortodoxă Sfântul Nicolae, Bichișciaba (Békéscsaba) 133
Parohia greco-catolică și placa comemorativă, Macău (Makó) 135
Biserica ortodoxă Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, Darvaș (Darvas) 137
Biserica ortodoxă Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, Peterd (Mezőpeterd) 139
Biserica ortodoxă Sfântul Nicolae și memoriale românești, Apateu (Körösszegapáti) 141
Biserica ortodoxă română, Săcal (Körösszakál) 143

Sumar 145

Preambul

Béla Bartók este una dintre cele mai mari figuri din istoria muzicii universale a secolului al XX-lea. Personalitatea și opera sa ocupă un loc remarcabil atât în moștenirea culturală maghiară, cât și în cea românească. S-a născut la 25 martie 1881 la Sânnicolau Mare, pe teritoriul României de azi. Și-a terminat studiile la Budapesta și tot aici și-a desăvârșit cariera de compozitor, pianist, pedagog și om de știință. În calitate de profesor al Academiei de Muzică, a influențat generații, în calitate de compozitor a jucat un rol însemnat în reînnoirea culturii muzicale universale a secolului XX, iar în calitate de etnomuzicolog a lăsat o moștenire intelectuală durabilă prin culegerea și cercetarea temeinică a tradițiilor muzicii populare din Bazinul Carpatic, în special Ungaria și România.

Colecția de muzică populară și lucrările de cercetare ale lui Bartók au arătat că tradițiile muzicale ale regiunii de frontieră româno-maghiare s-au dezvoltat alăturat pentru

o lungă perioadă de timp și s-au modelat reciproc. Astfel, opera sa pune în lumină și legăturile cultural-istorice mai ample dintre cele două țări, care au fost determinate de-a lungul anilor de trecutul lor istoric comun, tradiții și interacțiuni continue.

Proiectul ROHU00495 intitulat „MIKROKOSMOS – Dezvăluirea ethosului și a moștenirii culturale a lui Béla Bartók prin diverse discipline artistice" este implementat cu sprijinul Programului Interreg VI-a România-Ungaria și cofinanțat de Uniunea Europeană, cu conducerea GECT Banat-Triplex Confinium. Scopul său este ca - bazat pe opera lui Béla Bartók - să consolideze cooperarea culturală a regiunii de frontieră româno-ungare, să dezvăluie și să prezinte valorile comune și să contribuie la transmiterea lor modernă.

Unul dintre rezultatele proiectului este publicația intitulată Galeria portretelor românilor din Ungaria, care a fost inspirată de personalitatea și opera „liant" a lui Béla Bartók. Volumul se concentrează asupra personalităților de origine

română sau care s-au declarat de naționalitate română, care au activat în Ungaria la un moment dat în viața lor, și au contribuit activ la dezvoltarea socială, culturală și științifică a Ungariei prin munca lor.

Prezența acestor personalități în Ungaria poate fi interpretată în primul rând în cadrul social și administrativ multietnic al Regatului istoric al Ungariei. În secolele XVIII-XIX, și până în prima jumătate a secolului al XX-lea, o parte semnificativă a României și Ungariei de astăzi se aflau într-o formațiune statală comună, care oferea în mod firesc spațiu pentru mobilitatea, educația și afirmarea oficială a diferitelor comunități etnice și confesionale. Astfel, intelectuali, clerici și personalități publice de origine română au studiat, au lucrat și au creat în sistemul instituțional maghiar al vremii, asigurând în același timp și reprezentarea propriilor lor comunități. Ca urmare a Tratatului de la Trianon, care a pus capăt Primului Război Mondial, granițele politice ale regiunii au fost redesenate și multe așezări la care fac referire biografiile din volum au devenit parte a României.

Primul capitol al publicației prezintă viața, moștenirea lăsată și legăturile maghiare ale lui Eftimie Murgu, Gheorghe Pomuț, Emanoil Gojdu, Ioan Dragoș, Lucian Magdu, Lucia Borza, Vasile Gurzău, David Voniga, Iosif Ioan Ardelean, Vasile Erdeli, Victor Babeș și Ioan Bud. Lista include personalități politice și publice, oameni de știință, scriitori, poeți, clerici, pedagogi și întemeietori de comunități. Deși au trăit și creat în epoci diferite, activitățile lor au lăsat o amprentă profundă asupra vieții intelectuale a regiunii, iar munca lor expune încă și azi relațiile istorice dintre cultura română și maghiară.

Pe lângă biografiile individuale, publicația cuprinde, de asemenea, situri comemorative din Ungaria, locuri notabile și artefacte legate de numele personalităților. În plus, volumul descrie puncte religioase și culturale care sunt decisive pentru comunitatea românească din Ungaria până în prezent.

Explorând fundalul istoric comun, galeria de portrete a românilor din Ungaria încadrează figurile marcante

ale comunității românești care au modelat istoria și dezvoltarea Ungariei într-un panteon demn de comemorat. Prin biografiile și locațiile prezentate, volumul expune valorile prezenței românești în Ungaria, făcând ca granițele să devină mai accesibile și din punct de vedere spiritual pentru popoarele vecine.

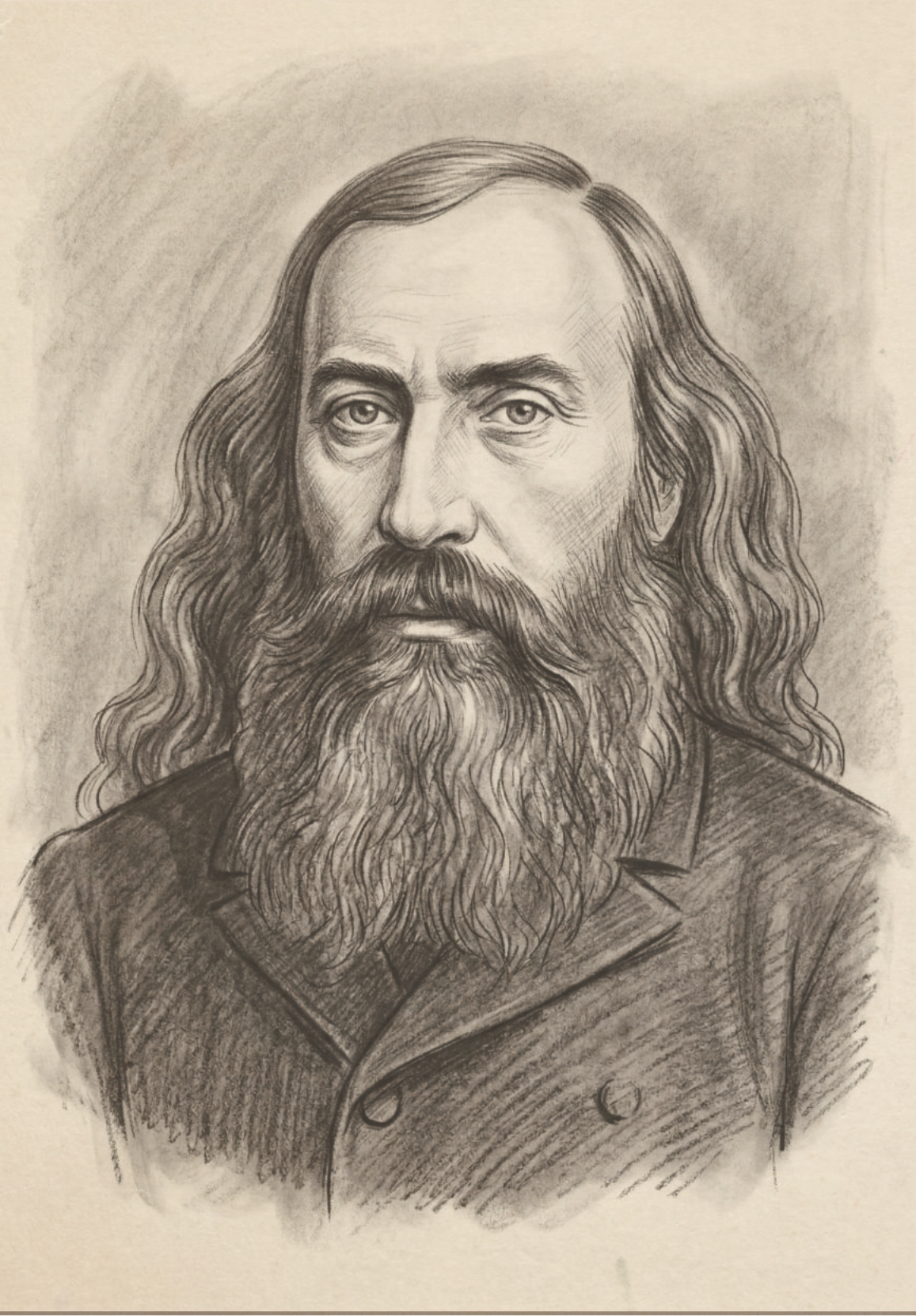

Eftimie Murgu

Biografie

Eftimie Murgu a fost o figură istorică bine-cunoscută a Europei Centrale din secolul al XIX-lea. Cariera sa a fost legată simultan de trezirea națională românească, de epoca reformei politice din Ungaria și de conflictele de modernizare și naționalitate ale Imperiului Habsburgic.

Murgu s-a născut la 28 decembrie 1805 în Banat (Rudăria, acum cunoscută sub numele de Eftimie Murgu), pe teritoriul României de astăzi. Și-a început studiile în regiune și apoi și-a continuat studiile superioare în centrele de învățământ din Regatul Ungariei. A studiat filozofia la Seghedin (Szeged), dreptul la Pesta, iar mai târziu a obținut un doctorat în drept universal de la aceeași universitate.

Prima parte a carierei sale a constat din activitatea didactică și științifică. La mijlocul anilor 1830, a predat filozofia ca profesor la Academia Mihăileană din Moldova, iar astăzi este considerat unul dintre fondatorii învățământului filozofic de limbă română. Activitatea sa a contribuit la

instituționalizarea educației filozofice în limba română.

Totodată, istoria românească îl amintește în primul rând ca un reprezentant consecvent al drepturilor naționale.
Prin studiile și cariera sa timpurie, a intrat rapid în contact cu viața intelectuală a Ungariei din epoca reformei. Mediul din Pesta și Buda a jucat un rol decisiv în dezvoltarea gândirii sale și a fost implicat în dezbaterile istorice, lingvistice și politice ale perioadei. În acest context, el a devenit conștient și de importanța publică a argumentării științifice.

În lucrările sale publicate la Buda, a apărat caracterul latin al limbii române și originea romană a românilor.
Personalitatea sa este un bun exemplu că relațiile științifice și politice ale epocii nu s-au oprit la granițele naționale, ci au modelat și viața intelectuală a regiunii.

Rolul public și politic

Rolul politic al lui Murgu a devenit cu adevărat semnificativ în anii 1840, în timpul erei reformei maghiare. El a vorbit public despre drepturile, ascensiunea socială și autodeterminarea ecleziastică a populației românești din Banat și, prin urmare, a trebuit să se confrunte cu mai multe acțiuni oficiale ale autorităților maghiare și imperiale. A fost încarcerat la Pesta în 1845 și eliberat din închisoare în aprilie 1848 ca urmare a evenimentelor revoluționare.

În timpul valului revoluționar din Ungaria, a fost ales membru al Parlamentului. La adunarea de la Lugoj din iunie 1848, Murgu și-a anunțat programul în fața unei mulțimi de zece mii de oameni, cerând înființarea Gărzii Naționale Române și folosirea oficială a limbii române în Banat. În cursul activității sale de reprezentant, a acționat pentru coexistența pașnică dintre Ungaria și România și pentru reglementarea drepturilor confesionale ale cetățenilor români. El a căutat să plaseze comunitatea românească ca un participant modelator în viața publică maghiară. El a îndemnat,

nu ca un critic din afară, ci ca un personaj activ, ca problematica credincioșilor ortodocși din Banat și a românilor să fie vizibilă și în reglementările legislative în cadrul instituțional al Ungariei istorice.

În lucrarea sa, problema autodeterminării și a naționalității a apărut în același timp, contribuind astfel la interpretarea statalității moderne bazate pe egalitatea drepturilor și negociere. Unul dintre pilonii activității sale politice este faptul că nu a separat problema emancipării sociale de egalitatea națională. Era convins că în comunitatea românească din Banat, problemele sociale, lingvistice, religioase și politice s-au întrețesut în mod indisolubil. În aparițiile sale publice, el a declarat în mod repetat că o transformare civică poate fi durabilă numai dacă sunt soluționate și drepturile comunității. Această abordare este importantă și în istoria modernizării Ungariei, deoarece una dintre dilemele fundamentale ale epocii reformei și schimbării de la 1848 a fost tocmai dacă dezmembrarea ordinii presupune și recunoașterea politică a comunităților etnice. Poziția lui Murgu a fost una de perspectivă în acest sens, având în vedere că extinderea drepturilor civile este incompletă fără reglementarea drepturilor comunității.

Transformarea dramatică a carierei sale politice a fost dată de represaliile de după suprimarea luptei pentru libertate. Arestarea sa și condamnarea la moarte sugerează că puterea habsburgică îl considera un factor politic periculos dincolo de semnificația locală. După anii de represalii, în anii 1860, a revenit în viața publică și a luptat pentru reprezentarea drepturilor comunității românești până la sfârșitul vieții sale. A murit la Buda în 1870.

Legăturile cu Ungaria

Mai multe etape decisive din viața lui Murgu au fost legate de Ungaria. A studiat în centrele educaționale ale Regatului Ungariei, gândirea sa juridică și politică a fost modelată într-un mediu urban din Ungaria și a devenit o figură bine-cunoscută a publicului intelectual și politic din Ungaria în perioada reformei. Publicațiile sale din Buda arată că a fost o prezență conștientă în spațiul de presă și dezbatere din Ungaria și a tratat acest mediu ca pe un forum natural pentru propriile sale acțiuni.

În perioada Reformei și a Revoluției de la 1848, a acționat ca reprezentant al nevoilor lingvistice, religioase și politice ale comunității românești în viața politică maghiară. Prin prestația sa, el a abordat una dintre cele mai dificile probleme ale coexistenței multilingve și diversității religioase în cadrul Ungariei istorice. Din punct de vedere cultural, a avut un efect indirect, dar perceptibil asupra culturii dezbaterilor și a vieții științifice publice cu centrul la Buda-Pesta.

Lucrările și dezbaterile sale au abordat probleme ale conștiinței istorice contemporane, ale politicii lingvistice și ale identității naționale.
Lucrările sale despre disputa originii românești ilustrează spațiul intelectual multilingvistic caracteristic intelectualilor din epoca reformei.

Murgu este asociat cu mai multe povești și anecdote de-a lungul istoriei. Cea mai cunoscută dintre acestea este povestea de la Buda din 15 martie; conform amintirilor rămase, Murgu a fost, de asemenea, închis în clădirea Buda cunoscută pentru eliberarea lui Mihály Táncsics, care

pe atunci era folosită ca închisoare. În timp ce Táncsics a fost luat de mulțime într-o procesiune triumfală, Murgu, al cărui proces era încă în așteptare la acea vreme, a rămas în celula sa. Conform spuselor, a trăit cu frunze și iarbă timp de săptămâni până când l-au găsit în cele din urmă.

Numele său este păstrat în așezări, școli, străzi și statui din România, în special în zona istorică a Banatului. Pentru o lungă perioadă de timp Universitatea din Reșița a fost, de asemenea, numită după el. În Ungaria, este asociat în principal cu localitățile definitorii ale drumului vieții sale. Printre acestea se numără, mai presus de toate, Buda și Pesta, care au fost locuri importante pentru studiile, acțiunea politică și moartea sa.

La moartea sa, mai mulți membri ai comunității românești din Pesta și ai elitei politice maghiare și-au prezentat omagiile. După moartea sa, a fost înmormântat în Cimitirul Kerepesi, rămășițele sale fiind ulterior transferate la Lugoj.

Moștenirea lăsată

În timpul schimbărilor din Europa Centrală din secolul al XIX-lea, Eftimie Murgu a pledat în mod constant pentru reprezentare politică, egalitate de drepturi și soluționarea drepturilor colective. Biografia sa marchează împletirea strânsă a modernizării și a problemelor de naționalitate și confesiune.

Opera lui Murgu face ca istoria regiunii să fie văzută ca un proces împletit cu interacțiuni, dezbateri și experiențe comune. În timp ce în România este văzut în primul rând ca un apărător al intereselor naționale, în Ungaria, în perioada reformei și a revoluției de la 1848, a încercat să impună aspirațiile românești în cadrul comun al statului, prin legislație. Acțiunea sa a oferit atât o șansă, cât și un model de modernizare socială și o recunoaștere echitabilă a diferitelor comunități naționale și religioase pentru Europa la acel moment.

Gheorghe Pomuţ

Biografie

Gheorghe Pomuț, Pomucz György în limba maghiară, a fost un avocat, ofițer militar și diplomat de origine română, născut în Jula (Gyula). Cariera sa a început în Ungaria istorică continuând cu emigrarea americană și serviciul diplomatic al Statelor Unite.

În istoria maghiară, el este considerat în primul rând o figură istorică a Războiului de Independență din 1848. S-a născut la 31 mai 1818 la Jula, într-o familie de români. Tatăl său a fost potcovar, rămânând în istoria localității Jula datorită meseriei și renumelui local al familiei. Pomuț a studiat dreptul la Universitatea din Pesta, apoi a lucrat ca procuror și mai târziu ca avocat. În timpul studiilor sale, a dobândit cunoștințe extinse de drept public maghiar și a fost membru al cercurilor intelectuale din Pesta, unde nevoia de schimbare civică a fost un subiect zilnic de conversație.

Primul punct de cotitură major în viața sa a fost Revoluția

maghiară și Războiul de Independență din 1848-1849. A devenit soldat și a dobândit rangul de căpitan, iar implicarea sa a dovedit angajamentul în lupta pentru libertate a intelectualilor și cetățenilor români din Ungaria. Soarta sa a fost determinată de această decizie și, după pierderea războiului de independență, a fost forțat să emigreze din cauza acestei poziții politice.

După înfrângere, a emigrat în Statele Unite. A ajuns la New York în februarie 1850, apoi a mers cu emigranții maghiari în statul Iowa, unde a participat la înființarea așezării „New Buda". Fondată în sălbăticia din Iowa, Pomuț a devenit consilier juridic al comunității și și-a folosit expertiza în primul rând pentru a ajuta la organizarea așezării. Potrivit literaturii de specialitate, el a fost considerat o personalitate de coeziune și de susținere chiar și în circumstanțe dificile, care a contribuit, de asemenea, la prosperitatea tovarășilor săi ca fondator de comunitate. În același timp, activitatea sa nu poate fi separată de viața de după lupta pentru libertate, deoarece comunitățile emigrante au luat cu ele experiențele politice și idealurile comunitare ale revoluției.

Rolul public și politic

Importanța publică a lui Gheorghe Pomuț s-a desăvârșit cu adevărat în perioada emigrației. Deși nu a avut o carieră politică națională în Ungaria, numele său este strâns legat de viața de după Războiul de Independență al Ungariei din 1848-1849 și de istoria americană a emigrației maghiare. În comunitatea de coloniști organizată în jurul „Noii Buda", munca organizatorică a lui Pomuț a servit la crearea condițiilor pentru funcționarea zilnică și a contribuit la supraviețuirea comunității și la întărirea încrederii în viitorul comun. Autoritatea sa în cadrul comunității de imigranți a fost întărită, printre altele, de educația, simțul practic și multilingvismul său.

Recunoașterea sa internațională are la bază războiul civil american dintre 1861 și 1865. A fost implicat în organizarea Regimentului 15 Infanterie Voluntară din Iowa și apoi a luptat în Armata Uniunii Statelor Unite. De-a lungul anilor, el a crescut constant în rang până când, în cele din urmă, la 13

martie 1865, a primit recunoașterea, acordându-i-se gradul de general de brigadă pentru serviciul său militar.

În timp ce succesele sale militare sunt evidențiate în primul rând în contextul american, din punct de vedere maghiar, soarta sa exemplifică calea emigranților din lupta pentru libertate. În acest cerc, Pomuț a devenit unul dintre cei mai cunoscuți ofițeri de origine română născut în Ungaria, devenind astfel parte a istoriei internaționale de după lupta pentru libertate. Datorită contribuției sale la scrierea istoriei Regimentului 15 Iowa, numele său a rămas în memoria istoriei militare universale ca redactor.

După Războiul Civil, a intrat în cariera diplomatică. La 16 februarie 1866, a fost numit de președintele Andrew Johnson consul american la Sankt Petersburg, unde mai târziu a continuat să lucreze ca consul general. Numele său este adesea amintit referitor la achiziționarea peninsulei Alaska de către Statele Unite de la Imperiul Rus în 1867. Contractul de vânzare-cumpărare a fost semnat de secretarul de stat american William H. Seward și diplomatul rus Eduard de

Stoeckl. Rapoartele consulare ale lui Pomuț și contactele diplomatice legate la curtea rusă au fost esențiale pentru urmărirea intereselor SUA în această afacere, în jurul prețului de achiziție de 7,2 milioane de dolari.

Deși și-a petrecut cea mai mare parte a vieții departe de orașul natal, Pomuț a urmărit întotdeauna evenimentele politice și sociale din Ungaria. Și-a petrecut ultima parte a vieții retras. A fost retras din serviciul diplomatic în 1878, dar nu s-a mai întors în Statele Unite. A rămas la Sankt Petersburg, unde a trăit în condiții modeste până la moartea sa la 12 octombrie 1882.

Legăturile cu Ungaria

Originea românească a lui Pomuț și angajamentul său față de lupta maghiară pentru libertate conturează tiparul tipic al intelectualilor vremii. Cariera sa este un bun exemplu al faptului că în timpul schimbării civile și al luptelor pentru libertate, figuri de origine română și-au asumat și ele sarcini

semnificative în cadrul Ungariei istorice. Legăturile sale cu Ungaria sunt determinate de originea sa din Jula, de studiile sale de drept de la Pesta și de rolul său de ofițer militar. Biografia sa ilustrează realitatea socială multistratificată a Ungariei epocii, unde originea, loialitatea politică și identitatea națională nu se exclud reciproc.

În Ungaria, în primul rând, orașul Jula îi păstrează memoria. Printre locurile importante de comemorare urbane se numără locul de naștere al generalului și sculptura din piața publică numită după el, care au devenit locuri comune de comemorare pentru românii din Ungaria și comunitatea locală. Cultul său este, de asemenea, strâns legat de rolul intelectual al Casei Culturale și Comunitare a Românilor din Ungaria din Jula, care este unul dintre principalii gardieni ai identității comunității românești din Ungaria. O descriere detaliată a acestor locuri este prezentată în capitolul „Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Cariera lui Pomuț este un exemplu marcant al vieții internaționale de după Războiul de Independență al Ungariei. Operațiunile sale militare și diplomatice ulterioare s-au dezvoltat în spații politice mai îndepărtate, dar el a pornit de la contextul în care erau prezente simultan problemele aspirațiilor de libertate, transformare civilă și coexistență națională. Cariera sa demonstrează legătura dintre experiențele istorice ale comunităților maghiare și românești. În acest fel, figura lui Pomuț este legată simultan de memoria românilor din Ungaria, de viața de după Războiul de Independență și de tradițiile locale care îi păstrează și astăzi numele. Biografia sa este un exemplu simbolic al legăturii dintre aspirațiile naționale și serviciul public în secolul al XIX-lea.

Budapest
Gyula

Emanoil Gojdu

Biografie

Emanoil Gojdu, în limba maghiară Gozsdu Manó, a fost unul dintre cei mai influenți avocați, politicieni și filantropi ai Ungariei și Europei Centrale din secolul al XIX-lea.
S-a născut la Oradea (România) la 9 februarie 1802. Provine dintr-o familie de comercianți ortodocși români, cu rădăcini aromâne, iar mai târziu a devenit cunoscut ca avocat, politician și mecena. Viața sa este un exemplu istoric remarcabil de modernizare juridică din epoca reformei, coabitare multietnică și sprijin instituțional pentru ascensiunea socială.

Tatăl său, Atanasie Gojdu, era un comerciant de vite bogat, iar mama sa era Ana Poynar, de origine bihoreană. Pe parte paternă, el provenea dintr-o familie de țințari originară din Moscopole, ai cărei membri au locuit anterior și în Miskolc. Și-a terminat studiile gimnaziale la Oradea și Eger, apoi a studiat la academiile de drept din Oradea și Bratislava.
După ce a absolvit Universitatea din Pesta în 1824, și-a început cariera de jurist pe lângă Vitkovics Mihály, avocat și scriitor

din Pesta. Acesta a fost momentul în care a intrat în contact cu cercurile intelectuale din Pesta, unde aspectele sociale, culturale și politice ale relațiilor maghiare, românești și sud-est europene au făcut, de asemenea, obiectul discuțiilor.

Mai târziu, a deschis un birou de avocatură independent în Pesta și și-a făcut un renume, în special în procesele penale. Ca moment cardinal al carierei sale, el a fost primul dintre avocații din Pesta care a introdus utilizarea limbii maghiare în loc de latină. Această inovație a atras o atenție considerabilă în comunitatea juridică conservatoare a timpului, dar Gojdu credea cu tărie că cheia modernizării era practicarea dreptului în limba vie. Acțiunea sa a fost unul dintre primele semne ale transformării prin modernizare juridică și utilizarea limbii oficiale în Ungaria.
Totodată, primele etape ale vieții sale au fost caracterizate și de prezența simultană a mediului cultural maghiar și românesc. În 1826, poeziile sale în limba maghiară au apărut în paginile revistei "Szépliteratúrai Ajándék" (Cadou literar fin), în timp ce la Salonul lui Atanasie Grabovszky a intrat în contact cu familiile macedonene din capitală și cu figurile fruntașe ale intelectualității românești, printre care Andrei Șaguna.

Rolul public și politic

Rolul lui Gojdu în viața publică a apărut în epoca reformei și a devenit marcant de la sfârșitul anilor 1840. Cariera sa a fost însoțită de reprezentarea comunității românești în Ungaria și de nevoia de cooperare cu conducerea politică maghiară. El a evitat confruntarea, poziția sa s-a bazat pe reconcilierea intereselor comunității românești și a cadrului statului maghiar, așa că a rămas un susținător al egalizării pașnice, respingând separarea națională radicală. În calitate de politician, a căutat apropierea maghiarilor și românilor din Ungaria, oferind o soluție moderată la una dintre cele mai dificile întrebări ale epocii.

În timpul Revoluției și Războiului de Independență din 1848-1849, Gojdu a jucat un rol în problematica autonomiei bisericii ortodoxe românești. În primăvara anului 1848, a participat la pregătirea unității bisericii ortodoxe, iar apoi a candidat în circumscripția electorală Oravița, unde a fost învins de Eftimie Murgu. După înfrângerea electorală, s-a retras din politica activă, dar gândirea sa ulterioară a fost încă determinată de

problemele legate de relația dintre interesele comunității românești, independența bisericii și cadrul politic din Ungaria.

În anii 1860, cariera sa a intrat într-o nouă fază. În 1861, a fost numit arhiepiscop al comitatului Caraș. Mandatul său a fost determinat de necesitatea soluționării problemelor de naționalitate și administrative. A petrecut o parte semnificativă a anului în activitatea Tribunalului Principal, unde a fost ales secretar. Mai târziu, între 1865 și 1868, a fost reprezentant al circumscripției electorale Tenke (astăzi Tinca, România), iar în 1869 a fost numit judecător al Curiei Regale Maghiare. Prin aceste funcții, a devenit un pion recunoscut în viața de drept public din Ungaria, reprezentând activ punctele de vedere ale comunității ortodoxe române din cadrul statului maghiar. A murit la Pesta la 3 februarie 1870.

Legăturile cu Ungaria

Cele mai semnificative etape ale carierei lui Gojdu au fost strâns legate de Ungaria. S-a născut la Oradea, a studiat în

instituțiile maghiare și și-a câștigat autoritatea juridică și politică în viața publică din Pesta. Pesta a fost un mediu decisiv pentru dezvoltarea vieții sale profesionale și publice și a contribuit, de asemenea, la dezvoltarea centrului orașului prin investițiile sale imobiliare.

Importanța sa în Ungaria se datorează în primul rând rolului său în modernizarea juridică, sensibilității sale la problemele coexistenței multietnice și sprijinului său pentru educație. A servit la reînnoirea legii odată cu introducerea gestionării cazurilor în limba maghiară, prin acțiunile sale de drept public a căutat posibilități pentru coexistența diferitelor comunități etnice și a ajutat mobilitatea socială prin fundația sa.

Inițiativa sa cea mai durabilă a fost crearea Fundației Gojdu. În testamentul său din 1869, și-a alocat averea în sprijinul tinerilor români de religie ortodoxă care trăiau în Ungaria și Transilvania. Fundația le-a sprijinit studiile și ascensiunea socială și a jucat un rol decisiv în formarea intelectualilor ortodocși români timp de decenii. Printre bursierii săi s-au numărat mulți avocați, medici și oameni de știință, care au

devenit moștenitori direcți ai angajamentului social al lui Gojdu.

Din punct de vedere cultural, a contribuit la instituționalizarea culturii românești în Ungaria ca una dintre figurile definitorii ale prezenței românești în Pesta. Numele său de familie este, de asemenea, înregistrat în istoria literară maghiară prin nepotul său Elek Gozsdu, astfel încât figura sa este situată la intersecția spațiilor culturale maghiare și românești.
Memoria lui Gojdu a supraviețuit și în împletitura urbană a Budapestei. Curtea Gojdu, care îi poartă numele, este una dintre cele mai caracteristice clădiri din centrul orașului Pesta, care a supraviețuit ca fost centru de gestionare a activelor fundației și de dezvoltare civică, precum și un loc de întâlnire pentru bursierii români. Datorită semnificației istorice și simbolice a amplasamentului, prezentarea detaliată a acestuia este inclusă în capitolul „Amplasamente în Ungaria".

Moștenirea lăsată

Moștenirea lui Emanoil Gojdu este semnificativă în domeniile modernizării juridice, coexistenței multietnice și filantropiei instituționale. Relația sa strânsă cu Deák Ferenc și participarea sa la elaborarea Legii privind naționalitatea, exemplifică compatibilitatea identității naționale și cooperarea în cadrul statului. A avut o carieră de succes ca avocat renumit, figură publică și mecena la momentul reformei.

Moștenirea lui Gojdu în Ungaria este păstrată în Budapesta prin Curtea Gojdu, care îi poartă numele, și locul de veci în cimitirul de pe Șoseaua Fiumei. După moartea sa, soarta fundației sale a rămas una dintre problemele sensibile ale relațiilor ungaro-române, deoarece soluționarea averii a făcut obiectul negocierilor interstatale în secolul al XX-lea și după schimbarea regimului.

Funcționarea fundației a fost întreruptă la mijlocul secolului XX, activele sale imobiliare din Budapesta au fost naționalizate și, în ciuda dispunerii interstatale ulterioare, Curtea Gojdu nu a fost repusă în slujba scopului fundației de a sprijini tinerii ortodocși români.

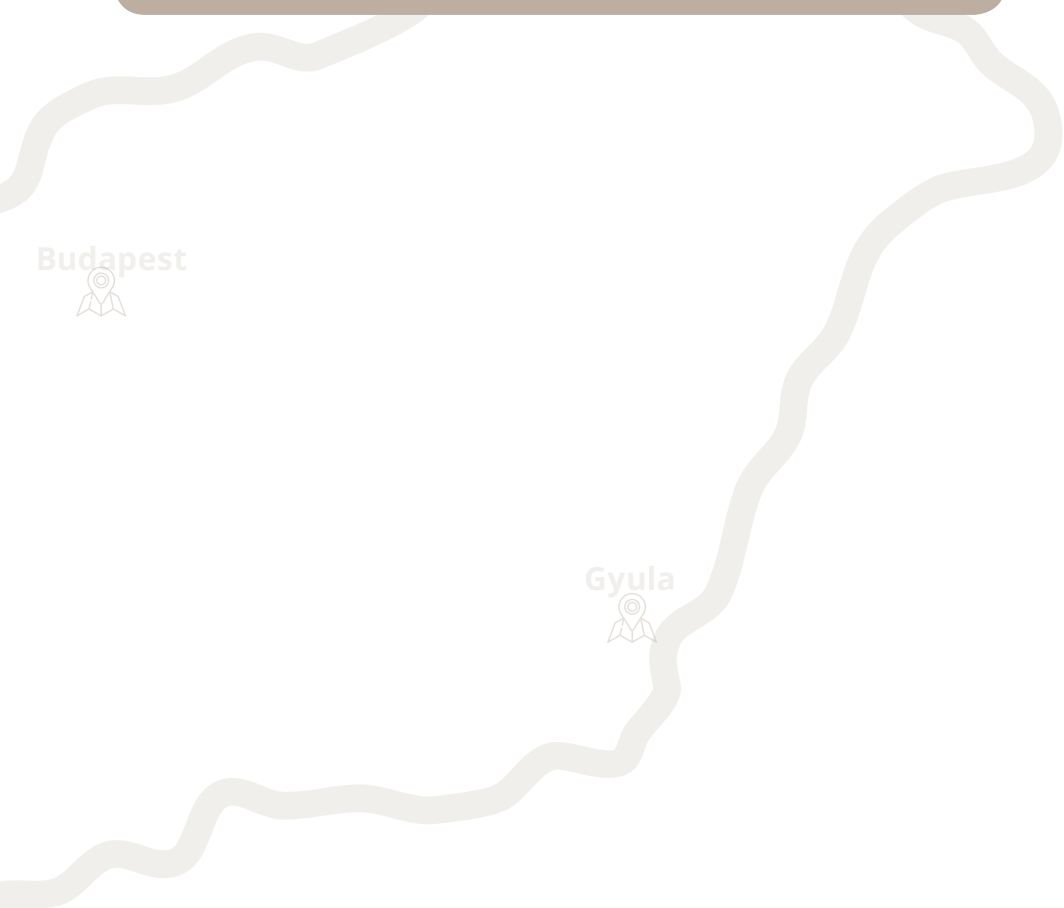

Ioan Dragoș

Biografie

Ioan Dragoș, în maghiară Drágos János, a fost o figură tragică a revoluției din 1848-1849 și a luptei pentru libertate. În calitate de politician român, a fost reprezentant al Parlamentului maghiar și apoi un susținător consecvent al acordului maghiaro-român. A murit în timpul misiunii sale pacificatoare, în mai 1849 la Abrud (România). Viața sa reflectă tensiunile interne ale comunităților politice multietnice, interdependente ale erei reformei și ale luptei pentru libertate.

S-a născut la 5 martie 1810 la Oradea (România), într-o familie nobiliară românească. Și-a terminat studiile la Oradea, Beiuș și Pesta. Studiile sale în Pesta l-au legat de mediul juridic și politic din Ungaria, care i-a influențat și gândirea publică ulterioară. Și-a început cariera juridică și administrativă ca jurat, judecător și funcționar în comitatul Bihor. Prin experiența sa administrativă, în locul planului teoretic, el a abordat problema naționalității din punctul de vedere al

practicii zilnice a societății multilingve a comitatului. În anii 1840, a fost un participant activ la viața politică a Bihorului, astfel încât în 1848 a păşit în fața publicului național cu o experiență politică considerabilă. El cunoștea foarte bine nevoile comunității românești și funcționarea administrației de stat maghiare.

Rolul public și politic

În 1848, a fost ales membru al Parlamentului pentru circumscripția Beiuș. Adept al transformării constituționale maghiare, a dorit să impună în parlament interesele românilor din Bihor. În calitate de reprezentant, el a pledat pentru o soluționare negociată și legală a conflictelor naționale în locul unui conflict armat, respingând conflictul armat. În acțiunile sale publice, el a căutat un echilibru între cererile naționale radicale și prudența guvernamentală pentru a consolida pașnic libertățile civile.

Elementul central al activității sale a fost proiectul de lege depus în septembrie 1848, care urmărea să asigure utilizarea limbii române în viața bisericii, în școli, în administrația locală și în gestionarea oficială a dosarelor. Dragoș a cerut garanții lingvistice, menținând în același timp cadrul statului maghiar, văzând poporul maghiar și român ca aliați naturali. Propunerea sa a acoperit, de asemenea, protocoalele oficiale, contractele și angajarea proporțională în administrație.

La Adunarea Națională de la 16 septembrie 1848 a propus și înființarea unei comisii speciale care să examineze nemulțumirile românilor transilvăneni cu privire la Legea Unirii. Deși nu a fost adoptată nicio lege din propunere la acel moment, aceasta a devenit mai târziu un punct de referință pentru încercările de reconciliere etnică. Cu aceasta, el a oferit un răspuns practic la una dintre cele mai dificile întrebări ale statului civil modern, egalitatea naționalităților.

În ultimele luni ale Războiului de Independență, rolul său de mediator a devenit crucial. În primăvara anului 1849, a negociat cu Avram Iancu și liderii rebelilor români în numele lui Kossuth Lajos și Szemere Bertalan. El a călătorit de la Debrețin (Debrecen) în Transilvania de două ori pentru a evalua termenii acordului. În timpul misiunii sale, într-un moment critic al politicii maghiare privind naționalitatea, a încercat să soluționeze conflictul cu promisiunea egalității depline în drepturi. Cu toate acestea, inițiativa de pace a eșuat din cauza diviziunii dintre conducerea militară și cea politică. Atacul maiorului Hatvani Imre pornit în timpul negocierilor a

zdruncinat fatal încrederea. Liderii români au suspectat un vicleșug militar și s-au întors împotriva lui Dragoș, care a fost ucis la Abrud la 9 mai 1849. Moartea sa a devenit un simbol tragic al eșecului încercării de reconciliere maghiaro-română.

Legăturile cu Ungaria

Viața lui Dragoș a fost legată de comitatul Bihor și de Adunarea Națională de la Debrețin. Semnificația sa în Ungaria este dată de propunerile de reconciliere formulate în momentele de criză ale revoluției. El a considerat echitatea lingvistică, educația și autodeterminarea bisericii drept condiții de bază pentru dezvoltarea culturală modernă. El și-a formulat propunerile în cadrul Parlamentului maghiar, astfel încât activitatea sa este o parte integrantă a istoriei publicului politic maghiar și a problemei naționalității.

El a fost, de asemenea, responsabil pentru unul dintre evenimentele importante din ziua detronării de la Debrețin.

La 14 aprilie 1849, el a propus relocarea sesiunii Camerei Reprezentanților la Marea Biserică, astfel încât evenimentul extraordinar să primească o publicitate mai largă. Această acțiune arată prezența sa parlamentară activă și situează orașul Debrețin ca unul dintre locurile importante ale carierei sale. El a interpretat aspirațiile de independență ale Ungariei ca un cadru politic în care ar putea fi incluse și interesele comunității românești.

Comemorarea sa în Ungaria este legată în primul rând de cea parlamentară și istorică. În jurul său nu s-a dezvoltat un vast cult comemorativ, importanța sa persistând mai degrabă în interpretarea rolului său politic. În același timp, munca sa de construire a comunității este inseparabilă de așezările din fostul comitat Bihor locuite de români.

Moștenirea vieții bisericești și culturale a românilor din Bihor, reprezentați și de el, este păstrată azi de biserici ortodoxe din localități ca Darvaș, Peterd, Apateu sau Săcal, a căror descriere detaliată figurează la capitolul ”Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Ioan Dragoș și-a început cariera ca funcționar al comitatului Bihor și apoi a reprezentat problema drepturilor de limbă română și a participării administrative în Parlamentul maghiar în calitate de membru al Parlamentului. În ultimele luni ale războiului de independență din 1848-1849, a încercat să medieze un acord între guvernul maghiar și rebelii români din Transilvania. Misiunea sa a eșuat din cauza neîncrederii reciproce și a intervențiilor militare, iar moartea sa a fost o consecință tragică a încercării de reconciliere.

Figura lui Ioan Dragoș a fost păstrată în memoriile istorice maghiare în primul rând ca politician de consolidare a păcii, iar cercetările recente îl consideră un reprezentant timpuriu al acordurilor bazate pe negociere. În calitate de

politician român, a luptat pentru drepturi egale și un viitor politic comun în cadrul statului maghiar, chiar și în cea mai critică situație. Prin urmare, viața sa este un exemplu important al istoriei interdependente a naționalităților care trăiesc împreună pe teritoriul Ungariei istorice.

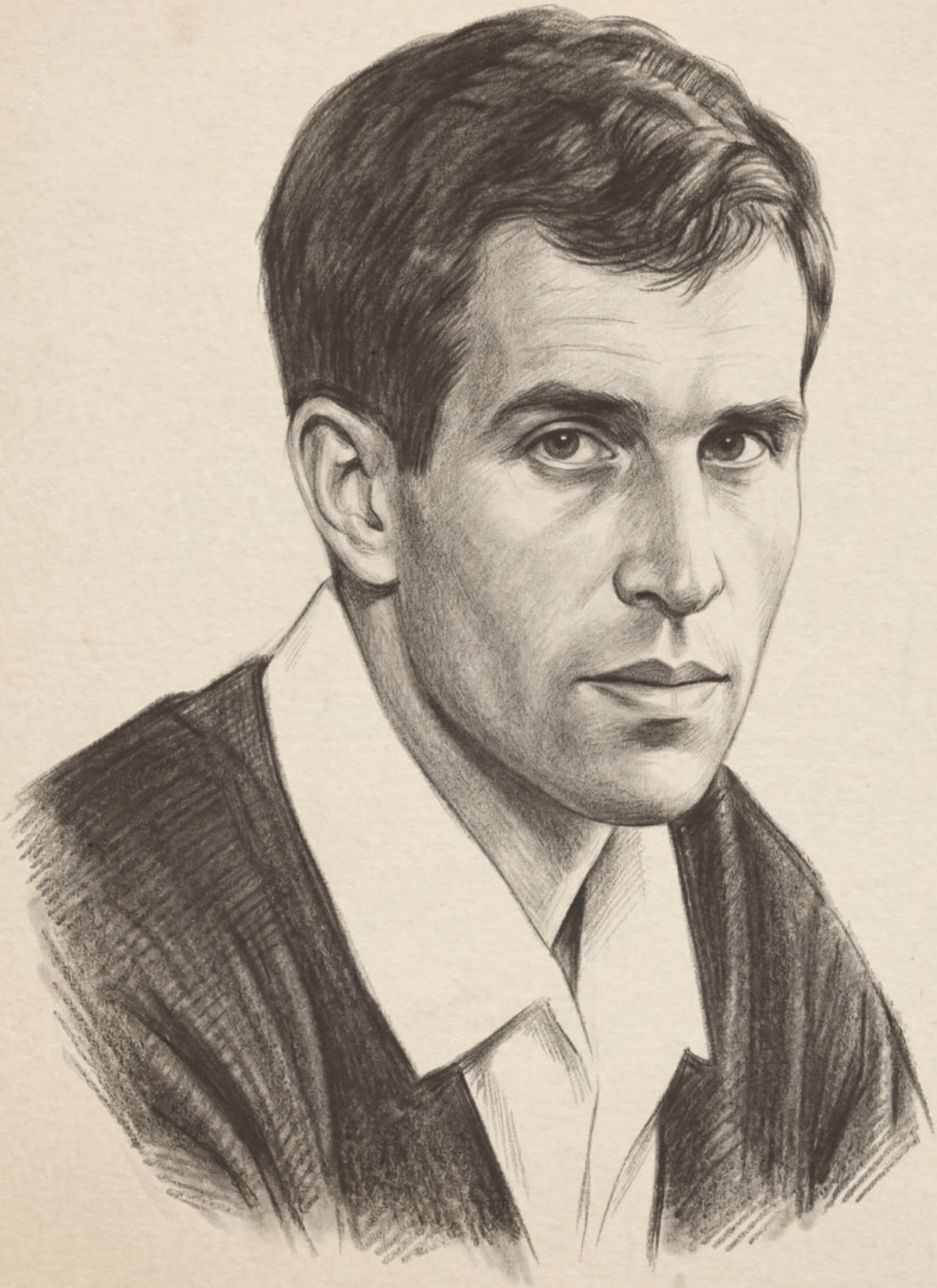

Lucian Magdu

Biografie

Lucian Magdu, al cărui nume complet este Magdu Lucián Evor, a fost o figură aparte în istoria culturală a românilor din Ungaria din secolul al XX-lea. A absolvit medicina, a scris poezii în limbile română și maghiară și a stat în fața unei cariere promițătoare de regizor de film, dar moartea sa timpurie i-a împiedicat desăvârșirea creativă.

S-a născut la Bătania (Battonya) la 23 aprilie 1937, într-o familie de români. Tatăl său a fost Ioan Magdu, în limba maghiară Magdu János, preotul Bisericii Ortodoxe Române Sf. Gheorghe din Bătania. Copilăria sa a fost definită de limba, viața religioasă și instituțiile locale ale comunității românești din Marea Câmpie de Sud. Motivele recurente ale scrierilor sale ulterioare, rădăcinile, copilăria, identitatea și înstrăinarea, sunt, de asemenea, legate de această experiență.

Și-a început studiile la Bătania, apoi a continuat la școala primară și liceul românesc din Jula. A scris deja poezii în timpul

studenției, primele sale poezii în limba română fiind publicate în anexa literară a revistei Libertatea noastră (Szabadságunk). Ulterior, a publicat și în limba maghiară, iar bilingvismul său a exprimat trecerea de la limba maternă a comunității românești din Ungaria la publicul literar de limbă maghiară.

La cererea părinților săi, și-a continuat studiile la Universitatea de Medicină din Seghedin și a absolvit în 1962. Cu toate acestea, profesia de medic nu i-a umbrit aspirațiile artistice. A făcut primul său film deja în timpul anilor de facultate, Studenții (Egyetemisták), care a indicat interesul său ca regizor de film.

După ce a absolvit facultatea de medicină, s-a orientat către artă. Din 1965 a studiat regia de film la Colegiul de Artă Teatrală și Cinematografică din Budapesta, la clasa lui Makk Károly. În 1967 a filmat la Jula filmul Rădăcini (Gyökerek), despre care sursele spun că este o lucrare autobiografică. Numele lui este, de asemenea, asociat cu filmul Distanțarea (Távolodás).
A murit la Budapesta la 22 mai 1968, la vârsta de doar 31 de ani.

Rolul public și cultural

Cariera sa a fost modelată de profesia medicală, de mediul limbii materne române, de interesul pentru poezie și film.

Opera sa poetică merită atenție atât în istoria literară românească, cât și în cea maghiară. Primele poezii le-a scris în limba română, dar în timpul carierei sale creative s-a orientat din ce în ce mai mult spre limba maghiară, iar după moartea sa scrierile sale au fost incluse în volume în ambele limbi. Deoarece poeziile adunate nu au putut fi publicate în timpul vieții sale, îngrijirea moștenirii sale literare a rămas în sarcina posterității. La zece ani de la moartea sa, în 1978, scrierile sale în limba maghiară au fost publicate sub titlul Pod peste Ier (Híd az Éren át), iar în 1991, lucrările sale selectate au fost publicate în limba română sub titlul Confesiuni (Vallomások). Această recunoaștere postumă indică faptul că opera sa a devenit parte integrantă a memoriei comunitare și literare. Lucrările sale prezintă soarta și experiența poporului român din Ungaria într-o formă literară modernă. În poeziile sale

sunt exprimate cele mai profunde experiențe de bază ale vieții minoritare – relația cu limba, rădăcinile familiale și înstrăinarea omului modern.

În filmul său Rădăcini, el și-a redat propriul destin și experiențele colective ale comunității sale într-o formă de artă vizuală universală. Filmul a fost turnat la Jula, unul dintre centrele culturale ale românilor din Ungaria.

Legăturile cu Ungaria

Principalele stații ale vieții lui Magdu sunt, de asemenea, legate de instituțiile din secolul al XX-lea ale românilor din Ungaria. Bătania însemna mediul familial și religios, Jula însemna studii și socializare comunitară, Seghedin însemna vocație profesională, iar Budapesta însemna împlinirea ambițiilor artistice. Prin calea vieții sale individuale, acest arc geografic leagă așezările românești de bază din Marea Câmpie de Sud cu centrele spirituale.

Bătania ocupă locul central în rândul locurilor memoriale legate de persoana sa. Școala și grădinița primară românească a orașului îi poartă și astăzi numele. Fundația Lucian Magdu a fost înființată în 1992 de Asociația Națională Română din Bătania și de Biserica Ortodoxă din Bătania. Concursul de recitare și ilustrare Lucian Magdu, care leagă elevii și profesorii școlilor românești din Ungaria, face, de asemenea, parte din memorialele instituționale. O placă memorială pe peretele Casei Comunității Române din Bătania marchează locul casei sale natale. Jula ocupa un loc special în viața sa. Aici a studiat și aici a filmat filmul Rădăcini. Programele Casei Culturale și Comunitare a Românilor din Ungaria din Jula păstrează în continuare memoria operei sale poetice și cinematografice, descrierea detaliată a instituției fiind inclusă în capitolul „Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Lucian Magdu a îmbogățit atât patrimoniul comunității, cât și diversitatea vieții culturale din Ungaria cu lucrările sale bilingve. El a transmis experiența comunității românești publicului maghiar și patrimoniului limbii materne. Deși cariera sa a fost întreruptă de moartea timpurie, influența sa spirituală a rămas. Astăzi, numele său este păstrat prin numele școlilor, fundațiilor și evenimentelor comunitare. Această prezență vie dovedește că moștenirea sa culturală a devenit, pe lângă lucrări, parte a identității educaționale și lingvistice a comunității. Personalitatea sa a supraviețuit în memorie ca model intelectual modern, bilingv al comunității românești din Ungaria.

Lucia Borza

Biografie

Lucia Borza definește istoria culturală a comunității românești din Ungaria în secolul XX. Munca sa de culegător de folclor, profesor, jurnalist, editor de manuale și poet a conectat educația în limba maternă, identitatea minorităților și păstrarea tradițiilor locale.

S-a născut la 13 februarie 1928 în Chitighaz (Kétegyháza). Și-a petrecut aproape întreaga viață într-un spațiu instituțional în care auto-organizarea lingvistică și educațională a românilor din Ungaria a fost determinată în a doua jumătate a secolului XX.

Mediul timpuriu, decisiv al vieții sale a fost comunitatea românească din Chitighaz, unde tatăl său a slujit ca pastor ortodox al așezării. Acest mediu familial a constituit baza activității sale; limba, biserica și tradiția populară au devenit surse directe ale muncii sale de culegător de folclor și a activității sale pedagogice. Și-a continuat studiile

la Seghedin și Bichișciaba, iar din 1947 a studiat științele umaniste la Universitatea Eötvös Loránd din Budapesta. La începutul anilor 1950, a intrat în profesie ca membru al unei noi generații de intelectuali care s-au remarcat din comunitatea românească în Ungaria postbelică.

Între 1951 și 1957 a predat limbile română și maghiară la Liceul Român Nicolae Bălcescu din Jula. După ce a părăsit comunitatea românească locală, a devenit primul profesor-model al intelectualității moderne al instituției. Următoarea etapă a carierei sale a fost legată de Editura Tankönyv (Manual) din Budapesta, unde s-a ocupat de manualele în limba română ale redacției pentru minorități între 1957 și 1978. A murit la Budapesta pe 6 aprilie 2016.

În timpul activității sale, a participat la crearea de curricule, cărți și dicționare lingvistice, care au devenit materiale esențiale pentru educația în limba maternă română în Ungaria.

Rolul public și cultural

Activitatea Luciei Borza s-a manifestat în construirea continuă a culturii comunității. Cariera sa didactică și editorială a servit fundamentelor supraviețuirii comunității românești din Ungaria, a școlii și a presei. Activitatea sa a fost strâns legată de metodologia de predare a limbii române. Recunoscând mediul bilingv al studenților români, a creat cărți și dicționare lingvistice, inclusiv explicații gramaticale maghiare. Această abordare metodologică a fost un pionier în practica pedagogiei limbilor minoritare.

De asemenea, a participat în mod regulat la acțiuni culturale, publicând în mod regulat în ziarele Libertatea Noastră (A Mi Szabadságunk), Foaia Noastră (A Mi Lapunk) și Noi (Mi). A publicat poezii, scrieri istorice culturale și opere populare. În calitate de culegător de folclor, a desfășurat o activitate permanentă prin explorarea tradițiilor românești din Chitighaz. Poveștile, zicalele și credințele așezării sunt spuse în Jerebetu. Din folclorul chitighăzean (Jerebetu. Kétegyházi

folklórgyűjtemény). În opera sa literară, poeziile pentru copii merită o atenție deosebită, iar lirica sa ulterioară – de exemplu, în Flori tîrzii (Kései virágok) – vorbește într-un ton mai meditativ despre casă, imaginea maternă și memoria satului natal.

Legăturile cu Ungaria

Viața Luciei Borza a fost legată de instituțiile din Chitighaz, Jula și Budapesta și conturează bine rețeaua instituțională a românilor din Ungaria din secolul al XX-lea. Chitighaz însemna pentru ea rădăcini familiale și baza muncii sale de culegător de folclor. Aici a consemnat pentru posteritate tradițiile prin viu grai, credințele și particularitățile lingvistice ale comunității românești locale.

Orașul Jula a devenit un loc important pentru activitatea sa pedagogică și de presă; ca profesor la liceul românesc și ca autor afiliat la ziarele de naționalitate, a devenit, de asemenea, parte din viața intelectuală a orașului.

Budapesta, pe de altă parte, a devenit un loc de împlinire profesională și de muncă creativă la nivel național, unde a pus bazele metodologice ale învățământului în limba română cu activitatea sa în redacția de naționalitate a Editurii Tankönyv.

Moștenirea lăsată

Moștenirea Luciei Borza constă în slujirea liniștită, dar consecventă a limbii naționale, a tradiției populare și a educației moderne. În calitate de intelectual al comunității, ea a realizat că egalitatea de șanse lingvistică și auto-conservarea culturală depind de crearea de materiale didactice pentru uzul zilnic. Opera sa o leagă de comorile etnografice ale comunității rurale tradiționale și de existența intelectuală românească modernă, urbană.

Moștenirea sa trăiește mai departe în viața de zi cu zi a comunității românești din Ungaria, între zidurile școlilor și în manualele folosite de generații. Cariera sa reflectă supraviețuirea minorității naționale ca urmare a zeci de ani de muncă a profesorilor, editorilor și culegătorilor de folclor. Lucia Borza a devenit unul dintre punctele stabile ale identității comunitare în acest proces. Figura sa s-a păstrat ca un exemplu de intelectualitate minoritară modernă, cu un orizont european, dar care își asumă în mod conștient propriile rădăcini etnice.

Vasile Gurzău

Biografie

Vasile Gurzău, în maghiară Gurzó László, a fost unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai tradiției narative populare românești din Ungaria secolului XX. A devenit cunoscut ca povestitor, dar importanța sa nu se epuizează cu lumea folclorului. Prin persoana sa au devenit vizibile identitatea lingvistică, moștenirea prin viu grai veche de secole și cultura bilingvă a românilor din Ungaria. În 1963 a fost primul artist român din Ungaria care a primit titlul de Maestru al Artei Populare. Pe lângă recunoașterea talentului individual, premiul a însemnat și recunoașterea de stat a tradiției românești prin viu grai în Ungaria.

S-a născut la 16 martie 1898 în Micherechi (Méhkerék), într-o familie țărănească săracă, într-un mediu în care alfabetizarea era încă un privilegiu rar. Viața sa reflectă dificultățile lumii țărănești de la începutul secolului al XX-lea. A lucrat din copilărie, având voie să meargă la școală doar trei ierni. Băiețel fiind a păscut animalele, iar mai

târziu a lucrat ca argat pe marile moșii din zonă, apoi în armata Imperiului Austro-Ungar. În timpul Primului Război Mondial a servit ca artilerist pe fronturile italian și galician, unde, pe lângă experiențele de război, a fost influențat și de lumea lingvistică și narativă a armatei multietnice. După război, s-a întors în satul său natal, Micherechi, unde a trăit ca agricultor până la moartea sa. Sursele diferă privind anul decesului, conform unor date a decedat în 1979, conform altor surse a decedat în 1980. Datorită abilităților sale excepționale de memorare și redare, el a devenit o figură definitorie în istoria culturală românească din Ungaria.

Rolul public și cultural

În centrul operei lui Gurzău a stat povestirea. El a modelat materialul constând din tradițiile din Micherechi cu propriile experiențe de viață, umor și ingeniozitate lingvistică. În prelegerile sale, basmul suna ca o experiență vie, comunitară.

Etnografii din Ungaria au observat relativ devreme abilitățile excepționale de memorare și de expunere ale lui Vasile Gurzău. O parte din repertoarul său de povești a fost publicat în 1963 sub titlul Tradiții populare din Micherechi – Povești de Vasile Gurzău, iar în 1968 Editura Akadémiai a publicat colecția mai completă de povești bilingve ale lui Vasile Gurzău în maghiară și română.

Contribuția sa culturală în Ungaria s-a manifestat în cea mai mare parte prin transmiterea tradiției românești locale, poveștile sale au făcut ca patrimoniul prin viu grai al comunității românești din Micherechi să fie accesibil și comunității culturale de limbă maghiară. Puterea sa extraordinară de redare a

adus lumea basmului mai aproape de experiențele de zi cu zi. Spectacolele și istorioarele sale consemnate dovedesc că formele verbale ale culturii țărănești reprezentau și în secolul XX o valoare culturală autentică.

Legăturile cu Ungaria

Viața și arta lui Vasile Gurzău sunt inseparabile de satul său natal, Micherechi. Așezarea este unul dintre cele mai importante centre lingvistice și comunitare ale românilor din Ungaria, iar figura lui Gurzău este strâns integrată în memoria locală. Placa memorială de pe peretele bibliotecii din Micherechi îi poartă numele, iar concursul de povestiri - un eveniment cultural obișnuit al școlii locale și al comunității românești din Ungaria - este numit după el. În competiție, copiii aleg și în ziua de azi povestiri din colecțiile lui, astfel moștenirea sa de povestitor dăinuie în educație și păstrarea tradițiilor comunității.

Mediul material și intelectual al povestitorului este marcat de Biserica Ortodoxă Română din Micherechi și de placa memorială Vasile Gurzău așezată pe peretele bibliotecii, descrise detaliat la capitolul „Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Vasile Gurzău a adus o contribuție de durată prin salvarea și transmiterea culturii prin viu grai românești din Ungaria, într-o formă consemnată științific. Ca povestitor, el a ridicat poezia populară locală la o valoare recunoscută pe plan internațional și, cu bilingvismul său natural, a devenit un simbol al coexistenței pașnice. Figura lui Vasile Gurzău continuă să trăiască în practica zilnică a învățării limbilor străine și a păstrării tradițiilor. Importanța sa se manifestă prin puterea de conservare a limbii și modelarea memoriei individuale într-o comoară comunitară. Ca maestru al artei populare, a devenit un modelator al imaginii de sine culturale a comunității românești din Ungaria prin limbajul basmelor și parabolelor.

David Voniga

Biografie

David Voniga, în limba maghiară Vonyiga Dávid, a fost una dintre figurile de epocă ale istoriei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a comunității românești din Ungaria. În calitate de preot ortodox, gazetar, poet și formator de comunitate, a jucat un rol cheie în crearea presei în limba proprie românilor din Ungaria și a expresiei culturale pe fundamente civice.

S-a născut la 8 septembrie 1867 la Jula, unul dintre centrele intelectualității românești din Ungaria. Și-a terminat studiile la Jula, Beiuș, Budapesta și Arad. Călătoria vieții sale a început în Ungaria istorică și s-a încheiat în mediul spiritual al Banatului, la Giroc, până la moartea sa în 1933.

Voniga a fost una dintre figurile moderne ale auto-organizării comunității românești din Ungaria. S-a implicat în activitatea cercului de lectură român din Gyula încă de la o vârstă fragedă, al cărui președinte a fost ales între 1895 și 1899. În

epocă, cercurile de lectură reprezentau cadrul instituțional al conștiinței naționalității și al dezvoltării civice. Voniga a recunoscut importanța acestor forumuri ca formatoare active de comunitate, astfel încât, sub conducerea sa, cercul a devenit un punct de întâlnire definitor pentru cetățenii și intelectualii români locali.

Rolul public și cultural

Cea mai semnificativă și inovatoare etapă a carierei sale a fost legată de presă și publicarea de cărți. În 1894, a fondat la Jula revista românească Lumina, care reprezenta ideile iluminismului și culturii. Revista s-a definit ca un organ „ecleziastic, didactic, social și literar” și, deși - din motive tehnice - a fost tipărit la Bichișciaba, atelierul său intelectual și redacția au rămas tot timpul la Jula. Prin intermediul revistei - instrument modern al exprimării civile -, Voniga a ajutat comunitatea românească în dialogul despre reformele educaționale și utilizarea limbajului.

Voniga și-a pus în practică faimoasa teoremă – presa este „amvonul epocii moderne”. Din 1900, a slujit ca enoriaș ortodox în Giroc, în Banat, dar a rămas credincios misiunii sale culturale chiar și pe lângă vocația sa preoțească. Pe lângă încurajarea funcționării corului local și a fanfarei, a inițiat și înființarea unei „Case Naționale”, care să găzduiască o bibliotecă și evenimente comunitare. În plus față de

activitatea sa ca editor și organizator, el a lăsat și o operă lirică semnificativă; pe lângă volumul său de poezie Dor și jale, a elaborat lucrări teologice și a lucrat la un lexicon ecleziastic amplu, o încercare de sistematizare a istoriei bisericii românești.

Legăturile cu Ungaria

Legăturile lui Voniga cu orașul său natal, Jula, au rămas profunde și stabile, aici și-a început cariera de formator de comunitate și de organizare a presei, aici a fondat revista Lumina și a participat pentru prima dată la activitatea asociațiilor culturale locale. Sistemul instituțional românesc local îi păstrează și azi amintirea cu respect.

Opera sa a contribuit la auto-organizarea culturală a comunității românești din Ungaria, în special la consolidarea vieții publice și culturale. Acest patrimoniu este dus mai departe de Casa Culturală și Comunitară a Românilor din

Ungaria din Jula, care este unul dintre centrele de programe comunitare, viață culturală în limba română și comemorare instituțională. O descriere detaliată a instituției este prezentată în capitolul „Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Moștenirea lui David Voniga se reflectă în auto-organizarea educațională, gazetară și bisericească a comunității românești din Ungaria. Cariera sa este un exemplu de muncă de zi cu zi pentru conservarea comunității. Aceasta a inclus educația în limba maternă, cauzele școlare, jurnalismul și serviciul pastoral. A lucrat ca pastor școlar, formator de comunitate și editor pentru a consolida viața culturală în limba română.

Opera sa pune în lumină latura etnică a istoriei culturale a Ungariei istorice. Activitatea lui Voniga a fost legată de educația populară, presa în limba română și clădirea instituțiilor locale. Acest lucru a lăsat o amprentă de durată asupra istoriei comunității românești din Ungaria.

Iosif Ioan Ardelean

Biografie

Iosif Ioan Ardelean, în maghiară Ardelean József János, a fost una dintre cele mai importante personalități ecleziastice și culturale ale secolului al XIX-lea și al XX-lea din comunitatea românească din Ungaria. Ca pastor ortodox, istoric local, publicist și poet, el a adus o contribuție de durată prin documentarea trecutului și tradițiilor românești în Marea Câmpie de Sud-Est.

S-a născut la 30 decembrie 1849 în Chitighaz (Kétegyháza) și a murit la 25 decembrie 1920 în satul Sâmbăteni (Szapáryliget). Și-a pus munca în slujba întăririi ecleziastice, lingvistice și culturale a comunității românești locale.

Punctul de plecare și mediul permanent al carierei sale pe tot parcursul vieții a fost satul său natal, Chitighaz. A absolvit liceul în Arad și Szarvas, iar apoi a absolvit teologia în Arad în 1874. În același an, comunitatea românească din Chitighaz l-a ales ca pastor al ei, aceasta fiind prima aplicare

practică a dreptului constituțional al credincioșilor locali de a-și alege liber propriul pastor. Încă de la început, opera de o viață a lui Ardelean a fost construită pe îmbinarea slujirii bisericești cu auto-organizarea comunității.

Preoția nu a fost niciodată separată de îndatoririle culturale. În această perioadă, Biserica Ortodoxă Română a încurajat în mod conștient preoții și profesorii să participe la culegerea materialului etnografic și istoric local. Alăturându-se acestui demers, Ardelean și-a petrecut întreaga viață cercetând cu pasiune tradițiile și trecutul satului său natal. Pentru el, munca pastorală, grija pentru păstrarea și consemnare materialului comemorativ local erau strâns legate.

Rolul public și cultural

Cea mai cunoscută și mai influentă lucrare a lui Ardelean este Monografia comunii Chitighaz publicată la Arad în 1893. Literatura de specialitate îl consideră în unanimitate ca fiind primul autor român din Marea Câmpie de Sud-Est, care a scris istoria completă a unei așezări în limba română. Semnificația volumului depășește cu mult istoria locală de referință. Până în ziua de azi aceasta este lucrarea-sursă privind etnografia, relațiile bisericești și lumea lingvistică din Chitighaz. Cercetările ulterioare evidențiază și valoarea sa istorică lingvistică, deoarece lucrarea păstrează pentru posteritate autenticitatea limbii vorbite în păturile sociale ale perioadei. Semnificația sa în Ungaria este întărită de faptul că, pe lângă valoarea sa istorică lingvistică, a redat și auto-reprezentarea comunității minoritare dintr-o perspectivă internă. Această lucrare a reprezentat autoapărare culturală și auto-interpretare comunitară în mediul multietnic al Ungariei istorice.

Activitatea sa de publicist a fost, de asemenea, semnificativă. A început să publice regulat în 1875; prima sa lucrare a fost despre păstrarea sănătății fizice și mentale a elevilor. Mai târziu, a publicat discursuri bisericești, un volum de studii și multe scrieri pe teme religioase și sociale. Cu numele său cititorii s-au întâlnit sistematic în importante articole de presă ale vremii: articolele sale au apărut în coloanele Biserica și Școala, Tribuna Poporului, Familia și Telegraful Român din Arad, Timișoara și Oradea.

Din 1899, ca membru al Societății Etnografice Maghiare, a fost asociat și cu viața științifică din Ungaria. O etapă importantă a operei sale literare a fost cartea sa de poezii Buchetul meu, publicată în 1902 la Arad, care a indicat interesul său liric pe lângă slujirea ca pastor ortodox. În lucrarea sa, biserica, limba maternă și problema educației au rămas decisive pe tot parcursul vieții.

Legăturile cu Ungaria

Locul central al carierei lui Ardelean a rămas tot timpul Chitighaz; comunitatea și activitățile sale de scriere au avut ca scop consolidarea internă a lumii românești în Ungaria. Una dintre cele mai tangibile comemorări ale persoanei sale este inscripția de pe clopotul mare al Bisericii Ortodoxe Române din Chitighaz din 1886, care îi păstrează și astăzi numele. Astăzi, monografia sa este o parte apreciată a arhivei de valori locale din Chitighaz, și a fost republicată în ediții noi, dovedind că opera sa este și în zilele noastre un patrimoniu cultural viu.

Budapest

În 1993, la Chitighaz s-a organizat o zi memorială în cinstea sa, fiind publicat și volumul memorial istorico-cultural despre el. Relicvele slujirii sale pastorale și numelui său sunt păstrate în Biserica Ortodoxă Română din Chitighaz. Clădirea este prezentată mai detaliat în capitolul „Amplasamente în Ungaria”.

Moștenirea lăsată

Moștenirea lui Iosif Ioan Ardelean constă în alfabetizarea în limba maternă și crearea conștiinței istorice locale. Activitățile sale preoțești și publicistice au consolidat spațiul public al comunității românești, iar monografia sa a devenit o sursă internă esențială. El a demonstrat că progresul social se realizează în comunitățile locale prin conservarea limbii și a trecutului. În calitate de cronicar al comunității sale, a creat o valoare de durată în lumea multietnică a Ungariei istorice.

Vasile Erdeli

Biografie

Vasile Erdeli, născut Árgyelán László, a devenit cunoscut ca organizator al bisericii greco-catolice și al vieții educaționale din Ungaria în secolul al XIX-lea. S-a născut la Macău (Makó) la 1 august 1794 și a murit la Oradea la 27 martie 1862. Provenea dintr-o familie săracă de români ajungând episcop de Oradea. Ca lider bisericesc, a lucrat la dezvoltarea educației, iar rolul său în comunitatea românească a fost, de asemenea, legat de practica zilnică a conviețuirii multietnice.

A urmat liceele din Timișoara și Oradea, și-a continuat studiile teologice în Oradea, Pesta și Viena și a fost hirotonit preot în 1820. După slujirea sa în parohie, i s-au acordat poziții canonice și de seminar. Odată cu numirea sa ca episcop de Oradea în 1842, a devenit unul dintre liderii proeminenți ai Bisericii Greco-Catolice din Ungaria.

Rolul public și cultural

Unul dintre cele mai importante domenii ale activității sale episcopale a fost dezvoltarea educației. Sub conducerea sa, liceul din Beiuș s-a întărit, obținând în 1850 dreptul de a organiza examenul de bacalaureat. Școala a devenit un centru regional de educație intelectuală românească și a contribuit la extinderea oportunităților de avansare socială.

A inițiat înființarea catedrei de limba și literatura română la Universitatea din Pesta, promovând astfel și extinderea spațiului academic multilingv. Ambiția sa a fost de a consolida prezența instituțională a culturii limbii române în cadrul dezvoltării din Ungaria.

În timpul revoluției pașoptiste, a recunoscut guvernul național și i-a avertizat pe românii din Bihor să trăiască în pace cu maghiarii. În situația tensionată și-a pus autoritatea religioasă în slujba reconcilierii pașnice. Ideile sale de organizare bisericească au susținut și înființarea

de noi episcopii, dorind astfel să consolideze atașamentul instituțional al credincioșilor români din Ungaria.

Munca sa ca episcop nu s-a limitat la educație și politica bisericii. Potrivit surselor, a susținut școlile bisericești, a participat la dezvoltarea organizației bisericești greco-catolice românești și a jucat un rol semnificativ în extinderea teritoriului Eparhiei de Oradea. De asemenea, este responsabil pentru reconstrucția Catedralei din Oradea, grav avariată în incendiu. În lucrarea sa, viața bisericească, învățământul și educația au apărut ca zone de consolidare reciprocă.

Legăturile cu Ungaria

Legăturile lui Vasile Erdeli cu Ungaria au pornit de la Macău, prin Pesta, până la apartenența la ordinul bisericesc, desfășurându-și activitatea ca șef al bisericii în cadrul instituțional al Ungariei. În cariera sa, dezvoltarea comunității greco-catolice românești a avut loc ca parte

integrantă a spațiului public și cultural din Ungaria.

Atașamentul său față de Macău este păstrat de o placă memorială așezată în 1994 pe fațada parohiei greco-catolice, care îl comemorează ca episcop care luptă pentru pacea popoarelor. Acesta este principalul memorial al muncii vieții sale în Ungaria de astăzi. Este considerat de literatura de specialitate ca un lider care a considerat consolidarea comunității românești și coexistența pașnică ca obiective asumate reciproc.

Figura sa și viața episcopală sunt, de asemenea, legate de bisericile românești din Peterd și Apateu. Aceste situri, împreună cu placa memorială din Macău, sunt prezentate în capitolul „Amplasamente din Ungaria".

Moștenirea lăsată

Vasile Erdeli a lăsat o amprentă de durată asupra istoriei comunității românești din Ungaria ca organizator al bisericii, dezvoltator al școlii și episcop. Odată cu dezvoltarea liceului din Beiuș și cu sprijinul educației în limba română, el a extins șansele la educație. În 1848, a acționat în favoarea păcii naționale din Ungaria și a considerat că recunoașterea diversității culturale este compatibilă cu menținerea unui cadru politic comun.

De la preot român născut la Macău, a ajuns până la episcopia Oradiei. Viața sa este un exemplu de lider care reprezintă cauza ascensiunii sociale, a slujirii bisericești și a educației în același timp.

Budapest
Gyula

Victor Babeș

Biografie

Victor Babeș a fost un cercetător pionier în bacteriologia și histopatologia central-europeană din secolul al XIX-lea. Cercetările sale s-au axat în principal pe examinarea în laborator a bolilor infecțioase, diagnosticarea microscopică și aplicarea medicală a metodelor histopatologice. Opera sa a lăsat o amprentă de durată asupra medicinei universale, a istoriei științei românești și a educației medicale a Ungariei istorice.

S-a născut la Viena la 4 iulie 1854. Cariera sa profesională a început la Budapesta, unde a încercat să încorporeze noi metode de morfopatologie, histopatologie și bacteriologie în gândirea medicală.

Contextul său familial a reflectat, de asemenea, lumea multilingvismului din Europa Centrală. Mama sa, Sophia Goldschneider, era de origine austriacă, iar tatăl său, Vincențiu Babeș, era avocat, jurnalist, politician și deputat

în Parlament, unul dintre fondatorii Academiei Române de Științe. Babeș a urmat liceele din Viena și Budapesta. A studiat la Conservatorul din Budapesta pentru o perioadă scurtă de timp, apoi s-a orientat către medicină. Unul dintre frații săi a murit de tuberculoză, amintită de sursele biografice ca fiind una dintre fundamentele personale ale interesului său ulterior în cercetare.

Și-a continuat studiile medicale la Budapesta și Viena. În 1878 și-a luat doctoratul la Viena. Din 1876 a lucrat la catedra de patologie a Universității Regale Maghiare, iar în 1881 a obținut titlul de conferențiar în histopatologie. În 1884, a fost numit profesor asociat la Universitatea din Budapesta, iar apoi a fost ales șeful celui de-al doilea institut de anatomie patologică la Spitalul de Copii Stefánia. Ca tânăr profesor, a obținut rapid un post la facultatea de medicină din Budapesta, unde a lucrat activ la modernizarea educației histopatologice.

Rolul public și științific

La Budapesta, Babeș a devenit un participant activ la reînnoirea științei medicale în Ungaria. Pe atunci patologia se baza deja din ce în ce mai mult pe examene microscopice și pe cercetarea de laborator a bolilor infecțioase, iar Babeș s-a axat pe această nouă abordare în activitatea sa didactică și de cercetare.

În 1883, a călătorit la Paris cu o bursă de stat maghiară, unde a studiat vindecarea rabiei în laboratorul lui Louis Pasteur, unul dintre fondatorii microbiologiei moderne, și apoi a lucrat în laboratorul patologului francez Victor André Cornil. La Paris a luat contact direct cu noile rezultate ale cercetării bacteriologiei medicale franceze, iar după întoarcerea acasă, a valorificat aceste cunoștințe în practica de anatomie patologică și în educație, la Budapesta.

Reputația sa internațională este asociată cu cercetarea bolilor infecțioase. Tratatul său din 1886, Les bactéries et

leur rôle dans l'anatomie et l'histologie pathologiques des maladies infectieuses (Bacteriile și rolul lor în anatomia patologică și histologia bolilor infecțioase), avându-l coautor pe Victor André Cornill, s-a numărat printre cele mai vechi rezumate bacteriologice medicale ale epocii.

Cercetările sale de la Budapesta au cuprins și identificarea microscopică a bacteriilor. El a studiat modul în care se colorează agenții patogeni în timpul procedurilor de laborator, ceea ce i-a făcut mai ușor de recunoscut. Corpusculii Babes-Ernst sunt asociați cu numele său, având rol în identificarea agentului patogen al șopârlaiței, adică al difteriei. Ulterior, a studiat și rabia, lepra și tuberculoza. De asemenea, numele său este asociat cu clasa de paraziți Babesia, cuprinzând agenți patogeni care trăiesc în celulele roșii din sânge.

Unul dintre rezultatele tangibile ale activității sale din Budapesta a fost manualul scurt de bacteriologie publicat în 1886. Munca în limba maghiară a servit la transmiterea cunoștințelor bacteriologice moderne și a ajutat la integrarea abordării microbiologice în educația medicală maghiară.

Activitatea didactică a lui Babeș a avut astfel un impact dincolo de domeniul restrâns al anatomiei patologice și a jucat un rol important în consolidarea medicinei de laborator moderne în Ungaria.

În 1887 a fost invitat la București, unde și-a continuat activitatea ca profesor de anatomie patologică și bacteriologie. Și-a asumat sarcini de organizare instituțională în medicina românească. Interesul său științific a acoperit, de asemenea, problemele de sănătate publică. S-a ocupat de contextul social al aprovizionării cu apă, al organizării epidemiologice, al condițiilor de igienă, al tuberculozei și al altor boli. A fost ales membru corespondent al Academiei Române în 1889 și membru cu drepturi depline în 1893. A murit la București la 19 octombrie 1926.

Legăturile cu Ungaria

Legăturile lui Victor Babeș cu Ungaria sunt legate de studiile sale, activitatea didactică universitară și cercetarea timpurie.

A urmat liceul la Budapesta, aici și-a continuat parțial studiile medicale, aici și-a început activitatea universitară și tot aici a dobândit gradul de conferențiar. Experiența sa dobândită la catedra de anatomie patologică a Universității din Budapesta a influențat, de asemenea, activitatea sa ulterioară de cercetare și organizare instituțională.

Rolul său în Ungaria s-a dezvoltat în primul rând în domeniul educației, cercetării și transmiterii cunoștințelor profesionale. A lucrat la facultatea de medicină din Budapesta atunci când studiul de laborator al bolilor infecțioase a devenit un domeniu nou în medicină. Manualul său în limba maghiară, educația universitară și experiența internațională au contribuit la integrarea rezultatelor bacteriologice din Europa de Vest în studiile de formare medicală din Ungaria.

Istorică medicală maghiară îl consideră o figură importantă a școlii din Budapesta. În 2005, a fost inaugurată la Budapesta o placă memorială la Clinica de Pediatrie nr. 1 a Universității Semmelweis.

Moștenirea lăsată

Victor Babeș și-a lăsat amprenta și asupra modernizării științifice, educației medicale și gândirii în domeniul sănătății publice din Ungaria. În timpul anilor petrecuți la Budapesta a adus testele de laborator, diagnosticul microscopic și cercetarea bolilor infecțioase mai aproape de învățământul universitar. Manualul și activitatea sa didactică în limba maghiară au îmbogățit în mod direct viața academică a Ungariei în secolul al XIX-lea.

Nașterea sa la Viena, studiile și activitatea universitară la Budapesta, experiența sa la Paris și apoi profesia sa la București arată natura internațională a științei medicale a epocii. Opera sa este consemnată în istoria medicală românească, maghiară și universală. Institutul de Patologie Victor Babeș din București îi păstrează și astăzi numele.

Budapest
Gyula

Ioan Bud

Biografie

Ioan Bud a fost o figură proeminentă a politicii economice în Ungaria interbelică. Activitatea sa s-a desfășurat în domeniile statisticii, învățământului superior, educației economice și administrației economice guvernamentale.

S-a născut la 30 mai 1880 în Dragomirești, Maramureș (România). Și-a terminat studiile gimnaziale la Liceul Premonstratens din Oradea, iar apoi a obținut o diplomă în drept și științe politice la Budapesta. Și-a început cariera profesională la Oficiul Central de Statistică (KSH) din Budapesta, astfel că rolul său guvernamental a avut la bază o pregătire analitică, nu una a politicii de partid. El a examinat procesele economice în primul rând pe baza datelor și contextelor instituționale.

În calitate de statistician, este deschis științelor politice, administrației publice și elaborării politicilor economice. În abordarea sa, statistica a devenit un instrument practic de guvernanță economică, care a servit la pregătirea deciziilor de stat.

Rolul public și profesional

Ioan Bud s-a ocupat de problemele de administrație economică atât ca lector universitar, cât și ca specialist guvernamental, iar activitatea sa a consolidat formarea profesioniștilor din domeniul financiar și administrativ din Ungaria. De asemenea, a predat la Universitatea din Budapesta (astăzi Universitatea Eötvös Loránd) și la Universitatea de Tehnologie József (astăzi Universitatea de Tehnologie și Economie din Budapesta), unde a combinat cunoștințele statistice și economice cu sarcinile practice ale administrației de stat.

Rolul său guvernamental a început cu cauza alimentației publice. Din 1921 a fost implicat în gestionarea dificultăților de aprovizionare postbelice, iar între 1922 și 1924 a avut în sarcină îndatoririle alimentației publice ca ministru fără portofoliu. Din cauza pierderilor teritoriale, a inflației și a problemelor de aprovizionare, această sarcină a afectat în mod direct viața de zi cu zi a populației.

Cea mai de succes perioadă a carierei sale în guvern a fost cea de ministru de finanțe. Între 1924 și 1928, în calitate de ministru de finanțe al guvernului Bethlen, a devenit unul dintre liderii stabilizării financiare postbelice. Activitatea sa s-a axat pe disciplina fiscală, controlul cheltuielilor publice și restabilirea încrederii economice. În această perioadă, Ungaria a elaborat o nouă ordine financiară, urmare a căreia a introdus în 1927 fiorinul (pengő).

Rolul său internațional a devenit semnificativ în timpul negocierilor financiare cu Liga Națiunilor. Pentru stabilizare Ungaria avea nevoie de credit extern și de încredere internațională, iar Ioan Bud a reprezentat poziția de politică economică a guvernului maghiar. După 1928 a continuat să lucreze în calitate de ministru al Economiei și apoi de ministru al Comerțului. Din 1927 a fost deputat în parlament pentru Bichișciaba, astfel încât, pe lângă rolul său național, a reprezentat și interesele unei circumscripții rurale în legislativ.

Legăturile cu Ungaria

Rolul lui Ioan Bud în Ungaria s-a manifestat în domeniile gândirii statistice, stabilizării financiare, învățământului superior economic și răspândirii cunoștințelor. A studiat la Budapesta, a lucrat la biroul de statistică, apoi a devenit profesor universitar. Cariera sa arată cum cunoașterea statistică a devenit un instrument important al administrației de stat și al politicii economice la începutul secolului XX.

De asemenea, a participat la sistematizarea cunoștințelor economice. A fost editorul Enciclopediei Economice în patru volume, una dintre cele mai importante surse de cunoștințe economice maghiare ale epocii. Pe lângă administrația economică practică, publicația a servit și la răspândirea mai largă a cunoștințelor profesionale.

Un alt loc important al vieții sale în Ungaria a fost Bichișciaba, de care a fost legat prin activitatea sa ca deputat în Parlament. Orașul ocupă, de asemenea, un loc important în istoria

comunității românești din Ungaria; una dintre relicvele acesteia este Biserica Ortodoxă Română Sf. Nicolae, care este prezentată în capitolul „Amplasamente în Ungaria”.
După moartea sa, Ioan Bud a fost înmormântat în cimitirul din Șoseaua Fiumei din Budapesta.

Moștenirea lăsată

Activitatea lui Ioan Bud și-a lăsat amprenta asupra politicii economice maghiare, a administrației financiare și a educației economice dintre cele două războaie mondiale. În calitate de statistician, a promovat analiza bazată pe date, a transmis mai departe această abordare ca profesor, iar în calitate de ministru, a pus-o în slujba consolidării economice postbelice.

Inflația de după Primul Război Mondial și Trianon, precum și dificultățile finanțelor publice, au creat un mediu economic în care restabilirea ordinii

financiare a devenit o sarcină esențială a statului. Activitatea lui Ioan Bud a fost legată de această consolidare, în special în timpul mandatului său de ministru al finanțelor și în aplicarea abordării statistice de către guvern.

Unul dintre aspectele importante ale moștenirii sale este și promovarea unei abordări administrative bazată pe expertiză. Ioan Bud a considerat că datele, disciplina bugetară și buna funcționare a instituțiilor sunt importante în cadrul deciziilor la nivel de stat. Această abordare l-a făcut pe Ioan Bud unul dintre experții bine-cunoscuți ai politicii economice maghiare interbelice.

UNGARIA

DARVAȘ

PETERD

SĂCAL

APATEU

MICHERECHI

A

ROMÂNIA

Amplasamente în Ungaria

Capitolul prezintă cele mai importante monumente, biserici, instituții și colecții ale comunității românești din Ungaria. Majoritatea siturilor sunt conectate la zona istorică Bichiș, Bihor și Cenad. În sud-estul și estul țării, prezența românească a fost modelată de relațiile transilvănene, bănățene și cu Partium ale Ungariei istorice, de așezările de după ocupația turcă și de organizarea bisericească ortodoxă și greco-catolică.

Unele dintre locurile prezentate sunt direct legate de personalitățile din galeria de portrete. Statuia lui Gheorghe Pomuț din Jula păstrează memoria unui ofițer militar plecat din oraș, general și diplomat american, iar Casa Culturală și Comunitară a Românilor din Ungaria, ca unul dintre centrele vieții culturale românești din Jula, păstrează și memoria lui David Voniga, Lucian Magdu și a altor intelectuali cu rădăcini locale.

Curtea Gojdu reamintește activitățile de fondare și mecenat ale lui Emanoil Gojdu din Budapesta, în timp ce Chitighaz este legată de personalitățile volumului prin colecția etnografică a Luciei Borza și scrierile de istorie locală ale lui Ioan Iosif Ardelean. Moștenirea lui Vasile Gurzău ca povestitor poate fi observată la Micherechi, iar siturile bisericești din Macău, Darvaș, Peterd, Apateu și Săcal reprezintă teritoriul mai vast al episcopului Vasile Erdeli. Bichișciaba este semnificativă, printre altele, datorită activității lui Ioan Bud ca membru al Parlamentului, iar Biserica Ortodoxă Română Sf. Nicolae din localitate este legată de trecutul religios românesc al orașului.

Alte locații din acest capitol prezintă forme locale ale vieții comunității românești din Ungaria. Aletea, Chitighaz, Micherechi, Bichișciaba, Macău, Darvaș, Peterd, Apateu și Săcal nu sunt doar locuri memoriale, ci și așezări ale comunităților naționale, religioase și culturale care există și astăzi. Bisericile, casele țărănești, plăcile memoriale, sculpturile și spațiile comunitare sunt locuri de viață religioasă, de utilizare a limbii materne, de amintiri familiale și de păstrare a tradiției locale.

Camera memorială din Aletea

Aletea (Elek)

Camera memorială românească din Aletea este unul dintre punctele proeminente de păstrare a identității românilor din județul Bichiș. Expoziția a primit loc în casa țărănească de naționalitate română a așezării, care este încă una dintre locațiile active ale vieții comunității locale și comemorează prezența și civilizația comunității de secole. Baza colecției sunt în principal obiectele donate de familiile locale, care au păstrat lumea materială a vieții de zi cu zi în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Pe lângă donațiile familiilor locale, colecția păstrează și influența unor predecesori spirituali precum Eftimie Murgu, care au ajutat la orientarea politică și juridică a românilor din zonă în timpul evenimentelor de la 1848. În spatele fiecărui obiect sunt destine și povești reale care se întind pe generații. Piesele reconstituie cultura casnică tradițională de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prezentând ordinea funcțională și ornamentația reprezentativă.

Interiorul urmează tripla împărțire a caselor țărănești. Mobilierul „camerei curate” reflectă situația materială și cerințele estetice ale comunității. Mobilierul din lemn de esență moale pictat, paturile înălțate și țesăturile brodate manual sunt tipice tradiției meșteșugărești locale. Mobilierul din lemn de esență moale pictat, paturile înălțate și țesăturile brodate manual reprezintă miezul tradiției meșteșugărești românești. Colecția locală de îmbrăcăminte este, de asemenea, de o importanță capitală. Modelul cu fir negru și roșu al românceloг din Aletea ce decorează umerii cămășilor este una dintre cele mai bogate valori etnografice ale regiunii. Aparatele de uz casnic și ustensilele de bucătărie prezintă schema practică a vieții de zi cu zi, cu un accent special pe uneltele de coacere a pâinii și de gospodărie. Aparatele de uz casnic, ceramica și ustensilele de bucătărie oferă o perspectivă asupra lumii demne a muncii de zi cu zi, a coacerii pâinii și a subzistenței familiale.

Camera memorială dezvăluie trecutul comunității românești locale. Aletea este o așezare multietnică, astfel încât astfel de colecții joacă un rol important în păstrarea

memoriei fiecărei comunități. Casa țărănească este punctul de întâlnire al administrației locale românești și al păstrătorilor tradițiilor. Evenimentele organizate aici ajută la transmiterea limbii materne și a obiceiurilor. Acest sit arată că păstrarea patrimoniului românesc în Ungaria se bazează în primul rând pe activitatea comunităților locale.

Casa Culturală și Comunitară a Românilor din Ungaria

Jula (Gyula)

Jula este centrul instituțional și intelectual al comunității românești din Ungaria. Casa Culturală și Comunitară a Românilor din Ungaria joacă un rol central în această rețea instituțională densă, fiind este una dintre locațiile definitorii ale vieții culturale și comunitare românești din Ungaria. Instituția își desfășoară activitatea în Jula, pe strada Sáros nr. 17. Înființarea sa a fost rezultatul construirii conștiente a instituțiilor. Sarcina sa este de a oferi spațiu pentru programe de educație publică, evenimente pentru etnici, întâlniri profesionale și evenimente comunitare.

Activitatea casei comunitare are la bază păstrarea tradiției, susținerea culturii contemporane și răspândirea cunoștințelor științifice. Aici se desfășoară expoziții, prezentări de carte, prelegeri, programe de dans popular și muzică, precum și evenimente din viața publică

românească din Ungaria. Consultările științifice privind istoria, dialectele și etnografia românească în Ungaria au avut o importanță deosebită. Aceste programe sunt legate și de moștenirea intelectuală a lui David Voniga, Emanoil Gojdu și a profesorilor români din Jula. Integrarea locală a instituției este întărită de relația cu Școala Gimnazială Română Nicolae Bălcescu din vecinătate și cu instituțiile ecleziastice românești din Jula. Această proximitate ajută la transmiterea cunoștințelor între generații.

Peisajul urban din Jula și prezența casei comunitare sunt strâns legate. Episcopia ortodoxă, școala românească și instituția publică de învățământ formează împreună un mediu instituțional special în Ungaria. Acest context a făcut posibilă prezența permanentă a comunității românești în educație, viața religioasă și viața culturală din Jula. Aici, vizitatorul poate avea o imagine de ansamblu asupra funcționării instituționale și a valorilor culturale ale comunității românești din Ungaria de astăzi.

Statuia lui Gheorghe Pomuț

Jula (Gyula)

Statuia din Piața Pomuț din Jula îl comemorează pe Gheorghe Pomuț. Gheorghe Pomuț s-a născut în 1818 la Jula, într-o familie ortodoxă română. Cariera sa a fost legată de mediile diplomatice maghiare, americane și rusești. A servit ca ofițer militar în Războiul de Independență al Ungariei din 1848-1849, iar mai târziu a luat parte la Războiul Civil American. A devenit general de brigadă în Armata Statelor Unite și apoi a lucrat în calitate de consul general al Statelor Unite la Sankt Petersburg.

Bustul din bronz a fost realizat de sculptorul român Ilarion Voinea. Lucrarea a fost inaugurată în Piața Pomuț în 2007. Statuia îl înfățișează pe general în uniformă militară. Apariția sa este modestă, dar semnalează importanța carierei militare și diplomatice a lui Pomuț. Monumentul, amplasat într-un spațiu public al orașului, atrage atenția asupra faptului că din comunitatea românească din Jula au

provenit mai multe personalități care au devenit cunoscute și în afara Ungariei. Denumirea pieței și amplasarea statuii demonstrează grija conștientă pentru păstrarea memoriei locale.

Comemorările organizate în jurul statuii sunt ocazii importante pentru relațiile maghiare, românești și americane. Figura lui Pomuț ne amintește că legătura etnică și serviciul public pot fi prezente în același timp în cariera unui om. Statuia amintește de rădăcinile aflate în orașul Jula, de memoria comunității românești și de cariera internațională a lui Gheorghe Pomuț.

Curtea Gojdu

Budapesta

Curtea Gojdu, situată în inima cartierului Elisabetin (Erzsébetváros) din Pesta, este unul dintre complexele cunoscute de clădiri cu curți de acces în Budapesta. Complexul, care este format din șapte clădiri și șase curți interconectate, este situat între strada Király 13 și strada Dob 16. Complexul de clădiri a fost construit în numele Fundației Gojdu în 1901-1902, pe baza planurilor lui Czigler Győző și Bauer Gyula. Edificarea sa este legată de numele lui Emanoil Gojdu, în maghiară Gozsdu Manó. În testamentul său din 1870, Gojdu și-a lăsat averea unei fundații care a susținut educația tinerilor ortodocși români din Ungaria și Transilvania și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române.

Complexul de clădiri administrat de Fundația Gojdu a funcționat ca o clădire de închiriat și o proprietate generatoare de venituri. Veniturile sale au jucat un rol important în menținerea sistemului de burse. Printre zidurile

sale, bursierii, adică tinerii „Gojdu-alumni”, care mai târziu au devenit figuri cunoscute ale științei, politicii, bisericii și culturii, au învățat și au primit sprijin. Stilul clasicist și istoricist al sistemului de curți evocă lumea civilizației Pesta de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Istoria curții Gojdu se întinde pe mai multe epoci. După cel de-al doilea război mondial, a fost naționalizată, mai târziu a fost neglijată pentru mai mult timp, iar apoi a fost renovată în anii 2000.

Astăzi, Curtea Gojdu este unul dintre centrele turistice și de ospitalitate vibrante ale capitalei. Funcția sa actuală este diferită de scopul inițial al fundației, dar semnificația sa istorică este încă legată de activitatea de mecenat a lui Emanoil Gojdu. Amplasamentul ne amintește că cetățenii români din Pesta secolului al XIX-lea au jucat un rol semnificativ în susținerea educației, a vieții bisericești și a dezvoltării comunității.

Casa Tradițională Română și Biserica ortodoxă română

Chitighaz (Kétegyháza)

Chitighaz este situat în județul Bichiș și este una dintre așezările importante ale comunității românești din Ungaria. Satul a păstrat mai multe elemente ale stilului de viață tradițional agricol, precum și practica religioasă ortodoxă. Dezvoltarea sa este inseparabilă de familia Andrássy, pe al cărei domeniu coloniștii români au dezvoltat o agricultură model care a dus la prosperitatea țărănimii locale până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Casa tradițională a naționalității române din Chitighaz este o raritate națională. În Ungaria, aceasta este singura instituție axată exclusiv pe prezentarea culturii țărănești românești într-un mediu arhitectural popular autentic. Casa tradițională funcționează într-o casă țărănească din secolul al XIX-lea, ale cărei elemente structurale originale au fost păstrate. Tavanele cu grinzi, bucătăria cu coș de fum

și uneltele din curtea casei arată circumstanțele agriculturii de zi cu zi. Colecția de textile a încăperilor interioare prezintă capodoperele măiestriei țesutului românesc. Ornamentele covoarelor și baticurilor de tip „venețian” sunt unele dintre cele mai frumoase vestigii etnografice din zonă.

Biserica ortodoxă română ridicată în apropierea casei tradiționale este centrul spiritual al satului. Biserica a fost construită în 1779 și de atunci servește comunitatea locală. Linia barocă indică organizarea timpurie a comunității. Elementul cel mai valoros este iconostasul, care ilustrează îmbinarea dintre canonul bizantin și stilul baroc central-european. Biserica și casa tradițională împreună oferă o imagine a vieții religioase și de zi cu zi a așezării. Semnificația localității Chitighaz este dată de această dualitate. Această continuitate este reprezentată și de opera lui Ioan Iosif Ardelean, care a prelucrat istoria satului în monografia sa.

Biserica ortodoxă română și Parcul Mihai Eminescu și Placa memorială Vasile Gurzău

Micherechi (Méhkerék)

Micherechi este situat în județul Bichiș și este una dintre cele mai populate așezări ale comunității românești din Ungaria. Utilizarea limbii materne, a tradițiilor religioase și a identității naționale sunt prezente și în viața de zi cu zi. Biserica Ortodoxă Română din Micherechi și-a dobândit forma actuală la mijlocul secolului al XIX-lea. De atunci, a fost unul dintre locurile centrale ale comunității din localitate. Liturghiile în limba maternă constante au contribuit la supraviețuirea limbii române în sat. Relația dintre biserică și școala locală a fost definitorie mult timp. Practica religioasă și educația s-au consolidat reciproc.

Această tradiție este completată de Parcul Mihai Eminescu. Parcul public este una dintre zonele centrale ale așezării, unde monumentele și sculpturile sunt legate de cultura românească. Mihai Eminescu (1850–1889) este o figură

definitorie în literatura română. Poezia și limbajul său au influențat, printre altele, dezvoltarea limbii literare românești moderne. Pentru comunitatea românească din Ungaria, figura lui Eminescu este un punct de referință cultural important. Elementele comemorative amplasate în parc fac vizibilă această conexiune.

Placa memorială a lui Vasile Gurzău de pe peretele bibliotecii municipale este legată de tradițiile etnografice locale. Gurzău, „povestitorul și culegătorul de folclor din Micherechi", a jucat un rol în păstrarea limbii populare locale și a tradițiilor prin viu grai. Împreună, biserica, parcul și placa memorială formează situri care prezintă viața religioasă, legăturile literare și tradițiile locale.

Biserica ortodoxă Sfântul Nicolae

Bichișciaba (Békéscsaba)

Bichișciaba este un oraș multietnic, în care prezența comunității românești are o istorie îndelungată. Biserica Ortodoxă Sfântul Nicolae este un monument important al acestei prezențe. În timp ce orașul este adesea asociat cu tradițiile slovace, această biserică mărturisește, de asemenea, prezența seculară locală a românilor. Biserica a fost construită în prima jumătate a secolului al XIX-lea cu ajutorul credincioșilor români locali. Cu aceasta, meșteșugarii și comercianții au creat un cadru pentru credința și viața lor socială.

Clădirea a fost finalizată într-un moment în care credincioșii ortodocși locali cereau cadre instituționale durabile. Construcția bisericii a indicat, de asemenea, intenția comunității de a se stabili. Designul arhitectural prezintă elemente baroce târzii și clasiciste. Exteriorul se încadrează în mediul urban, dar interiorul urmează tradițiile ritului bizantin.

Amenajarea iconostasului și a spațiului liturgic reflectă ordinea religioasă ortodoxă.

Importanța bisericii o depășește pe cea a vieții religioase. Pentru familiile românești locale, acest loc a fost unul dintre principalele spații pentru menținerea relațiilor de limbă, obiceiuri și comunitate. Aici au avut loc evenimentele familiale, care au devenit parte a memoriei comunității. Prezența bisericii a contribuit la păstrarea tradițiilor proprii comunității românești în mediul urban.

Parohia greco-catolică și placa memorială

Macău (Makó)

Orașul Macău este una dintre stațiile județene importante ale administrației religioase și bisericești românești din Ungaria, unde prezența sacrală este strâns legată de liderii spirituali ai comunității românești din Bihor. Placa memorială așezată pe peretele parohiei greco-catolice a orașului evocă figura Episcopului Vasile Erdeli, care, în calitate de cap al bisericii din Oradea, a acordat o atenție deosebită credincioșilor români și greco-catolici din zonă.

Macău este un sit important al vestigiilor greco-catolice românești din Marea Câmpie de Sud. Placa memorială așezată pe peretele parohiei greco-catolice a orașului evocă figura episcopului Vasile Erdeli. Ca Episcop de Oradea, Vasile Erdeli a jucat un rol decisiv în viața credincioșilor români și greco-catolici din regiune.

Placa și clădirea bisericii asociate fac parte din monumentele religioase locale. În timpul slujirii episcopale a lui Vasile Erdeli, Macău și regiunea sa au fost unele dintre punctele de legătură ale credinței greco-catolice în Marea Câmpie de Sud. Această locație ne amintește că liderii bisericii românești, pe lângă organizarea vieții religioase, au jucat un rol și în domeniul educației și culturii comunitare. Memorialul Macău leagă patrimoniul românesc al Bihorului și Mureșului.

Biserica ortodoxă Sfinții Mihail și Gavril

Darvaș (Darvas)

În Darvaș, la intersecția străzilor Rákóczi și Kossuth, se află biserica ortodoxă cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Clădirea este un monument important al comunității religioase românești locale. Amplasarea sa în centrul așezării indică faptul că Biserica Ortodoxă a jucat timp îndelungat un rol decisiv în viața cotidiană și de sărbătoare a românilor din Darvaș.

Istoria construcției bisericii este legată de lucrările de construcție de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Nava în stil baroc târziu a fost construită între 1788 și 1801, iar turnul său a fost finalizat în 1837. Clădirea a fost grav avariată în timpul celui de-al doilea război mondial. După război, a fost restaurată de credincioși, însă clădirea a luat o formă mai simplă decât originalul. Această renovare arată unitatea comunității locale. Prezența bisericii în Câmpia Bihorului și reînnoirea sa sunt legate și de zona mai largă în care și-a desfășurat activitatea episcopală Vasile Erdeli.

Importanța comunitară a bisericii constă în păstrarea liturghiei în limba maternă, a evenimentelor familiale și a obiceiurilor locale. În Darvaș, biserica a oferit un cadru pentru botezuri, nunți, înmormântări și ruga de hramul arhanghelilor. Locația arată clar că în așezările mai mici din Bihor, Biserica Ortodoxă a fost una dintre instituțiile de bază ale vieții comunității românești.

Biserica ortodoxă Sfinții Mihail și Gavril

Peterd (Mezőpeterd)

Biserica Ortodoxă Română din Peterd este situată pe strada Petőfi nr. 50, pe strada principală a așezării. Clădirea este un monument rural al ortodoxiei românești din Bihor. Construcția și sfințirea ei sunt legate de lucrarea Episcopului Oradiei, Vasile Erdeli, în calitate de cap al bisericii. În timpul perioadei sale, fundalul instituțional al credinței ortodoxe românești a fost întărit în mai multe așezări din Bihor. Faptul că înregistrarea în evidențe a comunității parohiale a început încă din 1782 indică o organizare timpurie a comunității. Această dată este cu opt anterioară construirii bisericii de piatră care există și astăzi. Deci comunitatea ortodoxă română organizată funcționa deja la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Peterd.

Biserica a fost construită în jurul anului 1790 în stil baroc târziu, sub protecția arhanghelilor Mihail și Gavril. Aspectul său arhitectural urmează designul restrâns al arhitecturii

bisericești ortodoxe din Marea Câmpie a Ungariei. Designul interiorului, dispunerea icoanelor și împărțirea spațiului liturgic sunt în conformitate cu ordinea ritului bizantin.

Din perspectivă comunitară, biserica din Peterd este una dintre principalele situri comemorative românești locale. Într-un sat în care modernizarea a transformat multe lucruri, biserica ortodoxă rămâne punctul de referință care leagă trecutul de prezent. Ritualurile rugăciunilor în limba maternă și ale comunității au primit un cadru demn aici. Locația arată, de asemenea, că prezența românească în Ungaria nu a fost legată doar de centrele mai mari. În satele mai mici, bisericile ortodoxe au ținut laolaltă tradiții religioase, lingvistice și familiale.

Biserica ortodoxă Sfântul Nicolae și memoriale românești

Apateu (Körösszegapáti)

În Apateu, Biserica Ortodoxă Sfântul Nicolae și împrejurimile sale sunt unul dintre locurile importante de vestigii românești locale. În ultimele decenii, un sit memorial a apărut în vecinătatea bisericii de pe strada Kossuth Lajos nr. 17, care, pe lângă viața religioasă, atrage atenția și asupra patrimoniului cultural românesc. Acest loc leagă memoria mai multor figuri istorice, ecleziastice și artistice românești.

Prezența comunității ortodoxe a definit mult timp viața religioasă a satului. La începutul mileniului, curtea bisericii a primit o nouă funcție comemorativă. Aici au amplasat în 2000 o mică copie a „coloanei fără sfârșit” a lui Constantin Brâncuși, bustul lui Mihai Eminescu, și în 2013 monumentul episcopului Andrei Șaguna. Andrei Șaguna a fost unul dintre liderii proeminenți ai Bisericii Ortodoxe din Ardeal din secolul al XIX-lea. Situl memorial poate fi legat și de

moștenirea bihoreană mai amplă lăsată de Episcopul Vasile Erdeli, întrucât centrul ecleziastic al Oradiei a jucat un rol important în organizarea credinței românești în regiune.

Imaginea curții bisericii de astăzi arată comemorarea conștientă a comunității locale. Pe lângă spațiul liturgic, există și puncte de referință pentru literatură, istoria bisericii și artă modernă. În contextul maghiar, locația este semnificativă deoarece reprezintă continuitate religioasă, atașament față de cultura limbii materne și multiple straturi ale vestigiilor culturale românești într-o așezare mai mică.

Biserica ortodoxă română

Săcal (Körösszakál)

Biserica Ortodoxă Română din Săcal este situată pe strada Templom nr. 16. Este unul dintre cele mai importante monumente construite de comunitățile românești de-a lungul râurilor Sebeș-Criș. Așezarea este unul dintre punctele în care prezența comunității românești a determinat structura socială a satului de secole. Un reprezentant important al acesteia este biserica consacrată în cinstea arhanghelilor Sf. Mihail și Gavril. Clădirea este un element definitoriu al așezării și centrul credinței ortodoxe locale.

A devenit un sat cu o populație românească semnificativă în timpul repopulării după ocupația turcă. Înființarea instituțiilor religioase a însemnat și consolidarea comunității. Construcția unei biserici stabile de piatră a fost un semn important de așezare permanentă. Adevărata semnificație a bisericii constă în continuitatea sa religioasă

și comunitară. Acest spațiu a fost un loc important pentru liturghie, sărbători religioase și evenimente de familie.

În astfel de așezări mai mici, biserica reprezenta una dintre cele mai importante instituții ale identității comunitare. Aici s-au păstrat mai multe elemente ale liturghiei în limba maternă, ordinea de sărbătoare și obiceiurile locale. În acest context, riturile bisericești au asigurat acea coeziune comunitară care a menținut vie comunitatea locală de etnie română pe o perioadă îndelungată. Valoarea bisericii din Săcal decurge din această continuitate și din legătura cu comunitatea locală. Arată cum s-a păstrat patrimoniul religios și cultural românesc în satele mai mici din Bihor.

Sumar

Ideea de bază a Galeriei portretelor românilor din Ungaria a fost inspirată de moștenirea intelectuală a lui Béla Bartók. Pe lângă semnificația sa cultural-istorică universală, opera lui Bartók este, de asemenea, de neprețuit pentru Ungaria și România, deoarece confirmă interacțiunea și interdependența seculară a culturilor din Bazinul Carpatic.

În cadrul proiectului MIKROKOSMOS, exemplul lui Béla Bartók, un adevărat constructor de punți, a trasat direcția pentru păstrarea patrimoniului comun, oferind în același timp un cadru pentru includerea în panteon a personalităților române care au jucat un rol decisiv în crearea valorilor culturale ale Ungariei și în integrarea multietnică a acesteia, a căror influență istorică nu s-a oprit la granițele țării, creând astfel o valoare durabilă pentru ambele națiuni.

Fidelă titlului publicației, galeria de portrete compară naționalitățile românești care au contribuit la transformarea

politică, culturală și socială a Ungariei lucrând în diferite epoci și domenii. Lucrările liderilor bisericești din secolele XIX-XX, actorilor politici, avocaților, oamenilor de știință, profesorilor, poeților, gazetarilor, artiștilor și formatorilor de comunitate din prezenta lucrare au variat de la modernizarea învățământului maghiar până la păstrarea identității lingvistice a minorității române. Opera lor împreună demonstrează prezența și rolul divers al românilor în Ungaria de-a lungul secolelor.

Numele mai multora dintre ei sunt păstrate azi prin școli, străzi, plăci memoriale și statui din Ungaria.

Astfel, volumul conectează portretele individuale cu siturile, vestigiile și clădirile asociate acestora. În plus față de aceste memoriale legate de căile de viață specifice, au fost descrise și alte situri religioase și culturale care sunt decisive pentru comunitatea românească din Ungaria în ansamblu. Aceste

spații și instituții comunitare demonstrează prezența durabilă și continuitatea culturală a românității, făcând imaginea patrimoniului examinat mai completă.

Galeria de portrete a românilor din Ungaria a amplasat firele evoluției istorice într-o dimensiune mai largă, prin explorarea trecutului comun. Prin portretele prezentate, colecția a creat un fel de galerie spirituală transfrontalieră, în care parcursurile individuale ale vieții și vestigiile materiale păstrate formează o unitate organică. Această imagine de ansamblu oferă și astăzi un punct de referință autentic pentru o înțelegere mai profundă a relațiilor dintre cele două popoare, iar publicația a servit, în ultimă instanță, efortului de a face ca granițele să devină inexistente pentru națiunile vecine prin consolidarea identității lor culturale.

Titlul proiectului: ROHU00495 - MIKROKOSMOS: Dezvăluirea ethosului și a moștenirii culturale a lui Béla Bartók prin diverse discipline artistice

Editorul materialului: Orașul Sânnicolau-Mare și Primăria Orașului Mórahalom.

Data publicării: iunie 2026

Proiectul este finanțat de Uniunea Europeană prin fondul Interreg și cofinanțat de România și Ungaria.

Responsabilitatea pentru conținutul acestui material revine autorului (autorilor).

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene.

Interreg

Az Európai Unió
társfinanszírozásával

interreg-rohu.eu

România - Magyarország

MIKROKOSMOS

Bartókon túl

Magyarországi románok arcképcsarnoka

Bartók Béla ethoszának és kulturális örökségének feltárása különböző művészeti ágakon keresztül projekt

INTERREG VI-A România - Magyarország Program

GUVERNUL ROMÂNIEI
GOVERNMENT OF ROMANIA

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Tartalomjegyzék

Bevezetés 155
Eftimie Murgu 160
Gheorghe Pomuţ 170
Emanoil Gojdu 180
Ioan Dragoş 190
Lucian Magdu 200
Lucia Borza 208
Vasile Gurzău 216
David Voniga 224
Iosif Ioan Ardelean 232
Erdélyi Vazul 240
Victor Babeș 248
Bud János 258
Magyarországi helyszínek 268
Eleki román emlékszoba. Elek 270
Országos Román Művelődési és Közösségi Ház, Gyula 273
Pomucz György szobra, Gyula 275
Gozsdu-udvar, Budapest 277
Román Nemzetiségi Tájház és román ortodox templom, Kétegyháza 279

Román ortodox templom és Mihai Eminescu park és Vasile Gurzău emléktábla, Méhkerék 281
Szent Miklós ortodox templom, Békéscsaba 283
Görögkatolikus parókia és emléktábla, Makó 285
Szent Mihály és Gábriel arkangyalok ortodox templom, Darvas 287
Szent Mihály és Gábriel arkangyalok ortodox temploma, Mezőpeterd 289
Szent Miklós ortodox templom és román emlékhelyek, Körösszegapáti 291
Román ortodox templom, Körösszakál 293
Összegzés 296

Bevezetés

Bartók Béla a 20. századi egyetemes zenetörténet egyik legnagyobb alakja. Személye és életműve a magyar és a román kulturális emlékezetben egyaránt kiemelt helyet foglal el. 1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson, a mai Románia területén található Sânnicolau Mareban. Tanulmányait Budapesten végezte és itt bontakozott ki zeneszerzői, zongoraművészi, pedagógusi és tudósi pályája is. A Zeneakadémia tanáraként nemzedékekre hatott, zeneszerzőként kiemelkedő szerepet játszott a 20. századi egyetemes zenekultúra megújításában, népzenekutatóként pedig a Kárpát-medence, különösen Magyarország és Románia népzenei hagyományainak gyűjtésével és beható kutatásával maradandó szellemi örökséget hagyott maga után.

Bartók népzenei gyűjtő- és kutatómunkája megmutatta, hogy a román-magyar határvidék zenei hagyományai hosszú időn keresztül egymás mellett alakultak, és kölcsönösen formálták egymást. Életműve így a két ország tágabb műve-

lődéstörténeti összefüggéseit is megvilágítja, amelyeket az évek során a közös történelmi múlt, a hagyományok és a folyamatos kölcsönhatások határoztak meg.

A „MIKROKOSMOS – Bartók Béla ethoszának és kulturális örökségének feltárása különböző művészeti ágakon keresztül" című, ROHU00495 azonosító számú projekt az Interreg VI-A Románia–Magyarország Program támogatásával és az Európai Unió társfinanszírozásával valósul meg, a Banat-Triplex Confinium EGTC vezetésével. Célja, hogy Bartók Béla életművére támaszkodva erősítse a román–magyar határtérség kulturális együttműködését, feltárja és ismertesse a közös értékeket, és hozzájáruljon azok korszerű átörökítéséhez.

A projekt egyik eredményterméke a Magyarországi románok arcképcsarnoka című kiadvány, amelyet Bartók Béla „hídépítő" személyisége és munkássága ihletett. A kötet olyan román származású, vagy magukat román nemzetiségűnek valló személyiségeket állít a középpontba, akik életük egy szakaszában Magyarországon tevékenykedtek, és munkásságukkal aktívan hozzájárultak a magyarországi társadalmi,

kulturális és tudományos fejlődéshez.

E személyiségek magyarországi jelenléte elsősorban a történelmi Magyar Királyság többnemzetiségű társadalmi és közigazgatási kereteiben értelmezhető. A 18–19. században, majd a 20. század első feléig a mai Románia és Magyarország jelentős része közös államalakulaton belül helyezkedett el, amely természetes módon biztosított teret a különböző etnikai és felekezeti közösségek mobilitásának, oktatási és hivatali érvényesülésének. A román származású értelmiségiek, egyházi személyek és közéleti szereplők így a korabeli magyarországi intézményrendszerben tanultak, dolgoztak és alkottak, miközben saját közösségük képviseletét is ellátták. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében a térség politikai határai átrajzolódtak, és számos, a kötetben szereplő életutakhoz kapcsolódó település Románia részévé vált.

A kiadvány első fejezete Eftimie Murgu, Gheorghe Pomuţ, Emanoil Gojdu, Ioan Dragoş, Lucian Magdu, Lucia Borza, Vasile Gurzău, David Voniga, Iosif Ioan Ardelean, Erdélyi Vazul, Victor Babeș és Bud János életútját, örökségét és magyaror-

szági kötődéseit mutatja be. A névsorban politikai és közéleti szereplők, tudósok, írók, költők, egyházi személyek, pedagógusok és közösségszervezők egyaránt szerepelnek. Bár másmás korszakban éltek és alkottak, tevékenységükkel mind mély nyomot hagytak a térség szellemi életében, és munkásságuk ma is jól érzékelteti a román és a magyar kultúra történelmi kapcsolatait.

A kiadvány az egyéni életutak mellett megjeleníti a szereplők nevéhez kötődő magyarországi emlékhelyeket, nevezetes helyszíneket és tárgyi emlékeket is. Ezen túlmenően a kötet olyan vallási és kulturális pontokat is ismertet, amelyek a magyarországi román közösség szempontjából a mai napig meghatározóak.

A Magyarországi románok arcképcsarnoka a közös történeti háttér feltárásával méltó emlékezeti pantheonba emeli a román közösség azon kiemelkedő alakjait, akik tevékenységükkel Magyarország történelmét és fejlődését is formálták. A kötet a bemutatott életutakon és helyszíneken keresztül kézzelfoghatóvá teszi a románság magyarországi jelenlété-

nek értékeit, hozzájárulva ahhoz, hogy a határok a szomszédos népek számára szellemi értelemben is átjárhatóbbá váljanak.

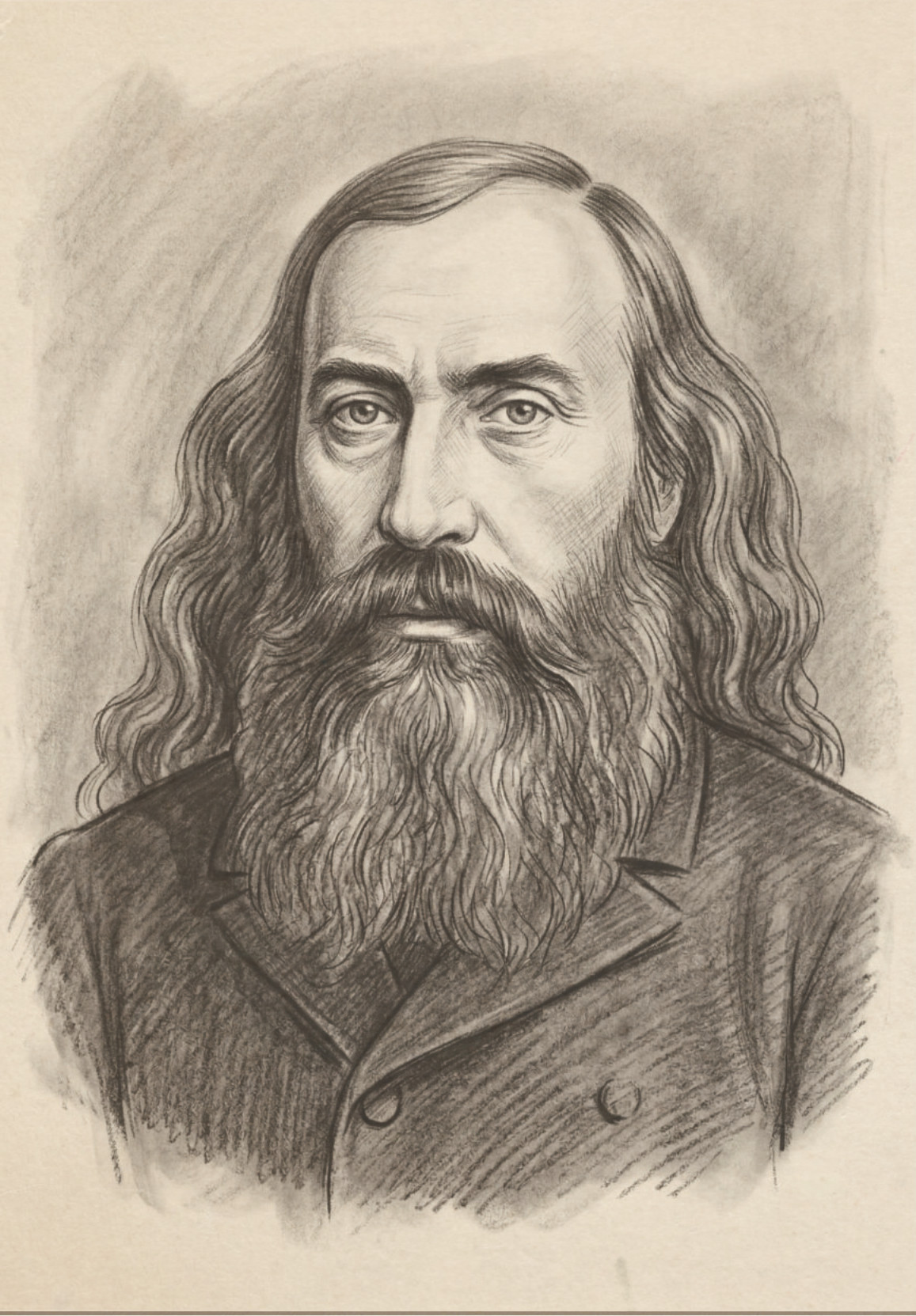

Eftimie Murgu

Életútja

Eftimie Murgu a 19. századi Közép-Európa ismert történelmi alakja volt. Pályája egyszerre kapcsolódott a román nemzeti ébredéshez, a magyarországi politikai reformkorhoz, valamint a Habsburg Birodalom modernizációs és nemzetiségi konfliktusaihoz.

Murgu 1805. december 28-án született a Bánságban, Rudárián (Rudăria, mai nevén Eftimie Murgu), a mai Románia területén. Tanulmányait a térségben kezdte meg, majd felsőfokú képzését a Magyar Királyság oktatási központjaiban folytatta. Szegeden filozófiát, Pesten jogot tanult, majd később ugyanitt szerzett doktori fokozatot egyetemes jogból.

Pályájának korai szakasza tanári és tudományos munkával telt. Az 1830-as évek közepén a moldvai Academia Mihăileană (Mihály Akadémia) professzoraként filozófiát oktatott, ma a román nyelvű filozófiai oktatás egyik megalapozójaként tartják számon. Munkája hozzájárult a román nyelvű filozófiai műveltség intézményesüléséhez.

A román történeti emlékezet ugyanakkor elsősorban a nemzeti jogok következetes képviselőjeként őrizte meg alakját.

Tanulmányai és korai pályája révén hamar kapcsolatba került a reformkori Magyarország szellemi életével. Pest és Buda közege meghatározó szerepet játszott gondolkodásának alakulásában és itt kapcsolódott be a korszak történeti, nyelvi és politikai vitáiba. Ebben a közegben tudatosult benne a tudományos érvelés közéleti jelentősége is. Budán megjelent munkáiban a román nyelv latin jellegét és a románok római eredetét védelmezte.

Személye jól példázza, hogy a korszak tudományos és politikai kapcsolatrendszerei az országhatároknál nem álltak meg, hanem a térség szellemi életét is formálták.

Közéleti és politikai szerepe

Murgu politikai szerepe az 1840-es években, a magyar reformkor idején vált igazán jelentőssé. Nyilvánosan felszólalt a Bánság román lakosságának jogaiért, társadalmi felemelkedéséért és egyházi önrendelkezéséért, ezért a magyarországi és a császári hatóságok többszöri hatósági fellépésével kellett szembenéznie. 1845-ben Pesten börtönözték, majd fogságából 1848 áprilisában, a forradalmi események következtében szabadult.

A magyarországi forradalmi hullám idején országgyűlési képviselővé választották. Az 1848. júniusi lugosi gyűlésen Murgu tízezres tömeg előtt hirdette meg programját, amelyben a román nemzetőrség felállítását és a román nyelv hivatalos használatát követelte a Bánságban. Képviselői működése során a magyar–román békés együttélés, illetve a román polgárok felekezeti jogainak rendezése érdekében lépett fel. Arra törekedett, hogy a román közösség a magyar közélet alakító résztvevőjeként kapjon helyet. Nem kívülálló bírálóként, hanem aktív szereplőként szorgalmazta,

hogy a bánsági ortodox hívek és a románság szempontjai a törvényhozásban is láthatóvá váljanak a történelmi Magyarország intézményi keretein belül.

Munkásságában egyszerre jelent meg az önrendelkezés és a nemzetiségi rendezés ügye, amivel a korszerű államiság jogegyenlőségen és tárgyalásos rendezésen alapuló értelmezéséhez járult hozzá. Politikai tevékenységének egyik alappillére, hogy a társadalmi emancipáció kérdését nem választotta el a nemzetiségi egyenjogúságtól. Meggyőződése szerint a bánsági románság helyzetében a társadalmi, nyelvi, vallási és politikai kérdések feloldhatatlanul összefonódtak. Közéleti fellépésében következetesen képviselte, hogy a polgári átalakulás csak akkor lehet tartós, ha a közösségi jogok rendezésére is sor kerül. Ez a megközelítés a magyarországi modernizáció történetében is lényeges, mivel a reformkor és az 1848-as átalakulás egyik alapvető dilemmája éppen az volt, hogy a rendi kötöttségek lebontása együtt jár-e a nemzetiségi közösségek politikai elismerésével. Murgu álláspontja ebből a szempontból előremutató volt, a polgári jogkiterjesztést nem tekintette teljesnek a közösségi jogok rendezése nélkül.

Politikai pályájának drámai fordulatát a szabadságharc leverése utáni megtorlás hozta. Letartóztatása és halálos ítélete arra utal, hogy a Habsburg hatalom veszélyes, helyi jelentőségen túlmutató politikai tényezőnek tekintette. A megtorlás évei után, az 1860-as években újra bekapcsolódott a közéletbe és élete végéig a román közösségi jogok képviseletéért küzdött. 1870-ben Budán halt meg.

Magyarországi kapcsolódásai

Murgu életútjának több döntő szakasza kötődött Magyarországhoz. A Magyar Királyság oktatási központjaiban tanult, magyarországi városi közegben formálódott jogi és politikai gondolkodása, és a reformkor idején a magyarországi szellemi és politikai nyilvánosság ismert szereplőjévé vált. Budai publikációi jól mutatják, hogy a magyarországi sajtó- és vitatérben tudatosan volt jelen és ezt a közeget saját fellépésének természetes fórumaként kezelte.

A reformkor és az 1848-as forradalom idején a magyarországi politikai életben a román közösség nyelvi, vallási és politikai igényeinek képviselőjeként tevékenykedett. Fellépésével a történelmi Magyarország keretei között a többnyelvű és többfelekezetű együttélés egyik legnehezebb kérdéséhez szólt hozzá. Kulturális értelemben közvetett, de jól érzékelhető hatást gyakorolt a Buda–Pest központú vitakultúrára és tudományos nyilvánosságra. Művei és vitairatai a korabeli történeti tudat, nyelvpolitika és nemzeti önazonosság kérdéseihez szóltak hozzá. A román eredetvitáról szóló művei jól érzékeltetik a reformkori értelmiséget jellemző többnyelvű szellemi teret.

Murgu személyéhez a történeti emlékezetben több történet és anekdotaszerű elem is kötődik. Ezek közül a legismertebb a március 15-éhez kapcsolódó budai történet; a fennmaradt emlékezeti hagyomány szerint a Táncsics Mihály kiszabadításáról ismert, akkor börtönként használt budai épületben Murgu is raboskodott. Míg Táncsicsot a tömeg diadalmenetben vitte el, Murgu – akinek pere akkor még folyamatban volt – a cellájában maradt. A visszaemlé-

kezés szerint heteken át faleveleken és füvön élt, míg végül rátaláltak.

Nevét Romániában, különösen a történeti Bánság területén települések, iskolák, utcák és szobrok őrzik, és hosszú időn át a resicabányai egyetem is az ő nevét viselte. Magyarországon főként életútjának meghatározó állomásai kapcsolódnak hozzá. Ilyenek mindenekelőtt Buda és Pest, amelyek tanulmányainak, politikai fellépésének és halálának is fontos helyszínei voltak.

Halálakor a pesti román közösség és a magyar politikai elit több tagja is lerótta kegyeletét. Halála után a Kerepesi temetőben temették el, majd földi maradványait később Lugojba (Lugosra) szállították át.

Öröksége

Eftimie Murgu a 19. századi közép-európai átalakulások idején következetesen képviselte a politikai képviselet, a jogegyenlőség és a kollektív jogok rendezésének ügyét. Életútja a modernizáció, valamint a nemzetiségi és felekezeti kérdések szoros összefonódását jelzi.

Murgu munkássága a térség történetét kölcsönhatásokkal, vitákkal és közös tapasztalatokkal átszőtt folyamatként teszi láthatóvá. Míg Romániában elsősorban a nemzeti érdekek szószólójaként tekintenek rá, Magyarországon a reformkor és az 1848-as forradalom sodrában a románság törekvéseit a közös állami keretek között, a törvényhozás útján igyekezett érvényesíteni. Fellépése a társadalmi modernizáció és a különféle nemzetiségi, illetve vallási közösségek méltányos elismerésének egyszerre kínált esélyt és modellt az akkori Európa számára.

Gheorghe Pomuţ

Életútja

Gheorghe Pomuţ, magyar névváltozatban Pomucz György román származású, gyulai születésű jogász, honvédtiszt és diplomata volt. Életútja a történelmi Magyarországtól az amerikai emigráción át az Egyesült Államok diplomáciai szolgálatáig ívelt.

A magyarországi emlékezetben elsősorban az 1848-as szabadságharc történeti személyeként tartják számon. 1818. május 31-én született Gyulán, román családban. Apja patkolókovács volt, akinek mestersége és a család helyi beágyazottsága a későbbi gyulai emlékezetben is megmaradt. Pomucz a pesti egyetemen tanult jogot, majd ügyészként, később ügyvédként dolgozott. Tanulmányai során széles körű ismereteket szerzett a magyar közjogban, és tagja volt azoknak a pesti értelmiségi köröknek, ahol a polgári átalakulás szükségessége napi beszédtéma volt.

Életének első nagy fordulópontját az 1848–1849-es magyar

forradalom és szabadságharc jelentette. Honvédnek állt, és századosi rangot szerzett, szerepvállalása a magyarországi román értelmiség és polgárság szabadságküzdelmek melletti elköteleződését igazolta. Sorsát ez a döntés határozta meg és a szabadságharc elvesztése után e politikai kiállása miatt kényszerült emigrációba.

A vereséget követően az Egyesült Államokba emigrált. 1850 februárjában érkezett New Yorkba, majd a magyar emigránsok körével Iowa államba ment, ahol részt vett az „Új Buda" telep létrehozásában. Az Iowa vadonjában alapított településen Pomucz a közösség jogi tanácsadója lett, és szakértelmével elsősorban a telep megszervezését segítette. A szakirodalom szerint a nehéz körülmények között is összetartó, támogató személyiségként tartották számon, aki közösségszervezőként is hozzájárult társai boldogulásához. Tevékenysége ugyanakkor nem választható el a szabadságharc utóéletétől, mivel az emigráns közösségek magukkal vitték a forradalom politikai tapasztalatait és közösségi eszményeit is.

Közéleti és politikai szerepe

Pomucz György közéleti jelentősége az emigrációban teljesedett ki igazán. Bár Magyarországon nem futott be országos politikai karriert, neve szorosan kapcsolódik az 1848–1849-es magyar szabadságharc utóéletéhez és a magyar emigráció amerikai történetéhez. Az „Új Buda" köré szerveződő telepes közösségben Pomucz szervezőmunkája a mindennapi működés feltételeinek megteremtését szolgálta, és hozzájárult a közösség fennmaradásához, valamint a közös jövőbe vetett bizalom erősítéséhez. Az emigráns közösségen belüli tekintélyét többek között műveltsége, gyakorlati érzéke és többnyelvűsége erősítette.

Nemzetközi ismertségét az 1861–1865 között zajló amerikai polgárháború alapozta meg. Részt vett a 15. iowai önkéntes gyalogezred megszervezésében, majd az Egyesült Államok Uniójának hadseregében harcolt. Az évek során folyamatosan emelkedett a ranglétrán, míg végül 1865. március 13-án dandártábornoki elismerést kapott hadiszolgálatáért.
Míg amerikai összefüggésben elsősorban katonai sikerei hang-

súlyosak, magyarországi szempontból sorsa a szabadságharc emigránsainak útját példázza. Pomucz e körben a legismertebb magyarországi születésű, román származású tisztek közé emelkedett, így személye a szabadságharc nemzetközi utótörténetének is részévé vált. A 15. iowai ezred történetének összeállításában való közreműködése miatt neve az egyetemes hadtörténeti emlékezetben forrásszerkesztőként is fennmaradt.

A polgárháború után diplomáciai pályára lépett. Andrew Johnson elnöktől 1866. február 16-án kapott amerikai konzuli megbízatást Szentpétervárra, ahol később főkonzuli rangban folytatta munkáját. Neve gyakran merül fel Alaszka megvétele kapcsán, amelynek keretében az Egyesült Államok 1867-ben megvásárolta a területet az Orosz Birodalomtól. Az adásvételi szerződést William H. Seward amerikai külügyminiszter és Eduard de Stoeckl orosz diplomata kötötte meg. Pomucz konzuli jelentései és az orosz udvarnál kiépített diplomáciai kapcsolatai kulcsfontosságúak voltak az amerikai érdekek érvényesítésében a 7,2 millió dolláros vételár körüli alkudozás során.

Bár élete túlnyomó részét szülővárosától távol töltötte,

Pomucz mindvégig figyelemmel kísérte a magyarországi politikai és társadalmi eseményeket. Élete utolsó szakasza visszavonultan telt. 1878-ban visszahívták diplomáciai szolgálatából, ám nem tért vissza az Egyesült Államokba. Szentpéterváron maradt, ahol szerény körülmények között élt 1882. október 12-én bekövetkezett haláig.

Magyarországi kapcsolódásai

Pomucz román családi háttere és a magyar szabadságküzdelem melletti elköteleződése a korabeli értelmiség jellemző mintázatát rajzolja ki. Pályája jól példázza, hogy a polgári átalakulás és a szabadságjogi küzdelmek során román származású szereplők is jelentős feladatokat vállaltak a történelmi Magyarország keretei között. Magyarországi kapcsolódásait gyulai származása, pesti jogi tanulmányai és honvédtisztként vállalt szerepe határozzák meg. Életútja a korszak Magyarországának többrétegű társadalmi valóságát, a származás, a politikai lojalitás és a nemzetiségi önazonosság egymást nem kizáró jelenlétét szemlélteti.

Magyarországon mindenekelőtt Gyula városa őrzi emlékét. A városi emlékezet fontos helyszínei közé tartozik a tábornok szülőháza és a róla elnevezett téren álló köztéri szobor, amelyek a magyarországi románság és a helyi közösség közös emlékhelyeivé váltak. Kultusza szorosan összefonódik a gyulai Országos Román Művelődési és Közösségi Ház szellemi szerepével is, amely a hazai román közösség identitásának egyik legfőbb őrzője. E kapcsolódási pontok részletes bemutatása a „Magyarországi helyszínek" fejezetben szerepel.

Öröksége

Pomucz pályája a magyarországi szabadságharc nemzetközi utóéletének egyik jelentős példája. Későbbi katonai és diplomáciai működése már távolabbi politikai terekben bontakozott ki, mégis abból a közegből indult ki, amelyben a szabadságjogi törekvések, a polgári átalakulás és a nemzetiségi együttélés kérdései egyszerre voltak jelen. Pályafutása jól érzékelteti a magyar és a román közösség történeti tapasztalatainak érintkezését. Pomucz alakja így egyszerre kapcsolódik a magyarországi románság emlékezetéhez, a szabadságharc utóéletéhez és a nevét ma is őrző helyi hagyományokhoz. Életútja a nemzeti törekvések és a közéleti szolgálat 19. századi összekapcsolódásának jelképes példája.

Budapest
Gyula

Emanoil Gojdu

Életútja

Emanoil Gojdu, magyarosan Gozsdu Manó, a 19. századi Magyarország és Közép-Európa egyik legbefolyásosabb jogásza, politikusa és mecénása volt.

Nagyváradon (mai Oradea, Románia) született 1802. február 9-én. Román ortodox, aromán gyökerű kereskedőcsaládból származik, később ügyvédként, politikusként és mecénásként vált ismertté. Életútja a reformkori jogi modernizáció, a többnemzetiségű együttélés és a társadalmi felemelkedést segítő intézményi támogatás kiemelkedő történeti példája.

Apja, Atanasie Gojdu tehetős marhakereskedő volt, anyja bihari származású Ana Poynar. Apai ágon moszkopoliszi eredetű cincár családból származott, amelynek tagjai korábban Miskolcon is éltek. Középiskolai tanulmányait Nagyváradon és Egerben végezte, majd a nagyváradi és a pozsonyi jogakadémián tanult. 1824-ben a pesti egyetemen szerzett diplomát, utána Vitkovics Mihály pesti ügyvéd és

író mellett kezdte meg jogászi pályáját. Ekkor került kapcsolatba a pesti értelmiségi körökkel, ahol a magyar, a román és a délkelet-európai kapcsolatok társadalmi, kulturális és politikai vetületei is a vitatémák tárgyát képezték.

Később Pesten önálló ügyvédi irodát nyitott, és különösen a bűnvádi perekben szerzett nevet magának. Pályájának kardinális mozzanataként a pesti ügyvédek közül elsőként vezette be a latin helyett a magyar hivatalos nyelvhasználatot. Ez az újítás a korabeli konzervatív jogászi közegben komoly feltűnést keltett, de Gozsdu szilárdan vallotta, hogy a modernizáció záloga az élő nyelven folytatott joggyakorlás. Fellépése a magyarországi jogi modernizáció és a hivatali nyelvhasználat átalakulásának egyik korai jele volt.

Életútjának korai szakaszát ugyanakkor a magyar és a román kulturális közeg egyidejű jelenléte is jellemezte. 1826-ban magyar nyelvű versei jelentek meg a Szép-Literatúrai Ajándék lapjain, miközben Grabovszky Atanáz szalonjában kapcsolatba került a fővárosi macedoromán családokkal és a román értelmiség vezető szereplőivel, köztük Andrei Șagunával.

Közéleti és politikai szerepe

Gozsdu közéleti szerepe a reformkorban rajzolódott ki, és az 1840-es évek végétől vált számottevővé. Pályáját végigkísérte a magyarországi román közösség képviselete és a magyar politikai vezetéssel való együttműködés igénye. Kerülte a szembenállást és álláspontja a román közösségi érdekek és a magyar állami keretek összeegyeztetésén alapult, így a békés kiegyenlítés híve maradt, elutasítva a radikális nemzeti elkülönülést. Politikusként a magyarság és a magyarországi románság közeledését kereste, a korszak egyik legnehezebb kérdésére kínálva mérsékelt megoldási kísérletet.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején Gozsdu a román ortodox egyházi autonómia ügyében vállalt szerepet. 1848 tavaszán részt vett az ortodox egyházi egység előkészítésében, majd az oraviței (Oravicabánya) választókerületében indult képviselőjelöltként, ahol alulmaradt Eftimie Murguval szemben. A választási vereség után visszavonult az aktív politizálástól, későbbi gondolkodását azonban továbbra is megha-

tározták a román közösségi érdekek, az egyházi önállóság és a magyarországi politikai keretek közötti kapcsolat kérdései.

Az 1860-as években pályája új szakaszba lépett. 1861-ben Krassó vármegye főispánjává nevezték ki. Hivatali idejét a nemzetiségi és közigazgatási kérdések rendezésének igénye határozta meg. Az év jelentős részét a Főrendiház munkájában töltötte, amelynek titkárává választották. Később, 1865 és 1868 között a tenkei (ma Tinca, Románia) választókerület képviselője volt, 1869-ben pedig a magyar királyi Kúria bírájává nevezték ki. E tisztségek révén a magyarországi közjogi élet elismert szereplőjévé vált, miközben a magyar állami keretek között aktívan képviselte a román ortodox közösség szempontjait. 1870. február 3-án Pesten halt meg.

Magyarországi kapcsolódásai

Gozsdu pályájának legjelentősebb szakaszai szorosan Magyarországhoz kötődtek. Nagyváradon született, tanulmányait magyarországi intézményekben végezte, ügyvédi és poli-

tikai tekintélyét pedig a pesti közéletben szerezte meg. Pest szakmai és közéleti kibontakozásának meghatározó közege volt, ingatlanbefektetései révén pedig a belváros fejlődéséhez is hozzájárult.

Magyarországi jelentőségét elsősorban a jogi modernizációban vállalt szerepe, a többnemzetiségű együttélés kérdései iránti érzékenysége és az oktatás támogatása adja. A magyar nyelvű ügykezelés bevezetésével a jog megújítását szolgálta, közjogi működésével a különböző nemzeti közösségek együttélési lehetőségeit kereste, alapítványával pedig a társadalmi mobilitást segítette.

Legmaradandóbb kezdeményezése a Gojdu Alapítvány létrehozása volt. 1869-es végrendeletében vagyonát a Magyarországon és Erdélyben élő görögkeleti vallású román fiatalok támogatására rendelte. Az alapítvány tanulmányaikat és társadalmi felemelkedésüket segítette, és évtizedeken át meghatározó szerepet játszott a román ortodox értelmiség képzésében. Ösztöndíjasai közül számos jogász, orvos és tudós került ki, akik Gozsdu társadalmi szerepvállalásának közvetlen örököseivé váltak.

Kulturális értelemben a pesti román jelenlét egyik meghatározó alakjaként járult hozzá a magyarországi román művelődés intézményesüléséhez. Családneve a magyar irodalomtörténetben is rögzült unokaöccse, Gozsdu Elek révén, így alakja a magyar és a román kulturális tér érintkezési pontján helyezkedik el.

Gozsdu emléke Budapest városszövetében is fennmaradt. A nevét viselő Gozsdu-udvar a pesti belváros egyik legkarakteresebb épületegyüttese, amely az alapítványi vagyonkezelés és a polgári fejlődés egykori központjaként, valamint a román ösztöndíjasok találkozóhelyeként maradt fenn. A helyszín történeti és szimbolikus jelentősége miatt részletes bemutatása a „Magyarországi helyszínek” fejezetben szerepel.

Öröksége

Gozsdu Manó öröksége a jogi modernizáció, a többnemzetiségű együttélés és az intézményes filantrópia területén egyaránt jelentős. Szoros kapcsolata Deák Ferenccel és részvétele a nemzetiségi törvény kidolgozásában a nemzeti önazonosság és az állami kereteken belüli együttműködés összeegyeztethetőségét példázza. A reformkor elismert ügyvédjeként, közéleti szereplőként és mecénásként egyaránt sikeres pályát járt be.

Gozsdu magyarországi hagyatékát Budapesten ma is a nevét őrző Gozsdu-udvar és a Fiumei úti sírkertben található nyughelye őrzi. Alapítványának sorsa halála után is a magyar–román kapcsolatok egyik érzékeny kérdése maradt, mivel a vagyon rendezése a 20. században, majd a rendszerváltás után is államközi egyeztetések tárgyát képezte. Az alapítvány működése a 20. század kö-

zepén megszakadt, budapesti ingatlanvagyonát államosították, majd a későbbi államközi rendezések ellenére a Gozsdu-udvar nem került vissza a román ortodox fiatalokat támogató alapítványi cél szolgálatába.

Ioan Dragoș

Életútja

Ioan Dragoş, magyarosan Drágos János, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc tragikus sorsú alakja volt. Román nemzetiségű politikusként a magyar országgyűlés képviselője, majd a magyar–román megegyezés következetes szószólója volt. Békeközvetítő küldetése közben, 1849 májusában vesztette életét Abrudbányán (ma Abrud, Románia). Életútja tükrözi a reformkor és a szabadságharc soknemzetiségű, egymásra utalt politikai közösségeinek belső feszültségeit.

1810. március 5-én született Nagyváradon (ma Oradea, Románia), román nemesi családban. Tanulmányait Nagyváradon, Belényesen és Pesten végezte. Pesti tanulmányai a magyarországi jogi és politikai közeghez kötötték, amely későbbi közéleti gondolkodását is befolyásolta. Jogi és közigazgatási pályáját Bihar vármegyei esküdtként, táblabíróként és tisztviselőként kezdte. Közigazgatási tapasztalatai révén a nemzetiségi kérdést az elméleti sík helyett a több-

nyelvű vármegyei társadalom mindennapi gyakorlata felől közelítette meg. Az 1840-es években Bihar politikai életének aktív résztvevője volt, így 1848-ban már számottevő politikai tapasztalattal lépett az országos nyilvánosság elé. Jól ismerte a román közösség igényeit és a magyar államigazgatás működését is.

Közéleti és politikai szerepe

Drágost 1848-ban a belényesi (mai román nevén Beiuș) választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. A magyar alkotmányos átalakulás híveként a bihari románság érdekeit az országgyűlésben kívánta érvényesíteni. Képviselőként a nemzetiségi konfliktusok fegyveres összeütközés helyett tárgyalásos és jogi rendezését szorgalmazta, elutasítva a fegyveres összeütközést. Közéleti fellépésében a radikális nemzeti követelések és a kormányzati óvatosság között keresett egyensúlyt, a polgári szabadságjogok békés megszilárdítása érdekében.

Munkásságának központi eleme az 1848 szeptemberében benyújtott törvényjavaslata volt, amely a román nyelv használatát az egyházi életben, az iskolákban, a helyi közigazgatásban és a hivatalos iratkezelésben kívánta biztosítani. Drágos a magyar állami keretek fenntartása mellett kért nyelvi garanciákat, és a magyar, valamint a román népet természetes szövetségesként látta. Javaslata kiterjedt a hi-

vatalos jegyzőkönyvekre, szerződésekre és az arányosabb hivatali alkalmazásra is.

Az országgyűlésben 1848. szeptember 16-án külön bizottság felállítását is indítványozta az erdélyi románok uniótörvénnyel kapcsolatos sérelmeinek vizsgálatára. Bár a javaslatból akkor nem született törvény, később a nemzetiségi megbékélési kísérletek egyik hivatkozási alapjává vált. Drágos ezzel gyakorlati választ kínált a modern polgári állam egyik legnehezebb kérdésére, a nemzetiségi jogegyenlőségre.

A szabadságharc utolsó hónapjaiban közvetítői szerepe sorsdöntővé vált. 1849 tavaszán Kossuth Lajos és Szemere Bertalan megbízásából tárgyalt Avram Iancuval és a román felkelők vezetőivel. Két alkalommal is Debrecenből Erdélybe utazott a megegyezés feltételeinek felmérésére. Küldetése során a magyar nemzetiségi politika kritikus pillanatában a teljes jogegyenlőség ígéretével próbálta rendezni a konfliktust. A békekezdeményezés azonban elbukott a katonai és politikai vezetés megosztottságán. Hatvani Imre őrnagy a

tárgyalások idején indított támadása végzetesen megingatta a bizalmat. A román vezetők hadicselt gyanítottak, és Drágos ellen fordultak, akit 1849. május 9-én Abrudbányán megöltek. Halála a magyar–román megbékélési kísérlet kudarcának tragikus szimbólumává vált.

Magyarországi kapcsolódásai

Drágos életútja Bihar vármegyéhez és a debreceni országgyűléshez kötődött. Magyarországi jelentőségét a forradalom válságos pillanataiban megfogalmazott egyeztetési javaslatai adják. A nyelvi méltányosságot, az oktatást és az egyházi önrendelkezést a modern kulturális fejlődés alapfeltételeinek tekintette. Javaslatait a magyar országgyűlés keretei között fogalmazta meg, ezért munkássága a magyarországi politikai nyilvánosság és a nemzetiségi kérdés történetének szerves része.

Nevéhez fűződik a debreceni trónfosztás napjának egyik fontos mozzanata is. 1849. április 14-én ő javasolta a képvi-

selőházi ülés áthelyezését a Nagytemplomba, hogy a rendkívüli esemény szélesebb nyilvánosságot kapjon. Ez a fellépés aktív parlamenti jelenlétét mutatja, Debrecent pedig pályájának egyik fontos helyszíneként jeleníti meg. A magyar függetlenségi törekvéseket olyan politikai keretként értelmezte, amelyben a román közösség érdekei is helyet kaphatnak.

Emlékezete Magyarországon elsősorban a parlamenti és történeti emlékezethez kötődik. Széles körű emlékműkultusz nem alakult ki körülötte, jelentősége inkább politikai szerepének értelmezésében maradt fenn. Közösségépítő munkássága ugyanakkor elválaszthatatlan a hajdani Bihar vármegye román lakta településeitől.
Az általa is képviselt bihari románság hitéleti és kulturális örökségét ma olyan helyszínek őrzik, mint Darvas, Mezőpeterd, Körösszegapáti vagy Körösszakál ortodox templomai, amelyek részletes bemutatása a „Magyarországi helyszínek” fejezetben szerepel.

Öröksége

Drágos János Bihar vármegyei tisztviselőként kezdte pályáját, majd országgyűlési képviselőként a román nyelvi jogok és a közigazgatási részvétel ügyét képviselte a magyar parlamentben. Az 1848–1849-es szabadságharc utolsó hónapjaiban közvetítőként próbált megegyezést előmozdítani a magyar kormány és az erdélyi román felkelők között. Küldetése a kölcsönös bizalmatlanság és a katonai beavatkozások miatt kudarcba fulladt, halála pedig a megbékélési kísérlet tragikus következménye lett.

Drágos János alakját a magyar történeti hagyomány elsősorban béketeremtő politikusként őrizte meg, az újabb kutatások pedig a tárgyalásos rendezés korai képviselőjét látják benne. Román nemzetiségű politikusként a legválságosabb helyzetben is a jogegyenlőségre és a közös, magyar

állami kereteken belüli politikai jövőre törekedett. Életútja ezért a történelmi Magyarországon együtt élő nemzetiségek egymásra ható történetének fontos példája.

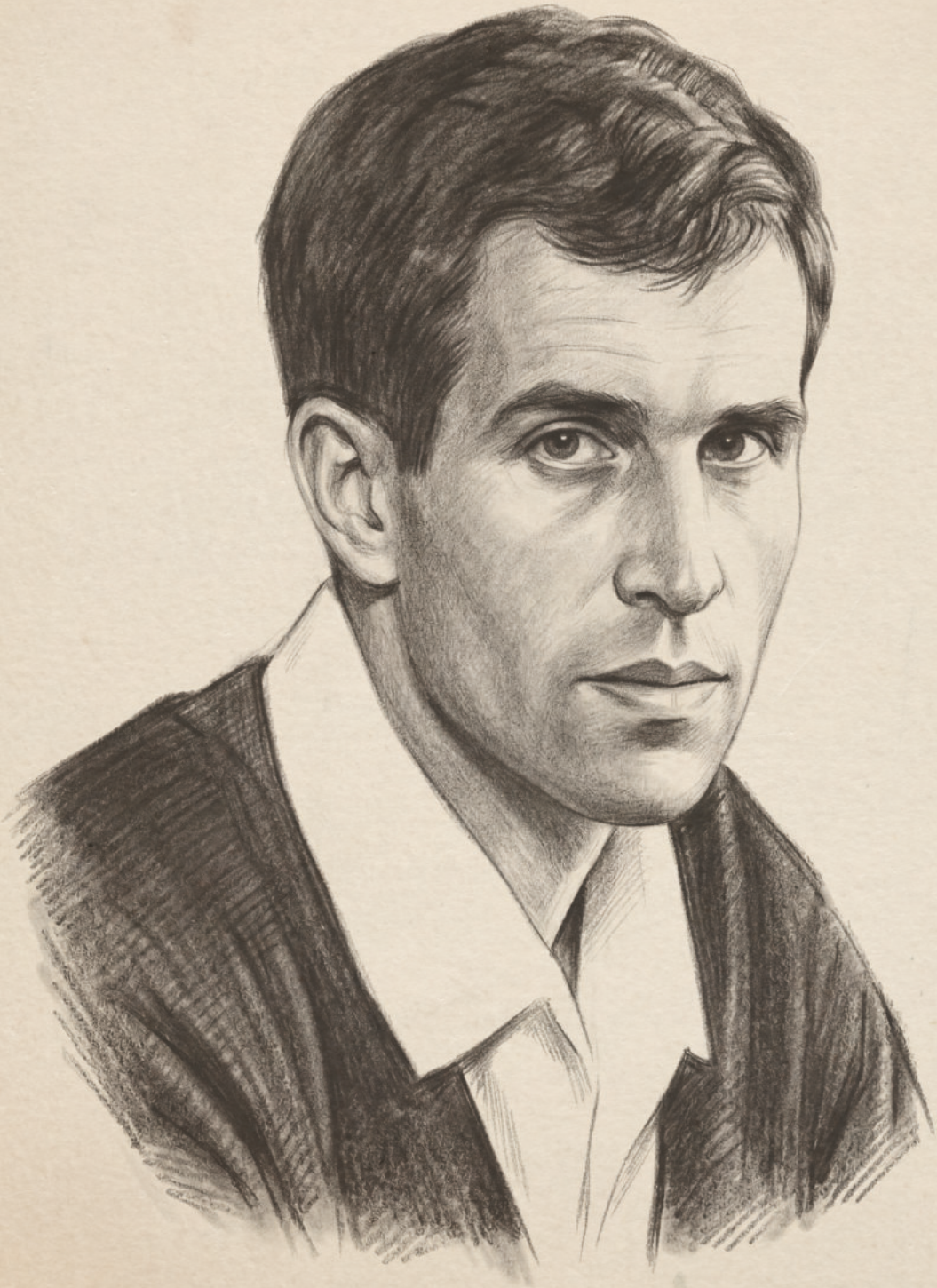

Lucian Magdu

Életútja

Lucian Magdu, teljes nevén Magdu Lucián Evor, a magyarországi románság 20. századi művelődéstörténetének sajátos alakja volt. Orvosként végzett, költőként románul és magyarul is alkotott, filmrendezőként pedig ígéretes pálya előtt állt, ám alkotói kiteljesedését korai halála megakadályozta.

Battonyán született 1937. április 23-án, román családban. Édesapja Ioan Magdu, magyarosan Magdu János, a battonyai Szent György román ortodox templom papja volt. Gyermekkorát a dél-alföldi román közösség nyelve, vallási élete és helyi intézményei határozták meg. Későbbi írásainak visszatérő motívumai, a gyökerek, a gyermekkor, az identitás és az elidegenedés is ehhez a tapasztalathoz kapcsolódnak.

Tanulmányait Battonyán kezdte, majd a gyulai román általános iskolában és gimnáziumban folytatta. Már diákként

verseket írt, első román nyelvű költeményei a Libertatea noastră (Szabadságunk) irodalmi mellékletében jelentek meg. Később magyarul is publikált, kétnyelvűsége pedig a magyarországi román közösség anyanyelvi közege és a magyar nyelvű irodalmi nyilvánosság közötti átjárást fejezte ki.

Szülei kérésére a Szegedi Orvostudományi Egyetemen folytatta tanulmányait, és 1962-ben szerzett diplomát. Az orvosi pálya azonban nem szorította háttérbe művészi törekvéseit. Már egyetemi évei alatt elkészítette első filmjét, az Egyetemistákat, amely filmrendezői érdeklődését jelezte.

Az orvosi diploma megszerzése után a művészet felé fordult. 1965-től a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakán tanult, Makk Károly osztályában. 1967-ben Gyulán forgatta Gyökerek című filmjét, amelyet a források önéletrajzi ihletésű alkotásként említenek. Nevéhez a Távolodás című film is kapcsolódik.
1968. május 22-én, mindössze 31 évesen hunyt el Budapesten.

Közéleti és kulturális szerepe

Pályáját az orvosi hivatás, a román anyanyelvi háttér, a költészet és a film iránti érdeklődés egyaránt alakította.

Költői munkássága egyaránt figyelmet érdemel a román és magyar irodalomtörténetben. Első verseit még románul írta, ám alkotói pályája során egyre inkább a magyar nyelvű alkotás felé fordult, s halála után írásai mindkét nyelven kötetbe kerültek. Mivel életében összegyűjtött versei nem jelenhettek meg, az utókor feladata maradt irodalmi hagyatékának gondozása. Halála után tíz évvel, 1978-ban Híd az Éren át címmel adták ki magyar nyelvű írásait, majd 1991-ben Confesiuni (Vallomások) címmel román nyelven is megjelentek válogatott művei. Ez a posztumusz elismerés jelzi, hogy munkássága a közösségi és irodalmi emlékezet elválaszthatatlan részévé vált. Művei a magyarországi románság sorsélményét és tapasztalatát modern irodalmi formában szólaltatják meg. Verseiben a kisebbségi lét legmélyebb alapélményei – a nyelvhez való viszony, a családi gyökerek és a modern ember

elidegenedése – kapnak hangot.

A Gyökerek című filmjében saját sorsát és közösségének kollektív élményeit emelte egyetemes, vizuális művészi formába. A filmet Gyulán forgatta, a magyarországi románság egyik művelődési központjában.

Magyarországi kapcsolódásai

Magdu életútjának fő helyszínei a magyarországi románság 20. századi intézményeihez is kötődnek. Battonya a családi és vallási hátteret, Gyula a tanulmányokat és a közösségi szocializációt, Szeged a szakmai hivatást, Budapest pedig a művészi ambíciók kiteljesedését jelentette számára. Ez a földrajzi ív az egyéni életúton keresztül összeköti a dél-alföldi román bázistelepüléseket a szellemi központokkal.

A személyéhez kötődő emlékhelyek sorában Battonya foglalja el a központi helyet. A város román általános iskolája és óvodája ma is viseli a nevét. A Lucian Magdu Alapítványt

1992-ben a Battonyai Románok Nemzetiségi Egyesülete és a Battonyai Görögkeleti Egyház hozta létre. Az intézményi emlékezet része a Lucian Magdu szavaló- és illusztrációkészítő verseny is, amely a magyarországi román iskolák tanulóit és pedagógusait kapcsolja össze. A battonyai Román Közösségi Ház falán emléktábla jelöli szülőházának helyét. Gyula külön helyet foglalt el életében. Itt tanult, és itt forgatta a Gyökerek című filmjét. A gyulai Országos Román Művelődési és Közösségi Ház programjai ma is őrzik költői és filmes munkásságának emlékét, az intézmény részletes bemutatása a „Magyarországi helyszínek” fejezetben szerepel.

Öröksége

Lucian Magdu kétnyelvű alkotásaival a közösségi emlékezetet és a magyarországi kulturális élet sokszínűségét egyaránt gazdagította. A román közösségi létélményt a magyar nyilvánosság és az anyanyelvi emlékezet felé egyaránt hitelesen közvetítette. Bár pályáját a korai halál megszakította, szellemi hatása tartós maradt. Neve ma iskolák, alapítványok és közösségi rendezvények elnevezésében őrződött meg. Ez a továbbélő jelenlét bizonyítja, hogy kulturális hagyatéka a műveken túl a közösség oktatási és nyelvi önazonosságának is részévé vált. Személye a magyarországi román közösség modern, kétnyelvű értelmiségi mintájaként maradt fenn az emlékezetben.

Lucia Borza

Életútja

Lucia Borza a magyarországi román közösség 20. századi művelődéstörténetének meghatározó alakja volt. Folklórgyűjtői, tanári, újságírói, tankönyvszerkesztői és költői munkássága az anyanyelvi oktatást, a kisebbségi önazonosságot és a helyi hagyományok megőrzését kapcsolta össze.

1928. február 13-án született Kétegyházán. Életútja szinte teljes egészében abban az intézményi térben telt, amelyben a magyarországi románság nyelvi és oktatási önszerveződését a 20. század második felében meghatározta.

Életének korai, meghatározó közege a kétegyházi román közösség volt, ahol édesapja a település ortodox lelkészeként szolgált. Ez a családi háttér alapozta meg tevékenységét; a nyelv, az egyház és a népi hagyomány világa folklórgyűjtői és pedagógiai munkájának közvetlen forrásává vált. Tanulmányait Szegeden és Békéscsabán folytatta, majd 1947-től Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult

bölcsészetet. Az 1950-es évek elején a háború utáni magyarországi román közösségből kiemelkedő új értelmiségi nemzedék tagjaként lépett pályára.

1951 és 1957 között a gyulai Nicolae Bălcescu Román Gimnáziumban tanított román és magyar nyelvet. A helyi román közösségből kikerülve ő lett az intézmény első modern értelmiségi mintaképévé váló tanára. Pályájának következő szakasza a budapesti Tankönyvkiadóhoz kötődött, ahol 1957 és 1978 között a nemzetiségi szerkesztőség román nyelvű tankönyveit gondozta. 2016. április 6-án hunyt el Budapesten.

Munkája során tantervek, nyelvkönyvek és szótárak létrehozásában vett részt, amelyek a magyarországi román anyanyelvi oktatás alapvető segédanyagaivá váltak.

Közéleti és kulturális szerepe

Lucia Borza tevékenysége a közösségi kultúra folyamatos építésében nyilvánult meg. Tanári és szerkesztői pályája a magyarországi román közösség megmaradásának alapjait, az iskolát és a sajtót szolgálta. Munkássága szorosan összefonódott a román nyelv oktatásmódszertanával. A román tanulók kétnyelvű környezetét felismerve a magyar nyelvű nyelvtani magyarázatokat is tartalmazó nyelvkönyveket és szótárakat alkotott. Ez a módszertani szemléletmód úttörőnek számított a kisebbségi nyelvpedagógia gyakorlatában.

A kulturális nyilvánosságban is rendszeresen szerepet vállalt, rendszeresen publikált a Libertatea Noastră (A Mi Szabadságunk), a Foaia Noastră (A Mi Lapunk) és a Noi (Mi) című lapokban. Verseket, kultúrtörténeti írásokat és népi alkotásokat tett közzé. Folklórgyűjtőként a kétegyházi román hagyományok feltárásával végzett maradandó munkát. A település meséit, szólásait és hiedelmeit a Jerebetu. Din folclorul chitighăzean (Jerebetu. Kétegyházi folklórgyűj-

temény) című kötetben rögzítette. Irodalmi munkásságában a gyermekversek külön figyelmet érdemelnek, későbbi lírája pedig – például a Flori tîrzii (Kései virágok) című kötetben – meditatívabb hangvételben szól az otthonról, az anyaképről és a szülőfalu emlékezetéről.

Magyarországi kapcsolódásai

Lucia Borza életútja Kétegyháza, Gyula és Budapest intézményeihez kapcsolódott, és jól kirajzolja a magyarországi románság 20. századi intézményi hálózatát. Kétegyháza a családi gyökereket és a gyűjtőmunka bázisát jelentette számára. Itt végezte el a helyi román közösség szájhagyományának, hiedelemvilágának és nyelvi sajátosságainak rögzítését, megőrizve azokat az utókor számára. Gyula városa pedagógiai és sajtómunkájának egyik fontos helyszíne lett; a román gimnázium tanáraként és a nemzetiségi lapokhoz kötődő szerzőként a város szellemi életének is részévé vált. Budapest pedig a szakmai kiteljesedés és az országos hatókörű alkotómunka helyszíne lett, ahol a Tankönyvkiadó

nemzetiségi szerkesztőségében végzett tevékenységével a román anyanyelvi oktatás módszertani alapjait fektette le.

Lucia Borza emlékét Budapesten, különösen Zuglóban, önkormányzati és civil kezdeményezésű megemlékezések, kulturális rendezvények és nemzetiségi programok keretében idézik fel. A hazai román szervezetek hagyatékát a nemzetiségi oktatás és közművelődés területén is ápolják. Munkájának kézzelfogható magyarországi eredménye a Kétegyházi Román Nemzetiségi Tájház, amelynek létrejöttéhez és szakmai megalapozásához Lucia Borza gyűjtőmunkája is hozzájárult.

Öröksége

Lucia Borza öröksége a nemzetiségi nyelv, a népi hagyomány és a modern oktatás csendes, de következetes szolgálatában rejlik. Közösségi értelmiségiként felismerte, hogy a nyelvi esélyegyenlőség és a kulturális önfenntartás a mindennapi oktatási segédletek megteremtésén múlik. Életműve összeköti a hagyományos falusi közösség néprajzi kincsei és a modern, városi román értelmiségi lét között.

Hagyatéka a magyarországi román közösség mindennapi emlékezetében, az iskolák falai között és a nemzedékek által használt tankönyvekben él tovább. Pályája a nemzeti kisebbség fennmaradását a tanárok, szerkesztők és folklórgyűjtők évtizedes munkájának eredményeként láttatja. Lucia Borza ebben a folyamatban a közösségi önazonosság egyik biztos pontjává vált. Alakja a modern, európai horizontú, de saját nemzetiségi gyökereit tudatosan vállaló kisebbségi értelmiség példájaként őrződött meg.

Vasile Gurzău

Életútja

Vasile Gurzău, magyarosan Gurzó László, a magyarországi román népi elbeszélő hagyomány egyik legismertebb 20. századi képviselője volt. Mesemondóként vált ismertté, de jelentősége nem merül ki a folklór világában. Személyén keresztül a magyarországi románság nyelvi önazonossága, több évszázados szóbeli öröksége és kétnyelvű kultúrája is láthatóvá vált. 1963-ban ő volt az első magyarországi román alkotó, aki megkapta a Népművészet Mestere címet. A kitüntetés egyéni tehetsége mellett a magyarországi román szóbeli hagyomány állami elismerését is jelentette.

1898. március 16-án született Méhkeréken, szegényparaszt családban, olyan környezetben, ahol az írástudás még ritka kiváltság volt. Életútja a 20. század eleji paraszti világ nehézségeit tükrözi. Gyermekkorától kezdve dolgozott, mindössze három télen át járhatott iskolába. Kisfiúként állatokat őrzött, később béresként dolgozott a környékbeli nagybirtokokon, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregébe. Az

első világháborúban tüzérként szolgált az olasz és a galíciai fronton, ahol a háborús tapasztalatok mellett a soknemzetiségű hadsereg nyelvi és történetmondói világa is hatott rá. A háború után visszatért szülőfalujába, Méhkerékre, ahol haláláig gazdálkodóként élt. A források halálának évét eltérően adják meg, egyes adatok szerint 1979-ben, más források szerint 1980-ban hunyt el. Kivételes emlékező- és előadókészsége révén a magyarországi román kulturális emlékezet meghatározó alakjává vált.

Közéleti és kulturális szerepe

Gurzó munkásságának középpontjában a mesemondás állt. A méhkeréki mesehagyomány anyagát saját élettapasztalataival, humorával és nyelvi leleményével formálta tovább. Előadásaiban a mese élő, közösségi élményként szólalt meg.

A magyarországi néprajzkutatók viszonylag korán felfigyeltek Gurzó László kivételes előadói és emlékező képességeire. Meserepertoárjának egy része 1963-ban Méhkeréki néphagyományok – Vasile Gurzău meséi címmel jelent meg, majd 1968-ban az Akadémiai Kiadó közreadta a teljesebb, kétnyelvű Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi című gyűjteményt.

Magyarországi kulturális hozzájárulása leginkább a helyi román hagyomány közvetítésében mutatkozott meg, meséi a méhkeréki román közösség szóbeli örökségét a magyar nyelvi és művelődési közeg számára is hozzáférhetővé tették. Rendkívüli előadói ereje a mesei világot a mindennapi

tapasztalat közelségébe hozta. Fellépései és lejegyzett történetei azt bizonyítják, hogy a paraszti műveltség szóbeli formái a 20. században is érvényes kulturális értéket képviseltek.

Magyarországi kapcsolódásai

Gurzó László élete és művészete elválaszthatatlan szülőfalujától, Méhkeréktől. A település a magyarországi románság egyik fontos nyelvi és közösségi központja, Gurzó alakja pedig szorosan beépült a helyi emlékezetbe. Nevéhez kötődik a méhkeréki könyvtár falán elhelyezett emléktábla, valamint a róla elnevezett mesemondó verseny, amely a helyi iskola és a magyarországi román közösség rendszeres kulturális eseménye. A versenyen a gyermekek ma is az ő gyűjtéseiből választanak történeteket, ezáltal mesemondói öröksége az oktatásban és a közösségi hagyományápolásban is tovább él.

A mesemondó tárgyi és szellemi környezetét a méhkeréki román ortodox templom, valamint a könyvtár falán elhelyezett Vasile Gurzău-emléktábla jelöli ki, melyeket részleteiben a „Magyarországi helyszínek” fejezet mutatja be.

Öröksége

Gurzó László a magyarországi román szóbeli kultúra tudományosan rögzített formában való átmentésével alkotott maradandót. Mesemondóként a helyi népköltészetet nemzetközi szinten is elismert értékké emelte, természetes kétnyelvűségével pedig a békés együttélés szimbólumává vált. Gurzó László alakja a nyelvtanulás és a hagyományápolás mindennapi gyakorlatában él tovább. Jelentősége a nyelv megtartó erejében és az egyéni emlékezet közösségi kinccsé formálásában mutatkozik meg. A Népművészet Mestereként a mese és a példázat nyelvén vált a magyarországi román közösség kulturális önképének alakítójává.

David Voniga

Életútja

David Voniga, magyar névváltozatban Vonyiga Dávid, a magyarországi román közösség késő 19. és kora 20. századi történetének egyik korszaképítő alakja volt. Ortodox papként, újságíróként, költőként és közösségszervezőként kulcsszerepet játszott a magyarországi románság saját nyelvű sajtójának és polgári alapokon nyugvó kulturális önkifejezésének megteremtésében.

1867. szeptember 8-án született Gyulán, a magyarországi román értelmiség egyik központjában. Tanulmányait Gyulán, Belényesen, Budapesten és Aradon végezte. Életútja a történelmi Magyarországon indult, és a Bánság szellemi közegében, Gyirokon (Giroc) teljesedett ki 1933-ban bekövetkezett haláláig.

Vonyiga a magyarországi román közösség önszerveződésének egyik modern szemléletű alakja volt. Fiatalon kapcsolódott be a gyulai román olvasóegylet munkájába, amelynek

1895 és 1899 között elnökévé választották. A korban az olvasóegyletek képviselték a nemzetiségi öntudat és a polgári fejlődés intézményi kereteit. Vonyiga aktív közösségépítőként ismerte fel ezeknek a fórumoknak a jelentőségét, így vezetése alatt az egylet a helyi román polgárság és értelmiség meghatározó találkozási pontjává vált.

Közéleti és kulturális szerepe

Pályájának legjelentősebb és egyben úttörő szakasza a sajtóhoz és a könyvkiadáshoz kötődött. 1894-ben Gyulán megalapította a Lumina (Fény) című román nyelvű folyóiratot, amely nevéhez hűen a felvilágosodás és a művelődés eszméit képviselte. A lap „egyházi, didaktikai, társadalmi és irodalmi" orgánumként határozta meg önmagát, és bár technikai okokból Békéscsabán nyomták, szellemi műhelye és szerkesztősége mindvégig Gyula maradt. A folyóirat révén Vonyiga a modern polgári nyilvánosság eszközével segítette a román közösséget az oktatási reformokról és a nyelvhasználatról szóló párbeszédben.

Vonyiga híres tételét – miszerint a sajtó „a modern kor szószéke" – a gyakorlatban is megvalósította. 1900-tól a Bánságban, Gyirokon szolgált ortodox parókusként, de papi hivatása mellett is hű maradt kulturális missziójához. A helyi kórus és fúvószenekar működésének ösztönzése mellett könyvtárnak és közösségi rendezvényeknek otthont adó

„Nemzeti Ház” létrehozását is kezdeményezte. Szerkesztői és szervezői munkája mellett költőként is jelentős életművet hagyott hátra; Dor și jale (Vágy és gyász) című verseskötete mellett teológiai szakmunkákon és egy nagyszabású egyházi lexikonon is dolgozott, amely a román egyháztörténet rendszerezésére tett kísérletet.

Magyarországi kapcsolódásai

Vonyiga kötődése szülővárosához, Gyulához mély és stabil maradt, itt kezdte közösségi és sajtószervezői pályáját is, itt alapította meg a Lumina folyóiratot, és itt vett részt először a helyi kulturális egyesületek munkájában. A helyi román intézményi emlékezet ma is tisztelettel őrzi alakját.

Munkája hozzájárult a hazai román közösség kulturális önszerveződéséhez, különösen a művelődési és közéleti nyilvánosság erősítéséhez. Ezt az örökséget viszi tovább a gyulai Országos Román Művelődési és Közösségi Ház, amely a

közösségi programok, a román nyelvű kulturális élet és az intézményi emlékezet egyik központja. Az intézmény részletes bemutatása a „Magyarországi helyszínek” fejezetben szerepel.

Öröksége

Vonyiga Dávid öröksége a magyarországi román közösség oktatási, sajtó- és egyházi önszerveződésében mutatkozik meg. Pályája a közösségi megmaradást szolgáló mindennapi munka példája. Anyanyelvi művelődés, iskolaügy, újságírás és lelkipásztori szolgálat egyaránt helyet kapott benne. Tudós lelkipásztorként, közösségszervezőként és szerkesztőként is a román nyelvű művelődési élet erősítésén dolgozott.

Életműve a történelmi Magyarország művelődéstörténetének nemzetiségi oldalát világítja meg. Vonyiga munkája a népneveléshez, a román nyelvű sajtóhoz és a helyi intézményépítéshez kapcsolódott. Ezzel maradandó nyomot hagyott a magyarországi román közösség történetében.

Iosif Ioan Ardelean

Életútja

Iosif Ioan Ardelean, magyarosan Ardelean József János, a magyarországi román közösség 19. és 20. század fordulójának egyik legjelentősebb egyházi és művelődési személyisége volt. Ortodox lelkészként, helytörténészként, publicistaként és költőként a délkelet-alföldi románság múltjának és hagyományainak dokumentálásával alkotott maradandót.

1849. december 30-án született Kétegyházán, és 1920. december 25-én hunyt el Sâmbăteni (Szapáryliget) községben. Munkásságát a helyi román közösség egyházi, nyelvi és kulturális megerősítésének szolgálatába állította.

Pályájának kiindulópontja és élethosszig tartó, állandó közege szülőfaluja, Kétegyháza volt. Gimnáziumi tanulmányait Aradon és Szarvason végezte, majd az aradi teológián szerzett diplomát 1874-ben. A kétegyházi román közösség még abban az évben lelkészévé választotta, ami a helyi hívek saját lelkészük szabad megválasztásához való alkotmá-

nyos jogának első gyakorlati érvényesítése volt. Ardelean életműve kezdettől fogva az egyházi szolgálat és a közösségi önszerveződés összekapcsolódására épült.

A papi hivatást soha nem választotta el a művelődési feladatoktól. Ebben az időszakban a román ortodox egyház tudatosan ösztönözte, hogy a papok és tanítók vegyenek részt a helyi néprajzi és történeti emlékanyag gyűjtésében. Ardelean ehhez a törekvéshez csatlakozva egész életében szenvedélyesen kutatta szülőfalujának hagyományait és múltját. Nála a lelkipásztori munka, a helyi emlékezet gondozása és az írott önreprezentáció szorosan összetartozott.

Közéleti és kulturális szerepe

Ardelean legismertebb és legnagyobb hatású műve az 1893-ban Aradon megjelent Monografia comunii Chitighaz (Kétegyháza község monográfiája). A szakirodalom egybehangzóan az első olyan délkelet-alföldi román szerzőként tartja számon, aki román nyelven írta meg egy település teljes körű történetét. A kötet jelentősége messze túlmutat a helyi érdekű helytörténeten. Kétegyháza néprajzára, egyházi viszonyaira és nyelvi világára vonatkozóan máig ez az alapvető forrásmunka. A későbbi kutatások külön kiemelik nyelvtörténeti értékét is, mivel a korabeli beszélt nyelv rétegeit is hitelesen őrizte meg az utókornak. Magyarországi jelentőségét erősíti, hogy nyelvtörténeti értéke mellett a kisebbségi közösség belső nézőpontú önreprezentációját is megteremtette. Ez a munka kulturális önvédelem és közösségi önértelmezés volt a történelmi Magyarország soknemzetiségű közegében.

Publicisztikai munkássága is rendkívül számottevő volt. 1875-ben kezdett rendszeresen publikálni; első munkája az iskolás gyermekek testi és lelki egészségének megőrzéséről szólt. Később egyházi beszédeket, tanulmánykötetet és számos vallási, társadalmi tárgyú írást adott közre. Nevével rendszeresen találkozhattak az olvasók a korabeli jelentős sajtótermékekben: cikkei megjelentek a Biserica și Scoala (Egyház és Iskola), a Tribuna Poporului (A nép tribünje), a Familia (Család) és a Telegraful Român (Román Távirat) hasábjain Aradon, Temesváron és Nagyváradon.

1899-től a Magyar Néprajzi Társaság tagjaként a magyarországi tudományos élethez is kapcsolódott. Irodalmi munkásságának fontos állomása az 1902-ben Aradon megjelent Buchetul meu (Csokrom) című verseskötete volt, amely ortodox lelkészi szolgálata mellett lírai érdeklődését is jelezte. Munkásságában az egyház, az anyanyelv és az oktatás ügye mindvégig meghatározó maradt.

Magyarországi kapcsolódásai

Ardelean pályájának központi helyszíne mindvégig Kétegyháza maradt; közösségi és írói tevékenysége a magyarországi román világ belső megerősítésére irányult. Személyének egyik legkézzelfoghatóbb emléke a kétegyházi román ortodox templom 1886-os nagyharangjának felirata, amely ma is őrzi nevét. Monográfiája ma a kétegyházi helyi értéktár megbecsült része, amely újabb kiadásokban is napvilágot látott, bizonyítva, hogy munkája ma is élő kulturális örökség.

1993-ban Kétegyházán emléknapot rendeztek tiszteletére, és ekkor jelent meg a róla szóló történelmi-kulturális emlékkötet is. Lelkészi szolgálatának és nevének tárgyi emlékét a kétegyházi román ortodox templom őrzi. Az épület a „Magyarországi helyszínek” fejezetben részletesebben is bemutatásra került.

Öröksége

Iosif Ioan Ardelean öröksége az anyanyelvi írásbeliség és a helyi történeti tudat megteremtésében rejlik. Papi és publicisztikai tevékenysége a román nyelvű közösségi nyilvánosságot erősítette, monográfiája pedig alapvető belső forrássá vált. Bebizonyította, hogy a társadalmi fejlődés a helyi közösségekben, a nyelv és a múlt megőrzésén keresztül valósul meg. Közösségének krónikásaként maradandó értéket teremtett a történelmi Magyarország többnemzetiségű világában.

Erdélyi Vazul

Életútja

Erdélyi Vazul, születési nevén Árgyelán László, a 19. századi magyarországi görögkatolikus egyházi és oktatási élet szervezőjeként vált ismertté. Makón született 1794. augusztus 1-jén, és Nagyváradon hunyt el 1862. március 27-én. Szegény sorsú román családból jutott el a nagyváradi püspöki székig. Egyházi vezetőként az oktatás fejlesztésén dolgozott, a román közösségi szerepe pedig a többnemzetiségű együttélés mindennapi gyakorlatához is kötötte.

Temesváron (Timișoara) és Nagyváradon (Oradea) járt középiskolába, teológiai tanulmányait pedig Nagyváradon, Pesten és Bécsben folytatta, majd 1820-ban pappá szentelték. Plébániai szolgálata után kanonoki és szemináriumi tisztségeket kapott. 1842-es nagyváradi püspöki kinevezésével a magyarországi görögkatolikus egyház egyik tekintélyes vezetője lett.

Közéleti és kulturális szerepe

Püspöki működésének egyik kiemelt területe az oktatás fejlesztése volt. Vezetése alatt megerősödött a belényesi gimnázium, amely az 1850-es években az érettségi jogot is megszerezte. Az iskola a román értelmiségképzés regionális központjává vált, és hozzájárult a társadalmi felemelkedés lehetőségeinek bővítéséhez.

Kezdeményezte román nyelv és irodalom tanszék létrehozását a pesti egyetemen, ezzel a többnyelvű tudományos tér bővítését is előmozdította. Törekvése a román anyanyelvi művelődés intézményes jelenlétét kívánta erősíteni a magyarországi fejlődés keretei között.

Az 1848–1849-es forradalom idején elismerte a nemzeti kormányt, és a bihari románokat a magyarokkal való békés együttélésre intette. Vallási tekintélyét a feszült helyzetben a békítés szolgálatába állította. Egyházszervezeti elképzeléseiben új püspökségek létrehozását is támogatta, mert ezzel

kívánta erősíteni a román hívek magyarországi intézményi kötődését.

Püspöki munkája nem merült ki az oktatásban és az egyházpolitikában. A források szerint támogatta az egyházi iskolákat, részt vállalt a román görögkatolikus egyházszervezet fejlesztésében, és jelentős szerepe volt abban, hogy a Nagyváradi Egyházmegye területe is bővült. Nevéhez fűződik a tűzvészben súlyosan megrongálódott nagyváradi székesegyház újjáépítése is. Munkájában az egyházi élet, az oktatás és a művelődés egymást erősítő területekként jelentek meg.

Magyarországi kapcsolódásai

Erdélyi Vazul magyarországi kötődései Makótól Pesten át a főrendiházi tagságig íveltek, egyházkormányzói működését a magyarországi intézményi keretek között fejtette ki. Pályájában a román görögkatolikus közösség fejlődése

a magyarországi közjogi és kulturális tér szerves részeként kapott helyet.

Makóhoz való ragaszkodását a görögkatolikus parókia homlokzatán 1994-ben elhelyezett emléktábla őrzi, amely a népek megbékéléséért küzdő püspökként emlékezik meg róla. Ez ma életművének legfőbb magyarországi emlékhelye. A szakirodalom olyan vezetőként tartja számon, aki a román közösség megerősítését és a békés együttélést egymást feltételező céloknak tekintette.

Alakja és püspöki korszaka a mezőpeterdi és a körösszegapáti román templomokhoz is kapcsolódik. Ezek a helyszínek a makói emléktáblával együtt a „Magyarországi helyszínek" fejezetben kerülnek bemutatásra.

Öröksége

Erdélyi Vazul egyházszervezőként, iskolafejlesztőként és püspökként hagyott maradandó nyomot a magyarországi román közösség történetében. A belényesi gimnázium fejlesztésével és a román nyelvű oktatás támogatásával a művelődés esélyeit bővítette. 1848-ban a magyarországi nemzetiségi béke mellett lépett fel, és a kulturális különbözőség elismerését a közös politikai keret fenntartásával összeegyeztethetőnek tartotta.

Makói születésű román papként jutott el a nagyváradi püspöki székig. Életútja a társadalmi felemelkedés, az egyházi szolgálat és az oktatás ügyét egyszerre képviselő vezető példája.

Budapest
Gyula

Victor Babeș

Életútja

Victor Babeș a 19. századi közép-európai bakteriológia és kórszövettan úttörő kutatója volt. Kutatásai elsősorban a fertőző betegségek laboratóriumi vizsgálatára, a mikroszkópos diagnosztikára és a kórszövettani módszerek orvosi alkalmazására irányultak. Munkája az egyetemes orvostudományban, a román tudománytörténetben és a történelmi Magyarország orvosképzésében is maradandó nyomot hagyott.

1854. július 4-én született Bécsben. Szakmai pályája Budapesten indult, ahol a kórbonctan, a kórszövettan és a bakteriológia új módszereit igyekezett beemelni az orvosi gondolkodásba.

Családi háttere is a közép-európai soknyelvűség világát tükrözte. Édesanyja, Sophia Goldschneider osztrák származású volt, apja, Vincențiu Babeș pedig bánsági születésű jogász, újságíró, politikus és országgyűlési képviselő volt, a

Román Tudományos Akadémia egyik alapítója. Babeș Bécsben és Budapesten járt gimnáziumba. Rövid ideig a budapesti Konzervatóriumban tanult, majd az orvostudomány felé fordult. Egyik testvére tuberkulózisban halt meg, amit az életrajzi források későbbi kutatási érdeklődésének egyik személyes hátttereként említenek.

Orvosi tanulmányait Budapesten és Bécsben folytatta. 1878-ban Bécsben avatták orvossá. 1876-tól a Királyi Magyar Tudományegyetem kórbonctani tanszékén dolgozott, majd 1881-ben kórszövettanból magántanári habilitációt szerzett. 1884-ben a budapesti egyetemen nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki, majd megválasztották a Stefánia Gyermekkórházban működő második kórbonctani intézet vezetőjének. Fiatal oktatóként hamar helyet kapott a budapesti orvosi karon, ahol aktívan tevékenykedett a kórszövettani oktatás korszerűsítésén.

Közéleti és tudományos szerepe

Babeș Budapesten a magyarországi orvostudomány megújulásának aktív szereplője lett. A kórbonctan ekkor már egyre inkább a mikroszkópos vizsgálatokra és a fertőző betegségek laboratóriumi kutatására épült, Babeș pedig ezt az új szemléletet képviselte oktatói és kutatói munkásságában.

1883-ban magyar állami ösztöndíjjal Párizsba utazott, ahol Louis Pasteur, a modern mikrobiológia egyik alapítója környezetében a veszettség gyógyítását tanulmányozta, majd Victor André Cornil francia patológus laboratóriumában dolgozott. Párizsban közvetlenül találkozhatott a francia orvosi bakteriológia új, kutatási eredményeivel, hazatérése után pedig ezeket az ismereteket a budapesti kórbonctani gyakorlatban és az oktatásban is hasznosította.

Nemzetközi hírneve a fertőző betegségek kutatásához fűződik. Victor André Cornillal 1886-ban közösen jegyzett műve,

a Les bactéries et leur rôle dans l'anatomie et l'histologie pathologiques des maladies infectieuses (A baktériumok és szerepük a fertőző betegségek kóros anatómiájában és szövettanában) a legkorábbi, korszakalkotó orvosi bakteriológiai összefoglalások közé tartozott.

Budapesti kutatásai során a baktériumok mikroszkópos azonosításával is foglalkozott. Vizsgálta, hogyan festődnek meg a kórokozók a laboratóriumi eljárások során, ami megkönnyítette felismerésüket. Nevéhez kötődnek a Babes–Ernst-szemcsék, amelyek a torokgyík, vagyis a diftéria kórokozójának azonosításában kaptak szerepet. Később a veszettség, a lepra és a tuberkulózis kutatásával is foglalkozott. Nevét őrzi a Babesia nevű parazitanemzetség is, amely vörösvértestekben élő kórokozókat foglal magában.

Budapesti működésének egyik kézzelfogható eredménye az 1886-ban megjelent A bakteriológia rövid tankönyve volt. A magyar nyelvű munka a korszerű bakteriológiai ismeretek közvetítését szolgálta, és segítette a mikrobiológiai szemlélet beépülését a hazai orvosképzésbe. Babeș oktatói

munkája így a szűkebb kórbonctani területen túl is hatott, és szerepet vállalt a modern laboratóriumi orvostudomány magyarországi megerősítésében.

1887-ben Bukarestbe hívták, ahol a kórbonctan és a bakteriológia professzoraként folytatta munkáját. A román orvostudományban intézményszervező feladatokat vállalt. Tudományos érdeklődése közegészségügyi kérdésekre is kiterjedt. Foglalkozott a vízellátás, a járványügyi szervezés, a higiénés viszonyok, valamint a tuberkulózis és más betegségek társadalmi összefüggéseivel. A Román Akadémia 1889-ben levelező, 1893-ban rendes tagjává választotta. 1926. október 19-én hunyt el Bukarestben.

Magyarországi kapcsolódásai

Victor Babeș magyarországi kötődései tanulmányaihoz, egyetemi oktatói munkájához és korai kutatásaihoz kapcsolódnak. Budapesten járt gimnáziumba, részben itt folytatta orvosi tanulmányait, itt kezdte egyetemi munkáját, és

itt szerzett magántanári képesítést. A budapesti egyetem kórbonctani tanszékén szerzett tapasztalatai későbbi kutatói és intézményszervező munkájára is hatottak.

Magyarországi szerepe elsősorban az oktatás, a kutatás és a szakmai tudás közvetítésének területén bontakozott ki. A budapesti orvosi karon akkor dolgozott, amikor a fertőző betegségek laboratóriumi vizsgálata új területként nyert teret az orvostudományban. Magyar nyelvű tankönyve, egyetemi oktatása és nemzetközi tapasztalatai segítették a nyugat-európai bakteriológiai eredmények beépülését a magyarországi orvosképzésbe.

A magyar orvostörténeti emlékezet a budapesti iskola fontos alakjaként tartja számon. 2005-ben Budapesten, a Semmelweis Egyetem I. számú Gyermekgyógyászati Klinikáján emléktáblát avattak tiszteletére.

Öröksége

Victor Babeș öröksége a magyarországi tudományos modernizáció, az orvosképzés és a közegészségügyi gondolkodás tekintetében is nyomot hagyott. Budapesti évei alatt a laboratóriumi vizsgálatokat, a mikroszkópos diagnosztikát és a fertőző betegségek kutatását közelebb vitte az egyetemi oktatáshoz. Magyar nyelvű tankönyve és oktatói munkája közvetlenül gazdagította a 19. századi magyarországi tudományos életet.

Bécsi születése, budapesti tanulmányai és egyetemi munkája, párizsi tapasztalatai, majd bukaresti professzori tevékenysége jól mutatják a korszak orvostudományának nemzetközi jellegét. Munkásságát a román, a magyar és az egyetemes orvostörténet is számon tartja. Bukarestben ma a Victor Babeș Patológiai Intézet is őrzi nevét.

Budapest
Gyula

Bud János

Életútja

Bud János a két világháború közötti Magyarország kiemelkedő gazdaságpolitikai szereplője volt. Munkája a statisztika, a felsőoktatás, a közgazdasági ismeretterjesztés és a kormányzati gazdaságirányítás területein bontakozott ki.

1880. május 30-án született a máramarosi Dragomérfalván (ma Dragomirești, Románia). Középiskolai tanulmányait a nagyváradi premontrei gimnáziumban végezte, majd Budapesten szerzett jogi és államtudományi diplomát. Szakmai pályáját a budapesti Központi Statisztikai Hivatalban (KSH) kezdte, így kormányzati szerepéhez is elemzői háttérrel, nem a pártpolitika felől érkezett. A gazdasági folyamatokat elsősorban adatok és intézményi összefüggések alapján vizsgálta.

Statisztikusként az államtudomány, a közigazgatás és a gazdaságpolitikai döntéshozatal felé nyitott. Szemléletében a statisztika a gazdasági kormányzás gyakorlati eszköze lett, amely az állami döntések előkészítését is szolgálta.

Közéleti és szakmai szerepe

Bud János egyetemi oktatóként és kormányzati szakemberként is a gazdasági igazgatás kérdéseivel foglalkozott, és munkájával a magyarországi pénzügyi és közigazgatási szakemberképzést erősítette. A Budapesti Tudományegyetemen (mai Eötvös Loránd Tudományegyetem) és a József Műegyetemen (mai Budapesti Műszaki és Gazdaásgtudományi Egyetem) is tanított, ahol a statisztikai és közgazdasági ismereteket az államigazgatás gyakorlati feladataival kapcsolta össze.

Kormányzati szerepvállalása a közélelmezési ügyekkel kezdődött. 1921-től a háború utáni ellátási nehézségek kezelésében vett részt, majd 1922 és 1924 között tárca nélküli miniszterként irányította a közélelmezési feladatokat. A területvesztés, az infláció és az ellátási gondok miatt ez a feladat közvetlenül érintette a lakosság mindennapi életét.

Pályájának legsikeresebb kormányzati szakasza a pénzügy-

miniszteri időszak volt. 1924 és 1928 között a Bethlen-kormány pénzügyminiszteréként a háború utáni pénzügyi stabilizáció egyik irányítója lett. Munkája a költségvetési fegyelem, az állami kiadások ellenőrzése és a gazdasági bizalom helyreállítása köré szerveződött. Ebben az időszakban Magyarország új pénzügyi rendet épített ki, amelynek részeként 1927-ben bevezették a pengőt.

Nemzetközi szerepe a Nemzetek Szövetségével folytatott pénzügyi egyeztetések során vált jelentőssé. Magyarország a stabilizációhoz külső hitelre és nemzetközi bizalomra szorult, Bud János pedig a magyar kormány gazdaságpolitikai álláspontját képviselte ezekben az ügyekben. 1928 után közgazdasági, majd kereskedelemügyi miniszterként dolgozott tovább. 1927-től Békéscsaba országgyűlési képviselője volt, így országos szerepe mellett egy vidéki választókerület érdekeit is képviselte a törvényhozásban.

Magyarországi kapcsolódásai

Bud János magyarországi szerepe a statisztikai gondolkodás, a pénzügyi stabilizáció, a közgazdasági felsőoktatás és az ismeretterjesztés területén bontakozott ki. Budapesten tanult, a statisztikai hivatalban dolgozott, majd egyetemi oktató lett. Szakmai útja jól mutatja, hogyan vált a statisztikai tudás a 20. század eleji államigazgatás és gazdaságpolitika fontos eszközévé.

A közgazdasági ismeretek rendszerezésében is részt vett. Szerkesztője volt a négykötetes Közgazdasági enciklopédiának, a korszak egyik jelentős magyar gazdasági ismerettárának. A kiadvány a gyakorlati gazdasági igazgatás mellett a szakmai tudás szélesebb körű terjesztését is szolgálta.

Magyarországi életútjának másik fontos helyszíne Békéscsaba volt, amelyhez országgyűlési képviselői munkája kapcsolta. A város a magyarországi román közösség történetében is fontos helyet foglal el; ennek egyik emléke a Szent

Miklós román ortodox templom, amelyet a „Magyarországi helyszínek” fejezet mutat be.

Bud Jánost halála után Budapesten, a Fiumei úti sírkertben temették el.

Öröksége

Bud János munkája a két világháború közötti magyar gazdaságpolitika, a pénzügyi igazgatás és a közgazdasági oktatás területén hagyott nyomot. Statisztikusként az adatokon alapuló elemzést képviselte, oktatóként ezt a szemléletet adta tovább, miniszterként pedig a háború utáni gazdasági konszolidáció szolgálatába állította.

Az első világháborút és Trianont követő infláció, valamint az államháztartási nehézségek olyan gazdasági környezetet teremtettek,

amelyben a pénzügyi rend helyreállítása alapvető állami feladattá vált. Bud János munkája ehhez a konszolidációhoz kötődött, különösen pénzügyminiszteri időszakában és a statisztikai szemlélet kormányzati alkalmazásában.

Örökségének egyik fontos területe a szakértői közigazgatási szemlélet képviselete is. Bud János az állami döntésekben az adatokat, a költségvetési fegyelmet és az intézményi működés rendjét tartotta fontosnak. Ez a szemlélet tette Bud Jánost a két világháború közötti magyar gazdaságpolitika egyik ismert szakemberévé.

MAGYARORSZÁG

DARVAS

MEZŐPETERD

KÖRÖSSZAKÁL

KÖRÖSSZEGAPÁTI

MÉHKERÉK

ULA

ROMÁNIA

Magyarországi helyszínek

A fejezet a magyarországi román közösség fontosabb emlékhelyeit, templomait, intézményeit és gyűjteményeit mutatja be. A helyszínek többsége Békés, Bihar és Csanád történeti térségéhez kötődik. A délkeleti és keleti országrészben a román jelenlétet a történelmi Magyarország erdélyi, bánsági és partiumi kapcsolatai, a török hódoltság utáni betelepülések, valamint az ortodox és görögkatolikus egyházi szervezet alakította.

A bemutatott helyszínek egy része közvetlenül kapcsolódik az arcképcsarnok szereplőihez. Gyulán Pomucz György szobra a városból indult honvédtiszt, amerikai tábornok és diplomata emlékét őrzi, az Országos Román Művelődési és Közösségi Ház pedig a gyulai román kulturális élet egyik központjaként David Voniga, Lucian Magdu és más helyi kötődésű értelmiségiek emlékezetét is ápolja.

A Gozsdu-udvar Gozsdu Manó alapítványi és mecénási tevé-

kenységét idézi fel Budapesten, míg Kétegyháza Lucia Borza néprajzi gyűjtőmunkája és Ardelean József János helytörténeti írásai révén kapcsolódik a kötet szereplőihez. Méhkeréken Gurzó László mesemondói hagyatéka figyelhető meg, a makói, darvasi, mezőpeterdi, körösszegapáti és körösszakáli egyházi helyszínek pedig Erdélyi Vazul püspöki működésének tágabb térségét jelenítik meg. Békéscsaba többek között Bud János országgyűlési képviselői munkája miatt jelentős, a helyi Szent Miklós román ortodox templom pedig a város román hitéleti múltjához kapcsolódik.

A fejezet további helyszínei a magyarországi román közösségi élet helyi formáit mutatják be. Elek, Kétegyháza, Méhkerék, Békéscsaba, Makó, Darvas, Mezőpeterd, Körösszegapáti és Körösszakál nem csupán emlékhelyek, hanem ma is létező nemzetiségi, vallási és kulturális közösségek települései. A templomok, tájházak, emléktáblák, szobrok és közösségi terek a vallási élet, az anyanyelvhasználat, a családi emlékezet és a helyi hagyomány megőrzésének helyszínei.

Eleki román emlékszoba

Elek

Az eleki román emlékszoba a Békés vármegyei románság egyik kiemelt identitásőrző pontja. A kiállítás a település román nemzetiségi tájházában kapott helyet, amely ma is a helyi közösségi élet egyik aktív színtere, és a közösség több évszázados jelenlétének és polgárosodásának állít emléket. A gyűjtemény alapját döntően a helyi családok felajánlásai adják, amelyek a 19–20. századi mindennapi élet tárgyi világát őrizték meg. A gyűjtemény a helyi családok felajánlásai mellett olyan szellemi elődök hatását is őrzi, mint Eftimie Murgu, aki az 1848-as események idején a környék románságának politikai és jogi tájékozódását segítette. Minden egyes tárgy mögött valós sorsok és generációkon átívelő történetek húzódnak meg. A berendezés a 19. század végi és 20. század eleji hagyományos lakáskultúrát rekonstruálja, bemutatva a funkcionális rendet és a reprezentatív díszességet.

A belső tér a paraszti otthonok hármas tagolását követi.

A „tiszta szoba” (szobátul de nainte) bútorzata a közösség anyagi helyzetét és esztétikai igényességét tükrözi. A festett puhafa bútorok, a magasra felvetett ágyak és a kézzel hímzett szőttesek a helyi kézműves hagyomány jellegzetes darabjai. A festett puhafa bútorok, a magasra felvetett ágyak és a kézzel hímzett szőttesek a román kézművesshagyomány legjavát képviselik. Kiemelkedő jelentőségű a helyi viseletgyűjtemény is. Az eleki román asszonyok fekete és vörös fonallal díszített ingvállainak mintakincse a vidék egyik leggazdagabb néprajzi értéke. A háztartási eszközök és a konyhai felszerelések a mindennapi élet gyakorlati rendjét mutatják be, különös tekintettel a kenyérsütés és a házi gazdálkodás eszközeire. A háztartási eszközök, a cserépedények és a konyhai felszerelések a mindennapi munka, a kenyérsütés és a családi önellátás méltóságteljes világába engednek betekintést.

Az emlékszoba a helyi román közösség múltját teszi láthatóvá. Elek többnemzetiségű település, ezért az ilyen gyűjtemények fontos szerepet töltenek be az egyes közösségek emlékezetének megőrzésében. A tájház a helyi román önkormányzat és a hagyományőrzők találkozási pontja. A tár-

gyak köré szervezett ünnepségek segítik az anyanyelv és a szokások továbbadását. Ez a helyszín jól mutatja, hogy a magyarországi román örökség megőrzése elsősorban a helyi közösségek munkáján alapul.

Országos Román Művelődési és Közösségi Ház

Gyula

Gyula a magyarországi román közösség intézményi és szellemi központja. Ebben a sűrű intézményi hálózatban tölt be központi szerepet az Országos Román Művelődési és Közösségi Ház, amely a magyarországi román kulturális és közösségi élet egyik meghatározó helyszíne. Az intézmény Gyulán, a Sáros utca 17. szám alatt működik. Létrejötte tudatos intézményépítés eredménye volt. Feladata, hogy teret adjon a közművelődési programoknak, a nemzetiségi rendezvényeknek, a szakmai találkozóknak és a közösségi eseményeknek.

A közösségi ház tevékenysége a hagyományőrzésen, a kortárs kultúra támogatásán és a tudományos ismeretterjesztésen nyugszik. Itt kapnak helyet kiállítások, könyvbemutatók, előadások, néptáncos és zenei programok, valamint a magyarországi román közélet eseményei. A magyarországi románság történetét, nyelvjárásait és néprajzát kutató tu-

dományos tanácskozások fontos jelentőséggel bírtak. Ezek a programok kapcsolódnak Vonyiga Dávid, Gozsdu Manó és a gyulai román pedagógusok szellemi örökségéhez is. Az intézmény helyi beágyazottságát erősíti a szomszédos Nicolae Bălcescu Román Gimnáziummal és a gyulai román egyházi intézményekkel fennálló kapcsolat. Ez a közelség segíti a generációk közötti tudásátadást.

Gyula városképe és a közösségi ház jelenléte szorosan kapcsolódik egymáshoz. Az ortodox püspökség, a román iskola és a közművelődési intézmény együtt olyan intézményi környezetet alkot, amely Magyarországon különlegesnek számít. Ez a háttér tette lehetővé, hogy a román közösség Gyulán tartósan jelen legyen az oktatásban, a hitéletben és a kulturális életben. A látogató itt áttekintést kaphat a magyarországi román közösség mai intézményi működéséről és kulturális értékeiről.

Pomucz György szobra

Gyula

A gyulai Pomutz téren álló szobor Pomucz Györgynek állít emléket. Pomucz György 1818-ban született Gyulán, román ortodox családban. Életútja a magyar, az amerikai és az oroszországi diplomáciai közeghez is kapcsolódott. Az 1848–49-es magyar szabadságharcban honvédtisztként szolgált, később az amerikai polgárháborúban is részt vett. Az Egyesült Államok hadseregében dandártábornoki rangig jutott, majd az Egyesült Államok szentpétervári főkonzuljaként dolgozott.

A bronz mellszobrot Ilarion Voinea román szobrászművész készítette. Az alkotást 2007-ben avatták fel a Pomutz téren. A szobor a tábornokot katonai egyenruhában ábrázolja. Megjelenése visszafogott, mégis jelzi Pomucz katonai és diplomáciai pályájának jelentőségét. Az emlékmű városi közterületen hívja fel a figyelmet arra, hogy a gyulai román közösségből több olyan személyiség indult el, aki Magyar-

országon kívül is ismertté vált. A tér elnevezése és a szobor elhelyezése a helyi emlékezet tudatos ápolását mutatja.

A szobor környezetében tartott megemlékezések a magyar, román és amerikai kapcsolatok fontos alkalmai. Pomucz alakja arra emlékeztet, hogy a nemzetiségi kötődés és a közéleti szolgálat egyszerre lehetett jelen egy életpályában. A szobor a gyulai gyökereket, a román közösségi emlékezetet és Pomucz György nemzetközi pályáját egyaránt felidézi.

Gozsdu-udvar

Budapest

A pesti Erzsébetváros szívében található Gozsdu-udvar Budapest egyik ismert átjáróudvaros épületegyüttese. A hét épületből és hat egymásba nyíló udvarból álló komplexum a Király utca 13. és a Dob utca 16. között húzódik. Az épületegyüttes a Gozsdu Alapítvány megbízásából épült 1901–1902-ben, Czigler Győző és Bauer Gyula tervei alapján. Létrehozása Emanoil Gojdu, magyar nevén Gozsdu Manó, nevéhez fűződik. Gozsdu 1870-ben kelt végrendeletében vagyonát olyan alapítványra hagyta, amely a magyarországi és erdélyi román ortodox fiatalok tanulmányait, valamint a román ortodox egyház működését támogatta.

A Gozsdu-alapítvány kezelésében álló épületegyüttes bérházként és jövedelemtermelő ingatlanként működött. Bevételének fontos szerepe volt az ösztöndíjrendszer fenntartásában. Falai között olyan ösztöndíjasok, vagyis „Gozsdu-alumni” fiatalok tanultak és kaptak támogatást,

akik később a tudomány, a politika, az egyház és a kultúra ismert szereplőivé váltak. Az udvarrendszer klasszicizáló és historizáló stílusa a 19. század végi és 20. század eleji pesti polgárosodás világát idézi. A Gozsdu-udvar története több korszakot fog át. A második világháború után államosították, később hosszabb ideig elhanyagolt állapotban volt, majd a 2000-es években felújították.

Ma a Gozsdu-udvar a főváros egyik élénk turisztikai és vendéglátóhelyekkel teli központja. Jelenlegi funkciója eltér az alapítvány eredeti céljától, történeti jelentősége mégis továbbra is Gozsdu Manó mecénási tevékenységéhez kapcsolódik. A helyszín arra emlékeztet, hogy a 19. századi pesti román polgárság jelentős szerepet vállalt az oktatás, az egyházi élet és a közösségi fejlődés támogatásában.

Román Nemzetiségi Tájház és román ortodox templom

Kétegyháza

Kétegyháza Békés vármegyében található, és a magyarországi román közösség egyik jelentős települése. A község megőrizte a hagyományos földművelő életmód több elemét, valamint az ortodox vallási gyakorlatot. Fejlődése elválaszthatatlan az Andrássy-családtól, akiknek uradalmában a román telepesek olyan mintaszerű gazdálkodást alakítottak ki, amely a 19. század végére megalapozta a helyi parasztpolgárság jólétét.

A Kétegyházi Román Nemzetiségi Tájház országos ritkaság. Magyarországon ez az egyetlen olyan intézmény, amely autentikus népi építészeti környezetben kizárólag a román paraszti kultúra bemutatására épül. A tájház egy 19. századi parasztházban működik, amelynek eredeti szerkezeti elemei fennmaradtak. A gerendás mennyezet, a szabadkéményes konyha és a gazdasági udvar eszközei a mindennapi

gazdálkodás feltételeit mutatják be. A belső szobák textilgyűjteménye a román takácsmesterség remekeit vonultatja fel. A „velence” típusú szőnyegek és kendők díszítése a környék legszebb néprajzi emlékei közé tartozik.

A tájház közelében emelkedő román ortodox templom a falu szellemi központja. A templom 1779-ben épült, és azóta folyamatosan szolgálja a helyi közösséget. Barokk vonalvezetése jelzi a közösség korai megszerveződését. Legfőbb értéke az ikonosztáz, amely a bizánci kánon és a közép-európai barokk ízlésvilág találkozását mutatja. A templom és a tájház együtt ad képet a település vallási és mindennapi életéről. Kétegyháza jelentőségét ez a kettősség adja. Ezt a folytonosságot képviseli Ardelean József János munkássága is, aki monográfiájában dolgozta fel a falu történetét.

Román ortodox templom és Mihai Eminescu parkés Vasile Gurzău emléktábla

Méhkerék

Méhkerék Békés vármegyében található, és a magyarországi román közösség egyik legnagyobb lélekszámú települése. Az anyanyelv használata, a vallási hagyományok és a nemzetiségi identitás a mindennapi életben is jelen van. A méhkeréki román ortodox templom a 19. század közepén nyerte el mai formáját. Azóta is a település egyik központi közösségi helyszíne. Az anyanyelvi liturgia folyamatos jelenléte hozzájárult a román nyelv fennmaradásához a faluban. A templom és a helyi iskola kapcsolata hosszú időn keresztül meghatározó volt. A vallásgyakorlat és az oktatás egymást erősítette.

Ezt a hagyományt egészíti ki az Eminescu Mihály park. A közpark a település egyik központi területe, ahol emlékművek és szobrok kapcsolódnak a román kultúrához. Eminescu Mihály (1850–1889) a román irodalom meghatározó alak-

ja. Költészete és nyelvhasználata a modern román irodalmi nyelv kialakulására is hatással volt. A magyarországi román közösség számára Eminescu alakja fontos kulturális hivatkozási pont. A parkban elhelyezett emlékjelek ezt a kapcsolatot teszik láthatóvá.

A községi könyvtár falán található Gurzó László emléktábla a helyi néprajzi hagyományokhoz kapcsolódik. Gurzó, a „méhkeréki mesemondó" és gyűjtő a helyi népnyelv és a szóbeli hagyományok megőrzésében játszott szerepet. A templom, a park és az emléktábla együtt olyan helyszíneket alkot, amelyek a vallási életet, az irodalmi kötődéseket és a helyi hagyományokat egyaránt bemutatják.

Szent Miklós ortodox templom

Békéscsaba

Békéscsaba többnemzetiségű város, ahol a román közösség jelenléte is hosszú múltra tekint vissza. A Szent Miklós ortodox templom ennek a jelenlétnek fontos emléke. Míg a várost gyakran a szlovák hagyományokkal azonosítják, ez a templom a helyi románság évszázados jelenlétének is tanúja. A templom a 19. század első felében épült, a helyi román hívek közadakozásából. Az iparosok és kereskedők ezzel teremtettek keretet hitüknek és közösségi életüknek.

Az épület abban az időszakban készült el, amikor a helyi ortodox hívek már tartós intézményi kereteket igényeltek. A templom felépítése a közösség letelepedési szándékát is jelezte. Az építészeti kialakítás késő barokk és klasszicista elemeket mutat. A külső megjelenés illeszkedik a városi környezethez, a belső tér azonban a bizánci rítus hagyományait követi. Az ikonosztáz és a liturgikus tér elrendezése az ortodox vallási rendet tükrözi.

A templom jelentősége túlmutat a hitéleten. A helyi román családok számára ez a helyszín volt a nyelv, a szokások és a közösségi kapcsolatok fenntartásának egyik fő tere. Itt zajlottak a családi események, amelyek a közösségi emlékezet részévé váltak. A templom jelenléte hozzájárult ahhoz, hogy a román közösség a városi környezetben is megőrizze saját hagyományait.

Görögkatolikus parókia és emléktábla

Makó

Makó városa a magyarországi román hitélet és egyházigazgatás egyik fontos vármegyei állomása, ahol a szakrális jelenlét szorosan összefonódik a bihari román közösség szellemi vezetőivel. A város görögkatolikus parókiájának falán elhelyezett emléktábla Erdélyi Vazul püspök alakját idézi meg, aki nagyváradi egyházfőként kiemelt figyelmet fordított a környék román és görögkatolikus híveire.

Makó a dél-alföldi román görögkatolikus emlékezet egyik fontos helyszíne. A város görögkatolikus parókiájának falán elhelyezett emléktábla Erdélyi Vazul püspök alakját idézi meg. Erdélyi Vazul nagyváradi püspökként a térség román és görögkatolikus híveinek életében is meghatározó szerepet töltött be.

Az emléktábla és a hozzá kapcsolódó egyházi épület a helyi vallási emlékezet része. Erdélyi Vazul püspöki szolgálata

idején Makó és térsége a görögkatolikus hitélet egyik dél-alföldi kapcsolódási pontja volt. Ez a helyszín arra emlékeztet, hogy a román egyházi vezetők a vallási élet szervezése mellett az oktatás és a közösségi művelődés területén is szerepet vállaltak. A makói emlékhely a bihari és a Maros menti román örökséget kapcsolja össze.

Szent Mihály és Gábriel arkangyalok ortodox templom

Darvas

Darvason, a Rákóczi út és a Kossuth utca találkozásánál áll a Szent Mihály és Gábriel arkangyalok tiszteletére szentelt ortodox templom. Az épület a helyi román vallási közösség egyik fontos emléke. Elhelyezkedése a település központjában jelzi, hogy az ortodox egyház hosszú időn át meghatározó szerepet töltött be a darvasi románság mindennapi és ünnepi életében.

A templom építéstörténete a 18. század végi építkezésekhez kapcsolódik. A késő barokk stílusú hajót 1788 és 1801 között emelték, tornya pedig 1837-ben készült el. Az épület a második világháború alatt súlyos károkat szenvedett. A háború után a hívek helyreállították, bár az épület az eredetinél egyszerűbb formát kapott. Ez a megújulás a helyi közösség összefogását mutatja. Bihar-síksági jelenléte és megújulása Erdélyi Vazul püspöki működésének tágabb térségéhez is kapcsolódik.

A templom közösségi jelentősége az anyanyelvi liturgia, a családi események és a helyi szokásrend megőrzésében áll. Darvason a templom adott keretet a keresztelőknek, az esküvőknek, a temetéseknek és az arkangyalokhoz kötődő búcsúknak. A helyszín jól mutatja, hogy a kisebb bihari településeken az ortodox templom a román közösségi élet egyik alapintézménye volt.

Szent Mihály és Gábriel arkangyalok ortodox temploma

Mezőpeterd

A mezőpeterdi román ortodox templom a Petőfi utca 50. szám alatt található, a település főutcáján. Az épület a bihari román ortodoxia egyik vidéki emléke. Építése és felszentelése Erdélyi Vazul nagyváradi püspök egyházkormányzói működéséhez kapcsolódik. Az ő időszakában több bihari településen erősödött meg a román ortodox hitélet intézményi háttere. A közösség korai szervezettségét jelzi, hogy az egyházközség anyakönyvezése már 1782-ben megkezdődött. Ez nyolc évvel korábbi adat, mint a ma is álló kőtemplom felépítése. Mezőpeterden tehát már a 18. század végén szervezett román ortodox közösség működött.

A templom 1790 körül épült késő barokk stílusban, Mihály és Gábriel arkangyalok oltalma alatt. Építészeti megjelenése az alföldi ortodox templomépítészet visszafogott formavilágát követi. A belső tér kialakítása, az ikonok elrendezése

és a liturgikus tér tagolása a bizánci rítus rendjéhez igazodik.

Közösségi szempontból a mezőpeterdi templom a helyi román emlékezet egyik fő helyszíne. Egy olyan faluban, ahol a modernizáció sok mindent átformált, az ortodox templom maradt az a viszonyítási pont, amely összeköti a múltat a jelennel. Az anyanyelvi imádságok és a közösségi emlékezet rítusai itt kaptak méltó keretet. A helyszín azt is érzékelteti, hogy a magyarországi román jelenlét nem csak a nagyobb központokhoz kötődött. A kisebb falvakban az ortodox templomok tartották össze a vallási, nyelvi és családi hagyományokat.

Szent Miklós ortodox templom és román emlékhelyek

Körösszegapáti

Körösszegapátiban a Szent Miklós ortodox templom és annak környezete a helyi román emlékezet egyik fontos helyszíne. A Kossuth Lajos utca 17. szám alatt található templom környezetében az utóbbi évtizedekben olyan emlékhely alakult ki, amely a vallási élet mellett a román kulturális örökségre is ráirányítja a figyelmet. Ez a helyszín több román történelmi, egyházi és művészeti személyiség emlékét kapcsolja össze.

Az ortodox közösség jelenléte régóta meghatározza a falu vallási életét. Az ezredforduló környékén a templomkert új emlékezeti funkciót kapott. Itt helyezték el Brâncuși Konstantin „végtelen oszlopának” kismásolatát, Eminescu Mihály mellszobrát 2000-ben, valamint Șaguna András püspök emlékművét 2013-ban. Șaguna András az erdélyi ortodox egyház egyik meghatározó 19. századi vezetője volt. Az em-

lékhely Erdélyi Vazul püspök tágabb bihari örökségéhez is kapcsolható, mivel a térség román hitéletének szervezésében a nagyváradi egyházi központnak jelentős szerepe volt.

A templomkert mai arculata a helyi közösség tudatos emlékezetápolását mutatja. A liturgikus tér mellett megjelennek az irodalom, az egyháztörténet és a modern művészet hivatkozási pontjai is. Magyarországi összefüggésben a helyszín azért jelentős, mert egy kisebb településen jeleníti meg a vallási folytonosságot, az anyanyelvi kultúrához való kötődést és a román kulturális emlékezet több rétegét.

Román ortodox templom

Körösszakál

A körösszakáli román ortodox templom a Templom utca 16. szám alatt áll. A Sebes-Körös menti román közösségek egyik jelentős épített emléke. A település azon pontok közé tartozik, ahol a román közösség jelenléte évszázadokon át meghatározta a falu társadalmi szerkezetét. Ennek egyik fontos hordozója a Szent Mihály és Gábriel arkangyalok tiszteletére felszentelt templom. Az épület a településkép meghatározó eleme, és a helyi ortodox hitélet központja.

Körösszakál a török hódoltság utáni újratelepítés során vált jelentős román népességű faluvá. A vallási intézmények kiépülése a közösség megszilárdulását is jelezte. A stabil kőtemplom felépítése a tartós megtelepedés egyik fontos jele volt. A templom valódi jelentősége a vallási és közösségi folytonosságban rejlik. Ez a tér volt a liturgia, a vallási ünnepek és a családi

események egyik jelentős helyszíne.

Az ilyen kisebb településeken a templom a közösségi önazonosság egyik legfontosabb intézménye volt. Itt őrződött meg az anyanyelvi liturgia, az ünnepi rend és a helyi szokásvilág több eleme. Ebben a közegben az egyházi rítusok adták azt a közösségi összetartást, amely a helyi románságot hosszú időn át megtartotta. A körösszakáli templom értéke ebből a folyamatos használatból és helyi kötődésből fakad. Jól mutatja, miként maradt fenn a román vallási és kulturális örökség a kisebb bihari falvakban.

Összegzés

A Magyarországi románok arcképcsarnoka kötet alapgondolatát Bartók Béla szellemi öröksége ihlette. Bartók munkássága egyetemes kultúrtörténeti jelentősége mellett Magyarország és Románia számára is felbecsülhetetlen érték, hiszen a kárpát-medencei kultúrák évszázados kölcsönhatását és egymásra utaltságát igazolja.

A MIKROKOSMOS projekt keretében Bartók Béla hídépítő példája jelölte ki az irányt a közös emlékezet megőrzéséhez, egyúttal keretet adva a Magyarország kulturális értékteremtését és multietniuks integrációját meghatározó román szereplők pantheonba állításának, akiknek történelmi hatása nem állt meg az országhatároknál, ezáltal teremtve maradandó értéket mindkét nemzet számára.

A kiadvány címéhez híven olyan román nemzetiségű személyiségeket állított párhuzamba, akik eltérő korokban és területeken tevékenykedve járultak hozzá Magyarország

politikai, kulturális és társadalmi átalakulásához. A kötetben helyet foglaló 19-20. századi egyházi vezetők, politikai szereplők, jogászok, tudósok, tanárok, költők, szerkesztők, művészek és közösségépítők munkássága a magyar oktatás modernizálásától a román kisebbség nyelvi önazonosságának megőrzéséig terjedt. Életművük együttesen bizonyítja a románság évszázadokon átívelő, sokszínű jelenlétét és szerepvállalását Magyarországon.

Többük nevét ma iskolák, utcák, emléktáblák és szobrok őrzik Magyarországon is.

A kötet így az egyéni portrékat a hozzájuk kötődő helyszínekkel, emlékekkel és épületekkel is összekapcsolja. Ezeken a konkrét életutakhoz köthető emlékpontokon túl olyan további vallási és kulturális helyszínek is ismertetve lettek, amelyek a magyarországi román közösség egésze szempontjából meghatározóak. Ezek a közösségi terek és

intézmények a románság tartós jelenlétét és kulturális folytonosságát mutatják be, teljesebbé téve a vizsgált örökség képét.

A Magyarországi románok arcképcsarnoka a közös múlt feltárásával tágabb dimenzióba helyezte a történelmi fejlődés szálait. A gyűjtemény a bemutatott portrékon keresztül egyfajta határokon átívelő szellemi arcképcsarnokot hozott létre, amelyben az egyéni életutak és a fennmaradt tárgyi emlékek szerves egységet alkotnak. Ez az átfogó tablókép ma is hiteles tájékozódási pontot kínál a két nép kapcsolatainak mélyebb megértéséhez, a kiadvány pedig végső soron azt a törekvést szolgálta, hogy a határok a szomszédos nemzetek számára a kulturális identitásuk erősítésével válik határtalanná.

Projekt cím: ROHU00495 - MIKROKOSMOS: Bartók Béla ethoszának és kulturális örökségének feltárása különböző művészeti ágakon keresztül

Felelős kiadó: Banat-Triplex Confinium EGTC

Megjelenés dátuma: június 2026

A projektet az Európai Unió az Interreg Alapból támogatja, Románia és Magyarország társfinanszírozásával.

Az kiadvány/anyag tartalmáért a szerző(k) felelős(ek).

Jelen anyag tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.